

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**EBÜSSUÛD EFENDİ TEFSİRİNİN IV. CİLDİNDE YER
ALAN RİVAYETLERİN TAHRİC VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

ZAHRA GAWHARİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. TAHA ÇELİK**

KONYA- 2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZAHRA GAWHARİ		
	Numarası	17810601179		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI HADİS BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	EBÜSSUÛD EFENDİ TEFSİRİNİN IV. CİLDİNDE YER ALAN RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Zahra GAWHARİ
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZAHRA GAWHARİ		
	Numarası	17810601179		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI HADİS BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç Dr. Taha ÇELİK		
Tezin Adı	EBÜSSUÛD EFENDİ TEFSİRİNİN IV. CİLDİNDE YER ALAN RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ			

Tezimizin konusunu, Osmanlı şeyhülislamlarından müfessir ve hukukçu Ebüssuûd Efendi'nin (982/1574) *İrşâdü'l-akli's-selîm* isimli tefsirinin IV. cildinde yer alan hadislerin tahrir ve değerlendirilmesi teşkil etmektedir. Esasında Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünneti, Kur'an-ı Kerim'in fiilî bir tefsiri mesabesinde. Bu bağlamda Kur'an'ın tefsirinde rivayetlerden bigâne kalınması mümkün değildir. Her ne kadar tarihsel süreçte metodolojik farklılık sebebiyle rivayet tefsiri şeklinde müstakil bir tür ismi ortaya çıkmışsa da bu kategoriye dahil olmayan tefsirlerin de Rasulullah'tan nakledilen haberlerden yani rivayetlerden istifade etmemesi mümkün değildir. Tefsirlerde kullanılan rivayetler incelendiğinde oldukça farklı tablolar karşımıza çıkabilmektedir. Özellikle tefsirde İsrailiyat kullanımı, bilginin Rasulullah'a aidiyetinin tespiti noktasında göz önünde bulundurulması gereken bir durum olarak öne çıkmaktadır. Ebüssuûd Efendi de tefsirinde rivayetleri kullanmıştır. Telifinden sonra yazılan tefsir kaynakları üzerinde önemli etkisi olan *İrşâdü'l-akli's-selîm*'de yer alan rivayetlerin tespit ve tahrîci önem arz etmektedir. Eserin dördüncü cildini ele aldığımız bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte Ebüssuud Efendi'nin hayatı, ilmi kişiliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Enfal ve Tevbe sureleri, ikinci bölümde ise Yûnus, Hûd ve Yûsuf surelerindeki rivayetlerin tahrîc ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İrşâdü'l-akli's-selîm, Ebüssuûd Efendi, tahrîc, hadis, tefsir.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ZAHRA GAWHARİ		
	Student Number	17810601179		
	Department	Basic İslamic Science Department		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Taha ÇELİK		
Title of the Thesis/Dissertation	Tahric And Evaluation Of The Narration In IV. Volume Of Tafsir Abu Al-Su'ud			

The subject of my thesis is commentator and lawyer from Ottoman Sheikh Al-Islam Ebu's-su'ud Efendi's commentary (982/1574) named İrshadul'l-akle's-selim, it constitutes the interpretation and evaluation of the Hadiths in the IV. volume. Basically Sunna of the Prophet (s.a.s) is equal to actual interpretation of the holy Qur'an. In the context it is not possible to be ignorant of the narrations in the interpretation of the Qur'an. Although an independent genre name has emerged in the form of narration commentary due to methodological differences in the historical process it is not possible for commentators that are not included in the category to not to benefit from the news and narrations transmitted from the Messenger of Allah. When the narrations used in tafsir are examined, quite different tables can be seen. Especially, the use of Israiliyat in commentary stands out as a situation that should be considered in determining the belonging of knowledge to the Messenger of Allah. Ebüssuûd Efendi also used narrations in his commentary. It is important to determine and interpret the narrations in İrşâdü'l-'aqli's-selim, which has a significant impact on the commentary sources written after its copyright. This study, in which we deal with the fourth volume of the work, consists of an introduction and two parts. At the entrance, information is given about Ebussuud Efendi's life, scientific personality, teachers, students and works. In the first part Sura of Anfal and Tevbe, and in the second part, sura of Yunus, Hud and Yusuf narrations were interpreted and evaluated.

Keywords: İrshâd al-aql al-salâm ilâ mazâyâ al-kitâb al-karîm, Abû al-Suûd Efendi, takhrij, hadith, commentary.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
KISALTMALAR.....	6

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ.....	7
2. EBÜSSUÛD’UN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM**ENFÂL VE TEVBE SURELERİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ**

1.1. ENFÂL SURESİ	12
Surenin nüzül sebebi ile ilgili rivayet.....	12
5. Ayetle İlgili Rivayetler.....	13
9. Ayetle İlgili Rivayet	16
17. Ayetle İlgili Rivayet	18
24. Ayetle İlgili Rivayet	18
27. Ayetle İlgili Rivayet	19
31. Ayetle İlgili Rivayet	21
41. Ayetle İlgili Rivayetler.....	22
60. Ayetle İlgili Rivayet	24
67. ve 68. Ayetle İlgili Rivayetler	24
Nüzül Sebebi	26
75. Ayetle İlgili Rivayet	28
1.2. TEVBE SURESİ	28
2. Ayetle İlgili Rivayet	28
3. Ayetle İlgili Rivayet	29
3. Ayetle İlgili Rivayetler.....	30
15. Ayetle İlgili Rivayet	30
18. Ayetle İlgili Rivayetler.....	31
19. Ayetle İlgili Rivayetler.....	34
23. Ayetle İlgili Rivayet	36
25. Ayetle İlgili Rivayetler.....	36
27. Ayetle İlgili Rivayet	40
29. Ayetle İlgili Rivayet	41
31. Ayetle İlgili Rivayet	43
34. Ayetle İlgili Rivayet	44
35. Ayetle İlgili Rivayetler.....	44
36. Ayetle İlgili Rivayet	46
40. Ayetle İlgili Rivayetler.....	47
41. Ayetle İlgili Rivayet	48

42. Ayetle İlgili Rivayet	48
58. Ayetle İlgili Rivayet	49
65. Ayetle İlgili Rivayet	49
72. Ayetle İlgili Rivayetler	50
74. Ayetle İlgili Rivayet	51
75. ve 76. Ayetle İlgili Rivayet	53
79. Ayetle İlgili Rivayet	54
84. Ayetle İlgili Rivayetler	55
90. Ayetle İlgili Rivayet	57
96. Ayetle İlgili Rivayet	57
99. Ayetle İlgili Rivayet	57
101. Ayetle İlgili Rivayet	58
102. Ayetle İlgili Rivayet	58
103. Ayetle İlgili Rivayet	59
107. Ayetle İlgili Rivayet	59
108. Ayetle İlgili Rivayetler	61
111. Ayetle İlgili Rivayet	63
112. Ayetle İlgili Rivayet	64
113. Ayetle İlgili Rivayetler	64
118. Ayetle İlgili Rivayetler	65
129. Ayetle İlgili Rivayet	69

İKİNCİ BÖLÜM

YÛNUS, HÛD VE YUSUF SURELERİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Yûnus Suresinde Geçen Rivayetler	71
1. Ayetle İlgili Rivayet	71
2. Ayetle İlgili Rivayet	71
9. Ayetle İlgili Rivayet	72
23. Ayetle İlgili Rivayetler	73
26. Ayetle İlgili Rivayet	77
58. Ayetle İlgili Rivayet	77
63. Ayetle İlgili Rivayetler	78
64. Ayetle İlgili Rivayetler	80
94. Ayetle İlgili Rivayet	83
2.2. HÛD SURESİ.....	83
7. Ayetle İlgili Rivayetler	83
77. Ayetle İlgili Rivayet	84
80. Ayetle İlgili Rivayet	85
83. Ayetle İlgili Rivayet	85
112. Ayetle İlgili Rivayet	85

114. Ayetle İlgili Rivayetler	86
2.3. YUSUF SURESİ	87
4. Ayetle İlgili Rivayetler	87
24. Ayetle İlgili Rivayet	88
26. Ayetle İlgili Rivayet	89
31. Ayetle İlgili Rivayet	89
42. Ayetle İlgili Rivayet	89
67. Ayetle İlgili Rivayetler	90
84. Ayetle İlgili Rivayetler	91
111. Ayetle İlgili Rivayet	93
DEĞERLENDİRME.....	94
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA	98

ÖNSÖZ

Bize Rasulullah'ı (s.a.v) göndererek hidayete ulaştıran ve O'nun (s.a.v) vasıtasıyla Kur'an ile müşerref kılan Allah'a hamd olsun. İnsanlığın rızaya ulaşabilmesinin yolu yüce Kur'an'ı okumak, anlamak ve hayata tatbik etmekten geçmektedir. Yaşamak için öncelikle tanımak ve anlamak gerekmektedir. Bu sebeple ilk devirlerden itibaren Müsümanlar Kur'an'ı anlama gayreti içerisinde olmuşlar ve bu doğrultuda önemli bir literatür meydana nakletmişlerdir. Kur'an'ın ilk tefsiri bizzat kendisi ve Rasulullah'ın (s.a.v) anlattıklarıdır. Rasulullah'tan (s.a.v) sonra, ashab ve takip eden süreçte tabiûn âlimlerinin ayetlere yükledikleri anlam, Kur'an'ı anlama faaliyetlerinde çerçeveyi oluşturan en önemli veriler olmuştur. Hicrî II. Asır itibariyle ise Kur'an-ı Kerim'in kâmil tefsirleri ortaya çıkmaya başlamış ve İslâm coğrafyasında her devirde Kur'an tefsirlerinin telifi devam edegelmiştir.

Tezimizin konusunu teşkil eden eser, Osmanlı şeyhülislamlarından müfessir ve hukukçu, X. asrın önemli simalarından Ebüssuûd Efendi'ye (982/1574) ait bir tefsir çalışmasıdır. Esasında Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünneti, Kur'an-ı Kerim'in fiilî bir tefsiri mesabesinde. Bu bağlamda Kur'an'ın tefsirinde, rivayetlerden bigâne kalınması mümkün değildir. Her ne kadar tarihsel süreçte metodolojik farklılık sebebiyle rivayet tefsiri şeklinde müstakil bir tür ismi ortaya çıkmışsa da bu kategoriye dâhil olmayan tefsirlerin de Rasulullah'tan yani rivayetlerden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Tefsirlerde kullanılan rivayetler incelendiğinde oldukça problemliler göze çarpar. Özellikle tefsirde İsrailiyat kullanımı, bilginin Rasulullah'a aidiyetinin tespiti noktasında göz önünde bulundurulması gereken bir durum olarak öne çıkar. Ebüssuûd Efendi de tefsirinde rivayetleri kullanmış hatta İsrâilî rivayetlere de yer vermiştir. Telifinden sonra yazılan tefsir kaynakları üzerinde önemli etkisi olan *İrşâdü'l-'akli's-selîm*'de yer alan rivayetlerin tespit ve tahrîci önem arz etmektedir. Eserin dördüncü cildini ele aldığımız bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, Ebüssuud Efendi'nin hayatı, ilmi kişiliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Enfal ve Tevbe sureleri, ikinci bölümde ise Yûnus, Hûd ve Yûsuf surelerindeki rivayetlerin tahrîc ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmamız boyunca hiçbir yardımı esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Taha Çelik'e en samimi duygularıyla teşekkürü borç bilirim.

Çalışma bizden başarı Allah'tandır.

Zahra GAWHARI

KONYA-2022

KISALTMALAR

- b. : ibn
bk. : bakınız
hz. : Hazreti
h. : Hicrî
r.a. : Radıyallahu anh/anha
s. : sayfa
s.a.v : Sallallahu Aleyhi Vesellem
thk. : tahkik eden
thr. : tahrîc eden
tlk. : ta'lik yazan
trc. : tercüme eden
ts. : tarihsiz

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim'in tefsiri mahiyetinde telif edilmiş olan önemli eserlerden biri, Kanuni Sultan Süleyman dönemi âlimlerinden Ebüssuûd Muhammed b. Mustafa'nın (ö. 982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* isimli tefsiridir. Bu eser, belâgat, üslup ve güzel anlatım açısından önemli tefsirlerden sayıldığı için ilim ehli arasında en muteber tefsirlerden biri olarak şöhret bulmuştur. Tefsirde kullanılan hadislerin senetleri ve sıhhat durumları müellif tarafından belirtilmemektedir. Bu çalışmada dokuz cilt olarak basılmış olan eserin¹ dördüncü cildinde zikredilen hadisler tahrîc edilecektir. Dördüncü ciltte müellif Enfâl, Tevbe, Yûnus, Hûd ve Yûsuf surelerini tefsir etmiştir.

Araştırmanın amacı hicri onuncu asır âlimi Ebüssuûd Efendi'nin Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim ettiği eserde yer alan hadislerin tahrîci ve sıhhat durumunun tespitidir. Bu suretle hem Osmanlı tefsir literatüründe hadis kullanımı hem de devrin önemli âlimi ve şeyhülislamı olan Ebüssuûd Efendi'nin hadisle münasebeti hakkında kanaat oluşturulması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Ebüssuûd Efendi'nin tefsirinin içerdiği hadislerin hem geçtiği kaynakların tespiti hem de hadislerin sıhhat durumlarına ilişkin bilgi verilecektir.

Osmanlı devrinin önemli âlimi ve şeyhülislamı olan Ebüssuûd Efendi, yazdığı eserlerin Müslümanlar arasında itibar görmüş olması sebebiyle İslâm dünyasında şöhret kazanmış bir ilmi kişiliğe sahiptir. Eserleri birçok defa yayımlanmış ve onun ilmi kişiliği birçok makale, tez ve araştırmaya konu olmuştur. Bununla birlikte Ebüssuûd Efendi'nin eserindeki mevcut rivayetlerin tahrîcine yönelik bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu çerçevede yapacağımız çalışma, hem Tefsir'deki hadislerin tahrîcini kapsamakta hem de söz konusu rivayetlerin sıhhat durumları hakkında bilgileri yansıtmaktadır. Bu düşüncenin zeminini oluşturmak adına çalışmada öncelikle Ebüssuûd Efendi'nin hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili kısaca bilgilendirme yapılacak sonrasında eserde yer alan rivayetlerin değerlendirilmesine geçilecektir.

2. EBÜSSUÛD'UN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Ebüssuûd Efendi, 896/1490 yılında İstanbul yakınlarındaki Metris/Müderis köyünde dünyaya gelmiştir.² Doğum tarihi konusunda ihtilaflar vardır. Bazıları onun doğum tarihini 893/1487 olduğunu ifade ederler.³ Şevkânî bu tarihi 900 olarak belirtirken⁴ İbn İmâd 898

¹ Muhammad b. Muhammad Ebüssuûd, el-İmadî, *İrşâdü'l-'aklis-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut: Daru'l-İhyâi't-Turasi'l-Arabi, 1990).

² Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10/365-371.

³ Zehebî, Muhammed Sayyed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-mufessirîn*, (Kahire: Mektebetü Vehebe, ts), 1/245; Ebû Şühbe, Muhammed b. Muhammed, *İsrâiliyât ve'l mevzûât fi kütübi't-tefsir*, (Mektebetü's-Sünne, ts), 142.

⁴ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-âli bi-meḥâsini men ba'de'l-karni's-sâbi*, (Beyrut: Daru'l-Mârefe, ts), 1/261.

kaydını düşer.⁵ Ailesi o zaman Amasya'ya, bugün Çorum'a bağlı bulunan İskilip'ten olup babası İskilip'e bağlı İmâd köyünde doğmuştur. Ebüssuûd'un asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İskilîbî ve nisbesi de "el-İmâdî"dir.⁶ Daha çok Ebüssuûd lakabıyla tanınan; müfessir, şair ve popüler Türk âlimlerinden biridir. Babası, Şeyh Yavsî Muhyiddîn el-İskilîbî el-İmâdî (ö. 920/1515) olup⁷, Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474)⁸ kardeşi Mustafa el-İmâd'ın oğludur. Yavsî Efendi, ilk eğitimini amcası Ali Kuşçu⁹ ve Alâeddin Ali Tûsî'den (ö. 887/1482)¹⁰ almıştır. Tasavvuf ve tefsir dersleri konusunda Muslihuddîn-i Kocevî adlı bir şeyhin tedrisinden geçmiştir. Şeyh Yavsî, Ali Kuşçu'nun kızı Sultan Hatun ile evlenmiş, bu evlilikten iki kızı, dört oğlu (Ebüssuûd, Mehmed, Nasrullah, Abdülfettah) dünyaya gelmiş,¹¹ 920/1515 yılında İskilip'te vefat etmiştir.

Ebüssuûd Efendi, şahsiyet sahibi ve ilmî geleneği olan bir ailede doğmuştur. İlk tahsiline babasının yanında başlayan müellif, ondan Seyyid Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *Hâşiyetüt-Tecdîd*, *Şerhu'l-Mevâkıf*, *Hâşiyetü ale'l-Mutavvel* gibi kelim ve edebiyat eserleri yanında diğer birçok eseri okumuştur.¹² Arap gramerini babasından ders alarak ezberlemiş olan müellif, Arap Dili'ne vukufuyla meşhurdur.¹³ Babasının vefatından sonra Müeyyedzâde Abdürrahman Efendi (ö. 922/1516), Mevlânâ Seyyid Karamânî (ö. 923/1517), Kemalpaşazade (ö. 940/1534) gibi birçok âlimden ilim tahsil etmiştir.

Ebüssuûd Efendi, 982/1574 tarihinde, İstanbul'da, seksen yedi yaşında iken vefat etmiştir.¹⁴ Mekke ve Medine'de âlimler vefatını işitince arkasından gıyâbî cenaze namazı kılmışlardır.¹⁵

Ebüssuûd, hocası Seyyid Efendi'nin kızı Zeynep ile evlenmiştir. Bu evlilikten üç oğlu ve üç kızı olmuştur. Oğulları Ahmet, Mehmet, Mustafa, kızları ise Hatice, Rahime ve Kerime'dir. Oğullarından Mehmet Çelebî kadı, Ahmed Efendi müderris, Mustafa Çelebî de

⁵ İbnü'l-İmâd, Abdul'Hay b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk, Mehmed Arnavut, (Dımaşk: Daru İbn Kesir, h. 1406/1986), 10/584; Abdullah Aydemir, "Ebüssuûd Efendi" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12/97-104.

⁶ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâül'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1955, 2,253.

⁷ Bk. Baysun, "Ebüssuud Efendi", 4/92; Akgündüz, "Ebüssuud Efendi", 10/365.

⁸ Bk. Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2/408.

⁹ Kamil Şahin, Selim Ceyhan, "Şeyh Yavsî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39/75-77

¹⁰ Kamil Şahin, Selim Ceyhan, "Şeyh Yavsî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39/75-77

¹¹ Nevîzâde Atâî, *Hadâîku'l-hakâik fî tekmileti's-şakâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı yayınları, 1989, 1/183; Akgündüz, "Ebüssuud Efendi", 10/365.

¹² Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", 10/365.

¹³ Abdüsselâm, Cemile, *Hâşiyetü's-Şeyh İbrâhîm es-sekâ alâ tefsiri'l-imam ebî Suûd*, (Kahire: Külliye ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyye ve Arabî li'l-Benât, 1437), 19.

¹⁴ Kadir Taşpınar, "Ebüssuûd efendi'nin irşâdü'l-akli's-Selîm adlı tefsirinde kıraat olgusu" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Doktora Tezi, 16.

¹⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 1/306-307.

Anadolu ve Rumeli kazaskeri olarak vazife yapmışlardır.¹⁶

Ebüs-suûd Efendi birçok medresede müderrislik yapmış ve ömrünün büyük bir kısmını ilim yolunda harcamıştır. Kabiliyetli bir genç olmasından dolayı devrin pâdişâhı II. Bâyezîd'in dikkatini çekmiştir. Uzun süre yargıda görev yapan müellif 952/1545'de ifta işlerini devralmış, Muhyiddin Efendi'nin yerine şeyhülislâm olmuş ve bu görevi yaklaşık 30 yıl liyakatla sürdürmüştür.¹⁷

Ebüs-suûd Efendi, anadili yanında Arapça ve Farsça'yı da çok güzel yazar ve konuşurdu. Kendisine sorulan soruları cevaplarırken dahi dildeki maharetini sergilerdi. Örneğin soru manzum bir şekilde sorulursa cevabını manzum verir, nesir şeklinde sorulursa aynı şekilde cevaplardı. Yine Arapça sorulursa cevabını Arapça, Farsça sorulursa bu dilde cevap verirdi. O, üç dilde şiir yazardı. Sultan Süleyman Han, bir grup âlimi münazaraya çağırdığında aralarında Ebüsuûd'un itibarını övüp faziletini dile getirerek ona ayrı bir değer vermiş ve onu taltif etmişti. İlmî şöhreti Rum ülkelerine kadar ulaşmış ve bilimsel konularda otorite kabul edilmişti. Ayrıca bilim adamları, araştırmacılar ve öğrencileri tarafından övülen ve memnuniyetle karşılanan Ebüsuûd, retorik ve belagat sahibi bir âlim olup çok değerli eserler telif etmişti.¹⁸

Devrinin önemli âlimlerinin tedrisinden geçen Ebüsuûd Efendi, çok sayıda talebe yetiştirmişti. Oğlu Ahmed b. Ebüsuûd, Muhammed b. Hasen es-Suûdi (ö. 999/1590), Ahmed b. Hasan b. Abdülmuhsen er-Rumi (ö. 995/1586),¹⁹ Hüseyin Paşa b. Rüstem, Mustafa Hasan b. Sinan el-Hüseyinî, Abdulkadir b. Hacı el-Muûdi önde gelenler olmak üzere geniş bir talebe kitlesine sahipti.²⁰

Ebüs-suûd Efendi velûd bir âlimdir. Tefsir, kelim, fıkıh, Arap dili ve menakıba ilişkin kıymetli eserler telif etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla başlıca eserleri şunlardır:

İrşadü'l-akli's-selîm:

Tam adı *İrşadü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*'dir. Ebüsuûd Efendi'nin meşhur tefsiridir. Müellif bu eser üzerinde çok çalışmış ve bu tefsiri Kanûnî Sultan Süleyman döneminde tamamlayıp ona takdim etmiştir. Ebüsuûd Efendi pek çok tefsir kitabı okuyup istifade ettiğini, bunlardan bilhassa Zemahşeri'nin *el-Keşşâf* ı ile Beyzâvî'nin *Envarü't-tenzîl*'inin özel bir önem taşıdığını belirttikten sonra yazacağı tefsirin özelliklerinden

¹⁶ Ahmet Akgündüz, "Ebüsuûd Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10/365-371.

¹⁷ Abdullah Ayderim, "Ebüsuûd Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12/100.

¹⁸ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-mufessirîn*, 1/246; Abdüsselam, *Hâşiye el-şeyh İbrâhim*, 1/20; el-Eydarûs, Muhyiddîn Abdülkâdir, *en-Nûr es-sâfir an ahbari'l-karni'l-aşir*, 1/216.

¹⁹ Besyûnî, Hâlid Said Ahmed, *Menhecü'l-İmam Ebüsuûd fi't-tefsir*, 14.

²⁰ Amârî, Sâlih b. Ahmed, *Mevkif el-İmam Ebüsuûd min kirâati'l-verâ fi tefsir, dirâse vesfîyye nakdîyye*, 2260.

bahsetmiştir.²¹

Sevâkibü 'l-enzâr fî evâ 'ili Menâri 'l-envâr:

Hanefî hukukçusu Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin usûl-i fıkha dair *Menâriü 'l-envâr* adlı eserinin ilk kısımlarının Arapça şerhidir.

Gemezâtü 'l-melih fî evveli mebâhisi kasri 'l-âmm mine 't-Telvîh:

Hanefî hukukçusu Sadrüşşerîa Ubeydullah'ın fıkıh usulüne dair telif etmiş olduğu eserine, Seyyid Şerîf el-Cürcânî tarafından *et-Telvîh* adıyla yapılan hâşiyenin Ebüssuûd Efendi tarafından yazılmış bir ta'lik çalışmasıdır.

Hasmü 'l-hilâf fî 'l-mesh ale 'l-hifâf:

Ebüssuûd Efendi'nin, oğlu Mustafa Çelebî için yazdığı mestler üzerine mesh ile ilgili bir risâledir.²²

Kânûnname-i Sultânî:

Ebüssuûd Efendi'nin hayatı boyunca verdiği fetvaların toplandığı bir eserdir.²³ Eser başka isimlerle de bilinmektedir.

*Maâkîdü t-tırâf fî evveli sureti 'l-Feth minel-Keşşâf:*²⁴

Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsirinin Feth sûresiyle ilgili bölümünün hâşiyesidir.

Öşür Hakkında Risâle.

Tevhid Hakkında Risâle.

Mecâlis fî Tefsir.

el-Kasâ'idü 'l-Arabiyye:

Ebüssuûd Efendi'nin çeşitli Arapça kasidelerini toplayan bir mecmuadır.²⁵

*Mevkıfu 'l-ukûl fî vakfi 'l-menkûl.*²⁶

Ta'likat alâ Kitabi 'l-Hidaye.

Tuhfetu 'l-Tullâb fî el-Menazire.

Tefsîru sûreti 'l-Furkân.

*Tefsîru sûreti 'l-Müminîn*²⁷.

*Nebze nin Menâkibi Ebi Hanife.*²⁸

*Duânâme:*²⁹ Türkçe telif ettiği bir eserdir. Kâtip Çelebî'nin kaydettiğine göre Ebüssuûd

²¹ Süleyman Ateş, "İrşadü'l-akli's-selîm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22/456-458.

²² Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", (1994), *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10/365-371.

²³ Mustafa Çakır, *Ebüssuûd Efendi*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 813-826.

²⁴ Mustafa b. Abdullah Kâtip Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esmâi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992), 2/1480.

²⁵ Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", (1994), *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10/365-371.

²⁶ Amârî, *Mevkıf el-imam ebî Suûd*, 2259.

²⁷ Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10/365-371.

²⁸ Abdüsselam, *Hâşiyetü 'ş-Şeyh İbrâhîm* 21.

bu kitapta sahih hadisleri ve menkul eserleri toplamış ve Vezir Muhammed Paşa Atik'e ithaf etmiştir. Kitap mukaddime ve 7 baptan oluşmaktadır. Giriş kısmında duanın tanımı, fazilet ve şartları, duanın vakitleri ve kabul alametlerini belirtmiştir. Birinci bap; ism-i azam duası ve diğer dualar, ikinci bap; yolculuk, korku, sefalet, hastalık ve benzerleri için dualar, üçüncü bap; sabah ve akşam duaları, uyku ve uyanma hakkındaki rivayetler, dördüncü bap; yeme, içme, giyinme, eve girip çıkma, yıkanma ve çıkma ile ilgili rivayetler, beşinci bap; can ve malın korunması ile ilgili hadisler altıncı bap; oruç, bayram, kadir gecesi ve Arefe günü hakkındaki rivayetler, yedinci bap ise sünnette bildirilen namazlar ve hususî dualar hakkındadır.³⁰

²⁹ Katip Çelebi, *Keşfü 'z-zunûn*, 1/755

³⁰ Katip Çelebi, *Keşfü 'z-zunûn*, 1/755.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFÂL VE TEVBE SURELERİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

1.1. ENFÂL SURESİ

Tespit edilebildiği kadarıyla Ebüssuûd Efendi bu surede 16 rivayete yer vermiştir. Öncelikle surenin sebab-i nüzülü ile ilgili bir rivayeti zikrettiği ardından bazı ayetlerle ilgili rivayetleri naklettiği görülmektedir.

Surenin nüzül sebebi ile ilgili rivayet

«وقد روي عن سعد بن أبي وقاص أنه قال قال ق تل أخي عمير يوم بدر فقتلت به سعيد بن العاص وأخذت سيفه فأعجبني فجنت به رسول الله ﷺ فقلت إن الله تعالى قد شفى صدري من المشركين فهب لي هذا السيف فقال لي ﷺ ليس هذا لي ولا لك اطرخه في القبض فطرحته وبني ما لا يعلمه إلا الله من قتل أخي وأخذ سلمي فما جاوزت إلا قليلاً حتى نزلت سورة الأنفال فقال لي رسول الله ﷺ يا سعد إنك سألتني السيف وليس لي وقد صار لي فاذهب فخ ذه»

1. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Bedir gününde kardeşim Umeyr öldürüldü. Ben de ona karşı Saîd b. Âs'ı öldürdüm. Onun kılıcını aldım, hoşuma gitti. Onu Resulullah'a getirmiştim ve “Yüce Allah müşrikleri öldürerek göğüs ağrımı iyileştirdi ve bu kılıcı bana ver” dedim. Hz. Peygamber (s.a.v) bana şöyle buyurdu: “*Bu benim ve senin malın değildir, onu bölünmemiş ganimetler arasında bırak*”. Ben de onu ganimetler arasında bıraktım. Kardeşimin öldürülmesi ve sebebimin alınması sebebiyle Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir durum başıma geldi. Üzerinden az bir zaman geçer geçmez Enfâl suresi nazil oldu ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) bana şöyle buyurdu, “*Ey Sa'd, benim değilken kılıcı benden istedin, şimdi ise benim oldu, gidip onu alabilirsin (senin olsun).*”³¹

Rivayetin “Rasulullah'a (s.a.v) kılıcı getirmiştim” cümlesine kadarki kısmı haricinde kalanı hemen hemen aynı lafızlarla hadis kaynaklarında zikredilmektedir.³² Tirmizî rivayet için, “Bu hadis hasen sahihtir. Hadisi Simâk b. Harb, Mus'ab'tan rivâyet etmiştir. Bu konuyla ilgili Ubâde b. Sâmit'ten de bir rivâyet nakledilmiştir.” demiştir.³³ Hâkim rivayetin sahih olduğunu belirtmiş, Zehebi de onu tasdik etmiştir.³⁴ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

³¹ Müslim, Cihâd, 19; Ebû Davûd, “Cihâd” 156; Tirmizî, “Tefsir”, 9; Nesaî, Tefsir, 160; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/259; en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/144.

³² Tirmizî, “Tefsir”, 9; Ebû Davûd, “Cihâd” 156; Nesaî, Tefsir, 160.

³³ İmam Elbânî de *Sünen*'in talikinde bu hadisin “hasen, sahih” olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Tirmizî, “Tefsir”, 9.

³⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-şâhihayn*, thk, Mustafa Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Daru'l Kütübi İlmiye, 1411/1990), 2/144.

5. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd Efendi “Müminlerden bir fırka (savaşı sevmemelerinden veya hazırlıksız olduklarından dolayı) isteksiz oldukları halde Rabbin seni evinden(Bedir alanına) çıkarmıştı” ayeti hakkında şu rivayete yer vermektedir:

«أن عير قريش أقبلت من الشام وفيها تجارة عظيمة ومعها أربعون راكباً منهم أبو سفيان وعمرو بن العاص وعمر و بن هشام فأخبر جبريل رسول الله ﷺ فأخبر المسلمين فأعجبهم تلقى العير لكثرة الخير وقلة القوم فلما خرجوا بلغ أهل مكة خبر خروجهم فنادى أبو جهل فوق الكعبة بأهل مكة النجاة النجاة على كل صعب وذلول عير كم أموالكم إن أصابها محمد لم تفلحوا بعدها أبداً وقد رأت أخت العباس بن عبد المطلب رضي الله عنه رؤيا فقالت لأخيها إنني رأيت كأن ملكاً نزل من السماء فأخذ صخرة من الجبل ثم حلق بها فلم يبق بيت من بيوت مكة إلا أصابه حجر من تلك الصخرة فحدث بها العباس رضي الله عنه فقال أبو جهل ما يرضى رجالهم أن يتبنوا حتى تتبأ نساؤهم فخرج أبو جهل بجميع أهل مكة وهم النفير فقيل له إن العير أخذت طريق الساحل ونجت فارجع بالناس إلى مكة فقال لا والملائكة لا يكون ذلك أبداً حتى ننحر الجزور ونشرب الخمر ونقيم القينات والمعازف ببدر فيتسامع جميع العرب بمخرجنا وأن محمداً لم يصب العير وأنا قد أعضاه فمضى بهم إلى بدر وبدر ماء كانت العرب تجتمع فيه لسوقهم يوماً في السنة فنزل جبريل عليه السلام فقال يا محمد إن الله وعدكم إحدى الطائفتين إما العير وإما قريشا فاستشار النبي صلى الله عليه وسلم أصحابه فقال ما تقولون إن القوم قد خرجوا من مكة على كل صعب وذلول فالعير أحب إليكم أم النفير فقالوا بل العير أحب إلينا من لقاء العدو فتغير وجه رسول الله ﷺ ثم رد عليهم فقال إن العير قد مضت على ساحل البحر وهذا أبو جهل قد أقبل فقالوا يا رسول الله عليك بالعير ودع العدو فقام عندما غضب النبي صلى الله عليه وسلم أبو بكر وعمر رضي الله عنهما فأحسنا ثم قام سعد بن عباد فقال انظر أمرك فامض فوالله لو سرت إلى عدن أبين ما تخلف عنك رجل من الأنصار ثم قال المقداد بن عمرو رضي الله عنه يا رسول الله امض لما أمرك الله فإنا معك حيثما أحببت لا نقول لك كما قال بنو إسرائيل لموسى عليه السلام اذهب أنت وربك فقاتل إنا ههنا قاعدون ولكن اذهب أنت وربك فقاتل إنا معكم مقاتلون ما دامت عين منّا تطرف فضحك رسول الله ﷺ ثم قال أشيروا علي أيها الناس وهو يريد الأنصار لأنهم قالوا له حين بايعوه على العقبة إنا براء من ذمامك حتى تصل إلى ديارنا فإذا وصلت إلينا فأنت في ذمامنا نمنعك ما نمنع منه أبناءنا ونساءنا فكان النبي صلى الله عليه وسلم يتخوف أن تكون الأنصار لا ترى عليهم نصرتهم إلا على عدوهم بالمدينة فقام سعد بن معاذ فقال لكأنك تريدنا يا رسول الله قال أجل قال قد آمننا بك وصدقناك وشهدنا أن ما جنت به هو الحق وأعطيناك على ذلك عهدنا ومواثيقنا على السمع والطاعة فامض يا رسول الله لما أردت فوالذي بعثك بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر فخضته لخضناه معك ما تخلف منا رجل واحد وما نكره أن تلقى بنا عدونا وإننا لصبر عند الحرب صدق عند اللقاء ولعل الله يريك منا ما تقر به عينك فسر بنا على بركة الله ففرح رسول الله ﷺ وبسطه قول سعد ثم قال سيروا على بركة الله وأبشروا فإن الله قد وعدني إحدى الطائفتين والله لكأنني الآن أنظر إلى مصارع القوم»³⁵

2. Rivayete göre, Kureyş kervanı Şam'dan geliyordu. Kervanda çok miktarda ticaret malı vardı. Kervanda aralarında Ebû Süfyân Amr b. Âs ve Amr b. Hişâm'ın da bulunduğu kırk süvari vardı. Cibril bunu Resulullah'a bildirdi. Resulullah da bunu müslümanlara haber verdi Müslümanlar kervanda çok mal bulunması ve kafiledeki insanların az olması sebebiyle kervanla karşılaşmayı kendileri için daha yararlı görüyorlardı. Müslümanlar (Medine'den)

³⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/5.

yola çıkınca bu haber Mekkelilere ulaştı. Bunu üzerine Ebû Cehil Kabe'nin üzerine çıkarak şöyle seslendi: "Ey Mekkeliler! Her nerede iseniz (ister dağda ister çölde olsanız da) çabuk olun çabuk olun sizin mallarınız tehlikededir. Eğer Muhammed onu ele geçirirse ondan ebediyen iflah olamazsınız." O günlerde Abbas b. Abdulmuttalib'in kız kardeşi (Atike) de bir rüya görmüş ve onu şöyle anlatmıştır: - Çok garip bir rüya gördüm. Gökten bir melek indi de, dağdan büyük bir kaya parçası aldı ve onu Mekke'ye fırlattı. Mekke evlerinin her birine bu kayadan bir parça isabet etti." Hz. Abbas bunu halka anlattı. Bunu duyan Ebû Cehil: "onların erkeklerinin peygamberlik davası yetmedi de şimdi kadınları da mı peygamberlik davasına kalkışıyor?" dedi. Sonra Ebu Cehil seferberlik halinde bütün Mekke halkıyla yola çıktı. Yolda kendisine "Kervan sahil yolunu tutmuş ve kurtulmayı başarmış artık sen de bu insanlarla Mekke'ye ger dön" denildiyse de "Hayır, Lat'a yemi olsun ki biz asla geri dönmeyeceğiz. Bedir'e varıp orada develeri keseceğiz; şaraplar içeceğiz; cariyeler oynatıp çalgılar çalacağız böylece bütün Araplar bu sefere çıktığımızı, Muhammed'in kervana bir zarar veremediğini ve bizim Muhammed'e şeyini ısırttığımızı duyacaklardır. Nihayet Ebû Cehil, Mekke ordusunu Bedir'e götürdü. Bedir Arapların senede bir gün panayır için toplandıkları bir kuyu idi. İşte o zaman Cibril inip dedi ki: "Ey Muhammed! Allah iki taifeden birini size vaat ediyor, ya kervan ya da Kureyş ordusunu seç. Bunun üzerine Hz. Peygamber de ashabıyla istişarede bulunup buyurdu ki: "*Siz ne diyorsunuz? Kureyşliler bütün imkânlarıyla Mekke'den çıkıp gelmişler. Şimdi siz kervanı mı istersiniz yoksa orduyu mu?*" Ashaptan kimileri: "Ya Resulallah! Hayır, düşmanla karşılaşmaktansa kervanı isteriz" dediler. O zaman Resulullah'ın yüz ifadesi değişti; sonra yine sordu: "*Kervan sahilden geçip gitmiş; Ebû Cehil ise işte bize doğru geliyor?..* Onlar da: "Ya Resulallah! Sen kervana bak, düşmanı bırak" dediler. Resulullah buna öfkeleni. O zaman Ebû Bekir ve Ömer kalkıp güzel konuşmalar yaptılar. Sonra Sa'd b. Ubade kalkıp dedi ki: "Ya Resulallah sen görüşüne bak; onu uygula. Allah'a yemin olsun ki sen Yemen ülkesindeki Aden'e bile gitsen Ensar'dan hiçbir adam arkandan dönmeyecektir". Sonra Mikdad b. Amr söz aldı ve şöyle dedi: Ya Resulallah! Allah sana neyi emrediyorsa, onu uygula; sen ne istersen biz kesinlikle seninle beraberiz. Biz İsrailoğullarının Musa'ya dedikleri gibi "*- Sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz burada oturacağız demeyiz. Fakat sen ve Rabbin gidin savaşın. Şüphesiz biz de gören bir gözümüz kaldığı müddetçe sizinle beraber savaşacağız*" demeyiz. Bunu duyan Resulullah memnuniyet ifadesi olarak tebessüm etti. Sonra Ensar'ı kast ederek: "Ey insanlar siz de bana fikrinizi söyleyin" dedi. Çünkü onlar, biat sırasında Resûlullah'ın huzurunda şöyle demişlerdi: "Siz memleketimize gelmedikçe biz size yardım edemeyiz. Eğer memleketimize gelerseniz size yardım edebiliriz. Babalarımızı ve kadınlarımızı savunduğumuz gibi size de destek olacağız." Peygamber (s.a.v) Ensar'ın,

Medine'ye bir düşman saldırısı olması dışında kendisine destek vermeyeceklerini düşünmesinden endişeleniyordu. Bunun üzerine Sa'd b. Muâz kalkıp: “Ya Resulallah herhalde bizi kastediyorsun” dedi. Peygamber de “*evet*” buyurdu. Sa'd b. Muâz o zaman şunları söyledi: “Ya Resulallah! Biz sana iman ve seni tasdik ettik; senin getirdiklerinin hak olduğuna şahitlik ettik ve senin emirlerini dinleyip itaat edeceğimize dair sana söz verdik. Ya Resulallah! Artık sen dilediğini uygula! Seni hakla gönderen Allah'a yemin ederim ki, sen bize şu denizi gösterip de denize dalsan biz de seninle beraber dalarız. Bizden hiçbir adam geride kalmaz ve bizimle beraber düşmanlarımızla karşılaşmasını isteriz. Hiç şüphesiz biz savaşta sabırlıyız; düşmanla karşılaştığımızda sözüme sadık kalırız. Umulur ki Allah Teâlâ bizden yana sana gözlerini aydın edecek fedakârlıkları gösterecektir. Haydi, bizi Allah'ın bereketine götür.” Sa'd'ın sözleri Resulullah'ı sevindirdi ve sonra: “*Haydi, Allah'ın bereketine yürüyün; müjdeler olsun; Allah iki taifeden birini bana vaat etti. Allah'a yemin olsun ki şimdiden o kavmin cesetlerinin yattığı yerleri görüyorum*” buyurdu.³⁶

Rivayetin sadece şu kısmına Ahmed b. Hanbel yer vermiştir:

“Mikdad b. Amr Bedir günü Resullah'a şöyle dedi: Ya Resulallah! Biz İsrailoğullarının Musa'ya dedikleri gibi “- Sen ve Rabbin gidin, savaşın; biz burada oturacağız demeyeceğiz. Fakat sen ve Rabbin gidin savaşın. Şüphesiz sizinle beraber savaşacağız deriz.”

Şuayb el-Arnâvut bu hadisin “sahih” olduğunu ve Meharik b. Abdullah dışındaki râvilerin hepsini Şeyhain'in ricalinden olduğunu söylemiştir.³⁷

Taberî, hadisin bir kısmını İbn Hamid (Ebû Abdullah Muhammed b. Hamid Temimî) tarikiyle Seleme'den, (İbn Fadl)³⁸ o İbn İshâk'tan, o Muhammed b. Müslim Zühri ve Âsım b. Amr ve İbn Kâtâde'den, o Abdullah b. Ebi Bekir ve Yezid b. Roman'dan, o Ürve b. Zübeyr ve Abdullah b. Abbas'tan nakletmiştir. Ayrıca bazı değişikliklerle Muhammed b. Hüseyin tarikiyle Ahmed b. Mufazzal'dan, o Sedî'den rivayet etmiştir.³⁹ Buhârî, Seleme b. Fazl için “münker olan hadisleri naklederdi, rivayetlerinin kabulünde dikkat etmek gerekir.” demiştir.⁴⁰ Sa'lebî⁴¹ ve Begavî de bu hadisi nakletmiştir.⁴² Razî *Tefsiru'l-Kebîr*'de, Nizamuddin Nisâbü'rî

³⁶ Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, 4/314; Taberî, *Câmiu'l-beyan a'n te'vili'l-Kur'an*, 11/34; Hâkim el-Kebir, *el-Esamî ve'l-künâ*, 3/16; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/24-28; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/270-272; Razî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, 15/456-457; Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*, 3/375-376.

³⁷ Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*, 4/314.

³⁸ Hâkim el-Kebir, Ebû Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Esamî ve'l-künâ*, thk, Yusuf b. Muhammed ed-Dehil, (Mektebetü'l-Gurbâi'l-Eseriyye, ts), 3/16.

³⁹ Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili'âyi'l-Kur'ân*, thk, Abdullah b. Abdül-Muhsin et-Türkiy, (Kahire: Daru'l-Hicr, 1422/2001), thk, Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1420), 11/34.

⁴⁰ Buhârî, *ed-Duafâ*, 71.

⁴¹ Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhim, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk ve thr, Salah b. Osman ve diğerleri, (Cedde: Daru'l-Tefsir, 1436/2015), 13/24-28.

Garâibu'l-Kur'ân'da bu rivayeti senedsiz bir şekilde zikretmiştir.⁴³

Netice itibariyle hadisin *Müsned*'de yer alan kısmının sahih olduğu bütününe ise muteber isnadla nakledilmediği görülmektedir.

Ebüs-suûd, ilgili ayet hakkında aşağıdaki şu hadisi de zikretmiştir:

«قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ فَرَّغَ مِنْ بَدْرِ: عَلَيْكَ بِالْعَبِيرِ لَيْسَ دُونَهَا شَيْءٌ، فَنَادَاهُ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَهُوَ فِي وَثَاقِهِ لَا يَصِلُ ح. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِمَ؟» قَالَ: لِأَنَّ اللَّهَ وَعَدَكَ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ، وَقَدْ أُعْطَاكَ مَا وَعَدَكَ»⁴⁴

3. “Hz. Peygamber Bedir savaşından çıkınca, O’na: “Kervanın peşine düş; artık kervanın önünde hiçbir engel kalmamıştır” denildi. Abbas (r.a) “Olmaz” diye seslenince Hz. Peygamber (s) sebebini sordu. O da “Çünkü Allah iki taifeden birini sana vaad etmişti ve sana vaad ettiğini de verdi” diyerek cevap verdi.”⁴⁵

Tirmizî bu rivayeti Abd b. Hamid tarihiyle Abdürrezzâk’tan rivayet etmiş olup “hasen sahih” demiştir.⁴⁶ Elbânî bu hadisi zayıf olarak değerlendirmiş ve diğer bazı muhakkikler Simâk’ın İkrime’den rivayetini muztarib olarak olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁷

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe yukarıdaki hadisi Abdurrahman b. Süleyman tarihiyle İsrail’den, o Simâk’tan, o İkrime’den, o da İbn Abbas’tan nakletmiştir.⁴⁸ Ebû Ya’lâ el-Mevsilî aynı hadisi yukarıdaki senetle Ebû Bekir b. Ebû Şeybe’den rivayet etmiştir. Hüseyin Selim Esad bu rivayetin değerlendirmesinde senedini zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹ Taberânî de bu hadisi nakletmiştir.⁵⁰ Rivayete yer veren Hakîm, sahih kabul etmekte Zehebî de onu onaylamaktadır.⁵¹

9. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Enfâl suresinin 9. ayetinin iniş sebebiyle ilgili aşağıdaki rivayete yer

⁴² Begavî, Ebû Muhammed el Hüseyin b. Mesûd, *Me’âlimü't-tenzîl fi tefsiri'l Kur'ân*, thk, Abdürrezzâk el-Hüdâ, (Beyrut: Daru'l-Ehya et-Turas el-Arabi, 1420), 2/270-272.

⁴³ Razî, Fahrüddîn Muhammed b. Amr, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 3. Baskı, (Beyrut: Daru İhyai't-Turas el-Arabi, 1420/1999), 15/456-457; Nisâbü'rî, Nizâmeddin el Hasen b. Muhammed, *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, (Beyrut: Daru'l Kütübî'l İslamiyye, 1416/1995), 3/375-376.

⁴⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/6.

⁴⁵ Tirmizî, “Tefsîr”, 9; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 7/361; Ebu Ya'lâ, *Müsned*, 4/261; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 11/279; Hakîm en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/357.

⁴⁶ Tirmizî, “Tefsîr”, 9.

⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Câmi'u'l-mesânid*, thk, Ali Hüseyin el-Bevab, (Riyad: Mektebetü'r-Eüşd, 1426/2005), 4/144.

⁴⁸ Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Muşannef fi'l-eĥâdis ve'l-âsâr*, thk, Kemal Yusuf el-Hut, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988), thk, Sad b. Nasir el-Şeserî, (Riyad: Darü Kunuz İşbilyâ, 1436/2015), 7/361.

⁴⁹ Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali, *Müsned*, thk, Hüseyin Selim Esad, (Dımeşk: Daru'l Me'mun et-Turas, 1404/1984), 4/261.

⁵⁰ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk, Hamdî b. Abdulmecid Selefî, (Kahire: Mektebetü ibn Teymiye, ts), 11/279.

⁵¹ Hakîm en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/357.

vermektedir:

«وعن عمر رضي الله عنه أن رس ول الله (صلى الله عليه وسلم) نظر إلى أُمِّ شُرَڪِين وهم ألف وإلى أصحابه وهم ثلاثمائة بضعة عشر فاستقبل القبلة ومد يديه يدع و “الله م أنجز لي ما وعدتني الله م إن تهلك هذه العصابة لا تعبد في الأرض” فما زال كذلك حتى سقط رداؤه فأخذه أب و بكر فألقاه على منكبيه والتزمه من ورائه وقال يا نبي الله كفاك م ناشدتك ربك فإنه سي نجز لك ما وعدك»⁵²

4. Ömer'den (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) bin kişi olan müşriklere; üç yüz on küsur olan ashabına şöyle bir göz gezdirdikten sonra kıbleye yöneldi ve elini kaldırarak şöyle dua etti: “Allah’ım bana vaat ettiğini gerçekleştire. Allahım eğer bu cemaati helak edersen yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz.” Resulullah sırtındaki ridası yere düşünceye kadar bu duasına devam etti. Ebû Bekir ridasını yerden kaldırıp omzuna attı ve arkasında oturup şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasülü Rabbine olan münacatın sana yeter; muhakkak O, sana olan vaadini gerçekleştirecektir.”⁵³

Rivayetin muteber kaynaklarda yer aldığı görülmektedir.

16. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi aşağıda Enfal suresinin 16. ayetiyle ilgili İbn Ömer'den şöyle bir rivayete yer verir:

«إن سرية فرّوا وأنا معهم فلما رجعوا إلى المدينة استحيوا ودخلوا البيوت فقلت يا رسول الله نحن الفرارون فقال ﷺ بل أنتم العكارون».⁵⁴

5. “Bir seriyyede ashab kaçtı, ben de onlarla beraberdim. Medine’ye döndüklerinde utanarak evlerine gittiler. Bunu üzerine ben Hz. Peygamber’e “Bizler kaçanlarız” dedim O, da Hayır! Sizler akkarlarsınız.”⁵⁵

Akkar, savaş safına katılmak ve tekrardan hücum etmek amacıyla savaşta geri çekilenlere denmektedir.⁵⁶

Rivayet nisbî lafız farklılıklarıyla kaynaklarda yer almaktadır. Ebû Davûd ve Ahmed b. Hanbel rivayeti aynı isnadla nakletmişlerdir.⁵⁷ Tirmizî bu rivayeti naklederek “hasen” demiş, Elbânî, zayıf hükmü vermiştir.⁵⁸ Ahmed Muhammed Şakir tahkikinde Ahmed b. Hanbel’in bu rivayet için zikrettiği her üç senedin de sahih olduğunu söylerken⁵⁹ Şuayb el-Arnaut

⁵² Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/7.

⁵³ Müslim, “Cihâd”, 4687; Tirmizî, “Tefsîr”, 9; el-İbn Hibbân, *Sahih-u İbn Hibbân, bi- Tertibi İbn-i Balaban*, 11/114.

⁵⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/231.

⁵⁵ Ebû Davûd, “Cihâd”, 107; Tirmizî, “Cihâd”, 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/282; 5/294; 10/41-135; el-Ebu Ya’lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 9/446.

⁵⁶ İbnu’l Melik el-Hanefî, Muhammed b. İzzüddin Abdullatif, *Şerhu mesabihu’s-sünne li’l İmami’l Begavî*, thk, Nureddin Tâlib ve diğerleri, (İdâre es-Sekafetü’l İslamiyye, 1433/2012), 6/400.

⁵⁷ Ebû Davûd, “Cihâd”, 107.

⁵⁸ Tirmizî, “Cihâd”, 37.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, 5/294.

“zayıf”olduğunu beyan etmiştir.⁶⁰ Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’inde yer alan rivayet için Hüseyin Selim Esed “zayıf”tespitinde bulunmuştur.⁶¹ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

17. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi Enfal suresinin 17. ayetiyle ilgili aşağıdaki hadise yer vermiştir.

«(وقد كان رسول الله ﷺ حين طلعت قريش من العنقل قال هذه قريش جاءت بخ يلائها وفخرها يكذبون رسولك اللهم إني أسألك ما وعدتي) فأناه جبريل عليه السلام فقال خ ذ قبضة من تراب فارمهم بها فلما التقى الجمعان قال لعلي رضي الله عنه أعطني قبضة من حصاء الوادي فرمى بها في وجوههم وقال شاهت الوجوه فلم يبق م شرك إلا ش غل بعينه فانهزموا»⁶²

6. Resulullah (s.a.v) büyük bir kum tepesinin ardından Kureyş ordusunun çıkıp geldiğini görünce şöyle dua etti: “*Ya Rabbi! İşte Kureyş, bütün kibri ve övüncüyle geliyor. Onlar senin Resulünü yalanlıyor. Allah’ım! Bana vaat ettiğini senden istiyorum.*” O anda Cibril geldi ve Peygamber’e “Bir avuç toprak al da düşmana at!” dedi. Nihayet iki ordu karşılaşıncı Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye “*Bana derenin ufak taşlarından bir avuç getir*” dedi. Hz. Ali’nin getirdiği taşları düşmana doğru “*Yüzleri kara olsun*” diyerek attı. O anda müşrikler gözlerini oğuşturmayaya başladılar ve sonunda hezimete uğradılar.⁶³

Taberânî bu rivayeti iki senetle rivayet etmektedir. Birinde Ahmed b. Mâ Behram el-İzcî tarikiyle Hakîm b. Hizam bu olayı özet bir şekilde anlatmıştır.⁶⁴ Zira Bedir savaşı döneminde Hâkim b. Hizam Müslüman olmamış Mekke’nin fethi yılı müslüman olmuştu. O, Bedir savaşında müşriklerin ordusunun safında bulunmuştu. Diğer rivayet de, İbn Abbas’tan özet bir şekilde gelmiş ve rivayetin sonunda bu olayı Enfal suresinin 17. ayetinin iniş sebebi olarak görülmüştür.⁶⁵ Heysemî, Hakîm b. Hizam’ın rivayetini hasen olduğunu söylemiştir. İbn Abbas rivayetinin sahih olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

24. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Enfal suresinin 24. ayetiyle ilgili aşağıdaki şu rivayete yer vermiştir.

«روي أنه ﷺ مر على أبي بن كعب وهو يصلي فدعاه فعجل في صلاته ثم جاء فقال ﷺ ما منعك من إجابتي قال كنت في الصلاة قال ألم تخبر فيما أوجي إلي استجيبوا لله وللرسول إذا دعاك»⁶⁷.

7. Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v) namaz kılmakta olan Übeyy b. Kâ’b’ın

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, 4/ 282; 10/41-135.

⁶¹ Ebu Ya’lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 9/446.

⁶² Ebüsuûd, *İrşâdü’l- ‘akli’s-selîm*, 4/13.

⁶³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 3/203; 11/ 285; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 6/84.

⁶⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 3/203.

⁶⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 11/285.

⁶⁶ Heysemî, Ebu’l Hasen Nuruddin Ali, *Mecma’u’z-zevâ’id ve menba’u’l-fevâ’id*, thk, Hisâmuddin el-Kudsi, (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1414/1993), 6/84.

⁶⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü’l- ‘akli’s-selîm*, 4/16.

evinin önünden geçerken onu çağırdı. O da aceleyle namazını bitirdikten sonra Peygamber'in yanına geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) *"Bana icabetten seni alıkoyan nedir?"* diye sordu. O, *"Ey Allah'ın Resulü namazda idim"* diye cevap verdi. Peygamber Efendimiz (s.a.v): *"Bana vahiy edilen "Sizi çağırdığı zaman Allah'a ve Resulüne itaat edin" ayetinden haberin yok mu?"* buyurdu.⁶⁸

Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in aynı isnadla naklettiği rivayet için Tirmizi "hasen sahih" hükmü vermiştir. Elbânî de hadisi sahih olarak değerlendirmiştir.⁶⁹ Ahmed b. Hanbel bu hadisi *Müsned*'inde uzunca anlatmakla beraber Affan tarikiyle Abdurrahman b. İbrâhim'den, o el-Ala b. Abdurrahman'dan, o babasından, o Ebû Hüreyre'den rivayet etmektedir. Yukarıdaki hadisle olan farkı Ahmed b. Hanbel rivayetinde nakledilen Übey b. Kâ'b'ın Resulullah'a selam vermesi, Peygamber'in selamına cevap vermesi ve ona (Kâ'b'a) cevap vermeme sebebini sorması hususlarıdır. Ayrıca hadisin sonunda *"Ey Allah'ın Resulü evet (haberim var) tekrar etmeyeceğim"* cümlesi de yer almaktadır. Bu, uzunca bir hadistir. Şuayb el-Arnâvut bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰ Rivayetin sahih olduğu görülmektedir.

27. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Enfal suresinin 27. ayetiyle ilgili şu rivayete yer verir:

«رَوَى أَنَّهُ حَاصِرُ بَنِي قُرَيْظَةَ إِحْدَى وَعِشْرِينَ لَيْلَةً فَسَأَلُوا الصَّاحِبَ كَمَا صَالِحُ بَنِي النَّضِيرِ عَلَى أَنْ يَسِيرُوا إِلَى إِخْوَانِهِمْ بِأَذْرَعَاتٍ وَأَرْيَاحٍ مِنَ الشَّامِ فَأَبَى إِلَّا أَنْ يَنْزِلُوا عَلَى حَكْمِ سَعْدِ بْنِ مَعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَبَوْا وَقَالُوا أَرْسَلْنَا أَبَا لُبَابَةَ وَكَانَ مَنَاصِحاً لَهُمْ لِمَا أَنْ مَالَهُ وَعِيَالَهُ كَانَا فِي أَيْدِيهِمْ فَبِعَثْنَهُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا مَا تَرَى هَلْ نَنْزِلُ عَلَى حَكْمِ سَعْدِ فَأَشَارَ إِلَى حَلْقِهِ إِنَّهُ الذَّبْحُ قَالَ أَبُو لُبَابَةَ فَمَا زِلْتُ قَدَمَايَ حَتَّى عَلِمْتُ أَنِّي خَرْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَنَزَلَتْ فَشَدَّ نَفْسَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِيِ الْمَسْجِدِ وَقَالَ وَاللَّهِ لَا أَذُوقُ طَعَاماً وَلَا شَرَاباً حَتَّى أَمُوتَ أَوْ يَتُوبَ اللَّهُ عَلَيَّ فَمَكَثَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ حَتَّى خَرَّ مَغْشِياً عَلَيْهِ ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ فَفَقِيلَ لَهُ قَدْ تَيْبَ عَلَيْكَ فَحَلَّ نَفْسِكَ قَالَ لَا وَاللَّهِ لَا أَحْ لَهَا حَتَّى يَكُونَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ هُوَ الَّذِي يَحُتِّي فَجَاءَهُ ﷺ مَحَلَّهُ فَقَالَ إِنْ مِنْ تَمَامِ تَوْبَتِي أَنْ أَهْجُرَ دَارَ قَوْمِي الَّتِي أَصَبْتُ فِيهَا الذَّنْبَ وَأَنْ أَخْلَعُ مِنْ مَالِي فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحُزْنِكَ الثَّلَاثُ أَنْ تَتَصَدَّقَ بِهِ».⁷¹

8. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) Benî Kureyza Yahudilerini 21 gün kuşatma altında tuttu. Sonunda o Yahudiler, Peygamber'den Benî Nadir Yahudileri ile yaptığı gibi bir barış antlaşması yapmasını, Şam bölgesinde bulunan Ezriât ve Eriha'daki kardeşlerinin yanına gitmelerine izin vermesini talep etti. Hz. Peygamber (s.a.v) Sa'd b. Muâz'ın hakemliğine razı olarak kalelerinden inmelerini teklif buyurdu. Onlar bunu kabul etmediler ve kendilerine Ebû

⁶⁸ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/201; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4/164.

⁶⁹ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 1.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 15/201.

⁷¹ Ebüsuûd, *İrşâdül-'akli's-selîm*, 4/17.

Lübabe'nin gönderilmesini istediler. Ebû Lübabe malları ve çoluk çocuğu onların elinde bulunduğu için onlara öğüt veriyordu. Peygamber de onu onlara gönderdi. Onlar Ebû Lübabe'ye: "Ne diyorsun Sa'd'ın hakemliğini kabul ederek kalemizden inelim mi?" diye sordular. Ebû Lübabe eliyle boğazını işaret ederek 'bu sizin boğazlanmanızdır' demek istedi. Ebû Lübabe "Daha ayaklarım yerdeyken ben Allah ve Resulü'ne ihanet ettiğimi anladım" diye söyledi. Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. Ebû Lübabe Medine'ye dönünce kendini Mescid-i Nebevî'nin direklerinden birine bağladı ve "Allah'a yemin ederim ki ben ölünceye veya Allah Teâlâ tövbemi kabul edinceye kadar hiçbir şey yemiyeceğim ve içmeyeceğim" dedi. Böyle yedi gün kaldıktan sonra baygın düştü. Sonra Allah Teâlâ onun tövbesini kabul buyurdu. Ayet nazil olunca kendisine "Tevben kabul oldu artık kendini çöz" dediler. Fakat o "Hayır Allah'a yemin ederim ki Resullah bizzat çözünceye kadar ben çözmeyeceğim" dedi. Nihayet Resullah gelip onu çözdü. O zaman Ebû Lübabe "Tövbemin tamam olması için ben aralarında günah işlediğim kavmimin yanından hicret edeceğim ve bütün malımı da sadaka olarak bırakacağım" dedi. Bunun üzerine Resulullah "*Malımın üçte birini sadaka olarak vermen yeterlidir*" buyurdu.⁷²

Ebû Davûd *Sünen*'inde Ubeydullah b. Amr tarikiyle Süfyân b. Uyeyne'den, o Zühri'de o İbn Kâ'b'dan, o babasından veya Ebû Lübabe'den hadisin son bölümlerini rivayet etmiştir. Şuayb el-Arnâvut ve diğer birçok muhakkik rivayetin aslını Kâ'b b. Malik hakkında olmadığını Ebû Lübabe hakkında olduğunu kabul ederler. Fakat bu rivayeti Ebû Lübabe hakkında sahih olarak sabit olmadığı görüşündedirler. Onlara göre Ebû Lübabe'nin hikâyesi başka bir senetle rivayet edilmiş ve bu senetteki hata Süfyân b. Uyeyne tarafından yapılmış olup Kâ'b b. Malik ile Ebû Lübabe'nin tövbesini karıştırmıştır. Bu senetle gelen rivayet Kâ'b b. Malik'in tevbe etme hikâyesiyle ilgili olup Ebû Lübabe'nin tövbesiyle alakası yoktur. Bu nedenle bu rivayetin hasen ligayrihi olduğunu söylemişlerdir.⁷³

İmam Malik *Muvatta*'nda bu rivayeti Ebû Mus'ab tarikiyle Osman b. Hafs b. Amr b. Halde'den, o İbn Şihab'dan rivayet etmiştir ki İbn Şihab şöyle demiştir: Ebû Lübabe Tövbe ettiğinde Resulullah'a «أَهَج ر دار قَوْمِي...»⁷⁴ "kavmimin yurdunu terk edeceğim." Bu ifadeden sonra hadisi rivayet etmiştir. Abdürrezzâk San'ânî, *el-Musannef* adlı eserinde Ma'mer'den, o Katade ve Ali b. Zeyd Ced'an'dan, O ikisi de Saîd b. Museyyeb'den, o Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivayet etmiş ve hadisin başlangıcında Hz. Peygamberin Tebûk seferine

⁷² Ebû Davûd, "İmân", 29; Malik b. Enes, *el-Muvatta*, 2/213; San'ânî, *el-Musannef*, 5/405; Taberânî, *el-Mu'cemu'l kebîr*, 5/33; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 5/213; Ebî'l Mecc el-Makdisî, *el-Mukarrer âlâ ebvabi'l muharrer*, 2/380.

⁷³ Ebû Davûd, "İmân", 29.

⁷⁴ Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk, Beşşar Avâd Marûf ve Mehmud Halil, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991), 2/213.

çıktığından ve Hz. Ali'nin yerine koymasından bahsetmiştir. Abdürrezzâk rivayetinde yer alan ikinci fark ise Ebû Lübabe'nin, Tebûk savaşında kendini direklere bağlamasının delilini Resulullah'a muhalefet etmesine bağlamasıdır. «والله لا أذوق طعاماً ولا شرباً» ibaresinden sonra Ebüssuûd'un tefsirinde yer alan rivayet ile herhangi bir fark bulunmamaktadır.⁷⁵

Fakat çoğu muhaddis bu rivayeti tam olarak nakletmemişlerdir. Muhaddislerin birçoğu «إن من تمام تويتي» ibaresinden sonrasını rivayet etmiştir. Taberanî, iki tarikle rivayet etmiştir.⁷⁶ Heysemî rivayetin senedinde Yahya el- Himmanî'nin bulunması sebebiyle zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte onun bazen sika olarak da bilindiğine de işaret etmiştir.⁷⁷ Fakat Hüseyin İsmâil el-Cemel, *Ehâdisü'l Mukarrer âlâ Ebvâbi'l Muharrer* adlı eserin tahkik ve tahrîcini yapmış ve Taberanî'nin ikinci rivayetini İbn İshâk'ın kendisi hakkındaki ifadelerine binaen hadisin senedinin hasen olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸ Sonuç olarak hadisin hasen ligayrihi olduğunu söylemek mümkündür.

31. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüssuûd Efendi, Enfal suresinin 31. ayetiyle ilgili aşağıdaki şu rivayete yermiştir:

«روي أنه لما قال إن هذا إلا أساطير الأولين قال له النبي صلى الله عليه وسلم ويحك أنه كلام الله تعالى».⁷⁹

9. “Rivayete göre Nadr b. Hâris “Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir” deyince Hz. Peygamber (s.a.v) ona “*Yazıklar olsun sana! O Allah'ın kalamıdır*” dedi.⁸⁰

Yukarıda sözü edilen hadis bu haliyle, muteber hadis kitaplarında tespit edilememiştir. Ebû Davûd bu rivayeti *Merâsîl* adlı eserinde nakletmiş ve Mut'im ifadesinin hatalı olduğunu onun asıl isminin Tueyme b. 'Adî olduğunu söylemiştir.⁸¹ İbn Zencûye Nüfeyli'den, o Heşim'den, o Ebû Bişr'den, o Saîd b. Cübeyr'den nakletmiştir:

«أن رس ول الله صلى الله عليه وسلم قتل يوم بدر ثلاثة رهط من ق ريش صبراً: النضر بن الحارث، وع فبة بن أبي م عيط، وأم طعم بن عدي. فلما أمر بقتل النضر، قال المقداد: أسيري يا رس ول الله، قال: «إنه كان يبق ول في كتاب الله، وفي رس وله ما كان يبق ول» قال ذلك مرتين، أو ثلاثاً، فقال رس ول الله صلى الله عليه وسلم: الله م أعن المقداد من فضلك».

“Hz. Peygamber (s.a.v) Bedir gününde Kureyşlilerden üç kişiyi öldürdü (ölüm fermanını onayladı): Onlar, 1-Nadr b. Hâris, 2- Ukbe b. Ebî Mu'ît, 3- Mut'im b. 'Adî'dir. Hz.

⁷⁵ Abdürrezzak es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, thk, Mahmud Muhammed Abde, (Beirut: Daru'l-Kütübi-İlmiye, 1419/1998), 5/405.

⁷⁶ Taberanî, *el-Mu'cemu'l kebîr*, 5/33.

⁷⁷ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 5/213.

⁷⁸ Ebu'l-Mecd el-Makdisî, Yusuf b. Mâcid, *el-Mukarrer âlâ ebvabi'l muharrer*, thk-thr, Hüseyin İsmâil el Cemel, (Dimeşk: Daru'l Risale el-Âlimiyye, 1433/2012), 2/380.

⁷⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/19.

⁸⁰ Ebû Davûd, “Tahâret”, 54; İbn Zencûye, *el-Emvâl*, 341; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/143; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 60/167; Sekkâf, *Tahrîcu ehâdis ve âsâru'l kitab fî zilali'l Kur'an*, 240.

⁸¹ Ebû Davûd, “Tahâret”, 54.

Peygamber Nadr'ın öldürülmesini emredince Mikdad “Ey Allah'ın Resulü bu benim esirimdir” dedi. Resulullah, “*Bu (Nadr) Allah'ın kitabı ve onun elçisi hakkında söyleyebildiği her şeyi söyledi.*” buyurdu. Mikdad bu sözünü iki veya üç kere tekrarlayınca Resulullah, “*Ey Allah'ım lütfunla Mikdad'ı gani kıl*” buyurdu.⁸²

Taberî de eserinde İbn Zencûye ve Ebû Davûd'un rivayetini Yakub tarikiyle Heşim'den o Bişr'den o Saîd b. Cübeyr'den rivayet etmektedir.⁸³ İbn Asâkir *Târîhu Dimaşk* adlı eserinde bu rivayeti nakledip sonunda Mikdad b. Esved'den şöyle nakleder:

«هذا الذي أردت. قال: وفيه أنزلت هذه الآية: وإذا تلى عليهم آياتنا قالوا قد سمعنا لئن لم نكن لهذا إنا هذا إلا أساطير الأولين [انفال/31]».

“Bu ayet onun (Nadr) hakkında inerek şöyle buyurmaktadır: *Onlara karşı ayetlerimiz okunduğu zaman, “Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir”* dediler.⁸⁴

Netice itibariyle rivayet mürseldir, muttasıl isnadı tespit edilememiştir.

41. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüsusuûd Efendi, Enfal suresinin 41. ayetiyle ilgili aşağıdaki şu rivayete yermiştir:

«لما روي عن عثمان وجبير بن مطعم رضي الله عنهما أنهما قالوا لرسول الله ﷺ هؤلاء إخوتك بنو هاشم لأن نكر فضلهم لمكانك الذي جعلك الله منهم أرأيت إخواننا بني المطلب أعطيتهم وحرمتنا وإنما نحن وهم بمنزلة واحدة فقال ﷺ إنهم لم يفارقونا في جاهلية ولا إسلام إنما بنو هاشم وبنو المطلب شيء واحد وشبك بين أصابعه».⁸⁵

10. Osman ve Cübeyr b. Mut'im'den rivayet olduğuna göre bu ikisi Resulullah'a şöyle demiştir: “Ey Allah'ın Rasulü! Benî Hâşim senin kardeşlerindir. Biz onların faziletini inkâr etmiyoruz. Çünkü Allah Teâla seni onlardan kılmıştır. Ancak bize söyler misin niçin humustan Benî Muttalib'e pay vermiyorsun da bizi ondan mahrum bırakıyorsun? Oysa bizimle onların derecesi birdir.” buyurdun. Peygamber (s.a.v) de parmakları birbirine geçirerek: “*Benî Hâşim ve Benî Muttalib cahiliye ve İslam döneminde bizden ayrılmadılar. Bu ikisi aynı şeydir.*” buyurdu.⁸⁶

Rivayeti Ahmed b. Hanbel, Yezid b. Harun'dan, o Muhammed b. İshâk'tan, o Zührî'den, o Saîd b. Museyyeb'den, o Cübeyr b. Mut'im'den rivayet etmiştir.⁸⁷ Şuayb el-

⁸² İbn Zencûye, Ebû Ahmed Hamid b. Mahled, *el-Emvâl*, thk, Şâkir Zib Feyaz, (Riyad: Merkezu'l Mülk Faysal lîl buhus ve'd-Dirasatü'l-İslamiyye, 1406/1986), 341.

⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/143.

⁸⁴ İbn Asâkir, Ebû'l Kâsım Ali b. Hasen, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk, Amr, b. Gurame el-Umravî, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1415/1994), 60/167.

⁸⁵ Ebüsusûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/24.

⁸⁶ Buhârî, “Farzî'l-Humus”, 16; İbn Mâce, “Cihâd”, 64; Ebû Davûd, “Harâc”, 20; Nesâî, “Kasmi'l Fey” 38; Şâfiî, *Müsned*, 2/125; el- Herevî, *Kitâbü'l-emvâl*, 1/266; Ebu Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 13/ 396; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 3/283; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/140.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, 27/305.

Arnavut Âdil Mürşîd ve bazı araştırmacılar bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Her ne kadar Muhammed b. İshâk müdelles olsa da Beyhakî ve Taberî'nin ondan rivayet etmesiyle tedlis şüphesi ortadan kalmış durumdadır. Bu senedin diğer ricalleri Şeyhayn'ın ricalı olup sikadır.⁸⁸

Buhârî, Yahya b. Bükeyr'den, o Leys'ten, o Yunus'tan, o İbn Şihab Zührî'den rivayet etmiş ve şu ibareyi eklemiştir:

«وَلَمْ يَفْسِمِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِابْنِي عَبْدِ شَمْسٍ وَلَا لِابْنِي نَوْفَلٍ» Hz. Peygamber (s.a.v) Benî Abdî Şems ve Benî Nevfel'e pay vermedi.⁸⁹

Ebû Davûd başka bir senetle Abdurrahman b. Mehdî, o Abdullah b. Mübarek'ten, o Yunus b. Yezid'den, o Zührî'den rivayet etmiş ve hadisin metinde sadece «الْفِي» (pey) kelimesini eklemiştir.⁹⁰

Nesâî de Ahmed b. Hanbel gibi rivayet etmiştir. Elbânî, bu hadisi “hasen sahih” olduğunu ifade etmiştir.⁹¹ Ebû Ubeyd *el-Emvâl* adlı eserinde aynı senetle rivayet etmiş ve senedinin sahih olduğu hükmünü vermiştir.⁹² Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*,⁹³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*⁹⁴ ve Taberânî *Mu'cemü'l-Kebîr*⁹⁵ adlı eserinde bu Yezid b. Harun tarikiyle bu senetle rivayet etmiştir.

İbn Mâce, başka senetle Yunus b. Abdu'l A'lâ'dan o Eyyûb b. Süveyd'dan, o Yunus b. Yezid'den, o İbn Şihab'dan nakledip «أَعْطَيْتَهُمْ وَتَرَكْتَنَا» (onlara verdin ve bize vermedin) ibaresi İbn Mâce'de gelmemiştir.⁹⁶

Şâfiî, *Müsned*'inde bu, «وَلَمْ يَعْطِمْنَاهُ أَحَدًا مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ وَلَا مِنْ بَنِي نَوْفَلٍ شَيْئًا» ibaresini rivayet etmiştir.⁹⁷

Sonuç olarak Ebüssuûd tefsirinde naklettiği rivayetin metin bakımından Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî'nin rivayetlerine daha yakın olduğu ve senet bakımından da raviler silsilesinde İbn Şihab Zührî'ye kadar farklı olup sonrasında bütün tariklerin Zührî'de birleştiği görülmüştür. Netice itibariyle hadis hasen'dir.

Ebüssuûd Efendi, ganimetin taksimi ve Kâbe'nin tamiri için bir payın ayrılması

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/305-306.

⁸⁹ Buhârî, “Farzî'l-Humus”, 16.

⁹⁰ Ebû Davûd, “Harâc”, 20.

⁹¹ Nesâî, “Kasmi'l-Fey” 38.

⁹² Heravî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk, Ebû Enes Sayyed b. Racab, (Mısır: daru'l Hadyen'Nebeviye, 1/266.

⁹³ Ebu Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, 13/396.

⁹⁴ Tahavî, *Me'âni'l-âsâr*, 3/283.

⁹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 2/140.

⁹⁶ İbn Mâce, “Kitabu'l Cihâd”, 64.

⁹⁷ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Müsnedü's Şâfiî*, (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1370/1951), 2/125.

konusunda şu rivayeti delil olarak zikretmiştir:

«لما روي أنه ﷺ كان يأخذ منه قبضةً فيجعلها لمصالح الكعبة ثم يقسم ما بقي على خمسة أسهم».⁹⁸

11. “Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) ganimet taksimi sırasında Kâbe’yi tamir etmek için ondan bir avuç dolusu alır ve geri kalanını beşe bölerdi”⁹⁹

Bu rivayet hadis kaynaklarında tespit edilememiştir.

60. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Enfâl suresinin 60. Ayetinin «وَأَعِذْ وَآ لَه م مَّا سْتَنْطَعْتُمْ مِنْ قِوَّةٍ» “Onlar için gücünüzün yettiği kadar kuvvet bakımından hazırlanın” kısmıyla ilgili şu rivayete yerir:

«وَعَنْ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتَهُ ﷺ يَقُولُ عَلَى الْمَنْبَرِ أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمِي قَالَهَا ثَلَاثًا».¹⁰⁰

12. Ukbe b. Âmir’den rivayet edildiğine göre Rasulullah minberdeyken şöyle dediğini işittim: “*Haberiniz olsun kuvvet atıcılıktır.*” buyurdu ve bunu üç kez tekrar etti.”¹⁰¹

Şuayb el-Arnâvut hadisin “sahih” olduğunu ifade etmiştir.¹⁰²

67. ve 68. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd Efendi, Enfâl suresinin 67. ve 68. ayetinin iniş sebebiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

«رَوَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَى بِسَبْعِينَ أُسِيرًا فِيهِمُ الْعَبَّاسُ وَعَقِيلُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَاسْتَشَارَ فِيهِمْ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ قَوْمٌ وَأَهْلُكَ اسْتَبَقَهُمْ لَعَلَّ اللَّهُ يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَخُذْ مِنْهُمْ فِدْيَةً تَقْوِي أَصْحَابَكَ وَقَالَ عُمَرُ اضْرِبْ أَعْنَاقَهُمْ فَإِنَّهُمْ أُنْمَةٌ الْكُفْرِ وَاللَّهُ أَغْنَاكَ عَنِ الْفِدَاءِ مَكَّنْ عَلِيًّا مِنْ عَقِيلٍ وَحَمْزَةَ مِنَ الْعَبَّاسِ وَمَكْنِي مِنْ فُلَانٍ نَسِيبٌ لَهُ فَلْنَضْرِبْ أَعْنَاقَهُمْ فَقَالَ ﷺ إِنْ لَيْتَ لِي قُلُوبُ رِجَالٍ حَتَّى تَكُونَ أَلَيْنَ مِنَ اللَّبَنِ وَإِنَّ اللَّهَ لَيَشْدُدُ قُلُوبَ رِجَالٍ حَتَّى تَكُونَ أَشَدَّ مِنَ الْحَجَارَةِ وَإِنْ مِثْلُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ مِثْلُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ فَمَنْ تَبَعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَمِثْلُكَ يَا عُمَرُ مِثْلُ نُوحٍ قَالَ رَبِّ لَا تَنْزُرْ عَلَيَّ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارٍ فَخَيْرٌ أَصْحَابِهِ فَأَخَذُوا الْفِدَاءَ فَنَزَلَتْ فَدَخَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا هُوَ وَأَبُو بَكْرٍ يَبْكِيَانِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي فَإِنْ وَجَدْتُمْ بَكَاءً بَكَيْتُمْ وَإِلَّا تَبَاكَيْتُمْ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى أَصْحَابِكَ فِي أَخْذِهِمُ الْفِدَاءَ وَلَقَدْ عَرَضَ عَلَيَّ عَذَابٌ هُمُ أَدْنَى مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ لِشَجَرَةٍ قَرِيبَةٍ مِنْهُ».¹⁰³

13. Rivayet edildiğine göre, Resûlullah’a (s.a.v) yetmiş esir getirildi ve aralarında Abbas (Peygamberin amcası) ve Akîl b. Ebû Tâlib’in de vardı. Peygamberimiz esirler hakkında onlarla (ashâb) istişarede bulunuyordu. Ebû Bekir es-Sıddık, “Bunlar senin halkın

⁹⁸ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/23.

⁹⁹ Ebû Davûd, “Tahâret”, 68; Tahavî, *Şerhu Me’âni’l-âsâr*, 3/ 276; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsiri’l-Kur’an*, 13/284; el-Kuveytî, *Fethi’l-bârî*, 10/971.

¹⁰⁰ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/32.

¹⁰¹ Ebû Davûd, “Cihâd”, 24; İbn Mâce, “Cihad”, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/643; Müslim, “el-İmâret”, 167; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/245; İbn Hibbân, *el-İhsan fi takribi sahih-u İbn Hibbân*, 11/7; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 17/7; Hâkim, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, 2/358; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 4/80.

¹⁰² İbn Mâce, “Cihad”, 19.

¹⁰³ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/36.

ve senin ailen; bunların hayatını bağışla; umulur ki Allah Teâlâ, onlara tevbe nasip eder. Onlardan fidye al ve onunla dostlarınızı güçlendirirsin” dedi. Ömer b. el-Hattâb: “Onların boynunu vur; çünkü onlar kâfirlerin liderleridir. Zaten Allah seni esir almaktan müstağni kıldı.” dedi: Ali, Akil’in boynunu; Hamza Abbas’ın boynunu ve ben de filan akrabamın boynunu keseyim.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), “*Şüphesiz Allah Teâlâ bazı insanların kalplerini öyle yumuşatır ki onlar aslandan bile yumuşak olur ve bazı insanların kalplerini öyle katılaştırır ki onlar taştan bile sert olur. “Ya Ebû Bekir! Senin halin İbrâhim Peygamberinkine benzer. O da: “Beni kabul edenler bedendir; bana isyan edenler ise ya Rabbim onları affet.” demişti. “Ya Ömer! Senin halin Nûh Peygambere benzer. O da: “Ya Rabbi, yeryüzünde kâfirlerden hiçbir yuva sahibi bırakma! demişti” diye buyurdu. Netice itibariyle Peygamber ashabını muhayyer bıraktı; onlar da esirlerden fidye aldılar. İşte bunu üzerine bu ayet-i kerime indi. مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يَتُخَّنَ فِي الْأَرْضِ تَرِيدُ وَعَرْضُ الدُّنْيَا* Sonra Ömer Resûlullah’ın yanına geldi. Resûlullah ile Ebû Bekir’in ağladıklarını gördü ve: “Ya Resûlullah! Bunun sebebini bana da anlat; eğer ağlanacak bir şeyse ben de ağlayacağım; yok eğer değilse o zaman sizin hatırlarınız için ağlamaya çalışacağım” dedi. Bunun üzerine Resûlullah, “*Arkadaşlarının esirler için fidye almalarından dolayı ağlıyorum; onların –yakınındaki bir ağacı göstererek- şu ağaçtan daha yakın olan azabı bana gösterildi”* buyurdu.¹⁰⁴

Tirmizî, Hennâd vasıtasıyla bu rivayeti nakledip bu hadisi “hasen”olduğunu ifade ederken ayrıca Ebu Ubeyde’nin babasından hadis duymadığını beyan etmiştir. Elbânî de bu hadisi zayıf olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵

Ahmed b. Hanbel de *Müsned*inde Ebu Muâviye’den, o el-A’mes’ten, o Amr b. Mürre’den, o Ebû Ubeyde’den, o Abdullah (bin Mesud)’den nakletmiştir. Ebüssuud’un rivayetiyle arasında lafız farklılıkları bulunmaktadır.

Ebû Nuaym *Hilyetü’l-evliyâ*’da Ahmed b. Hanbel’den rivayet ederek hadisi “garib”bulmuş ve Ebû Ubeyde’den, Amr b. Mürre’den başka kimsenin rivâyet etmediğini de eklememiştir¹⁰⁶.

Şuayb el-Arnâvut, Ahmed b. Hanbel’in rivayetinin senedini inkıttadan dolayı “zayıf”olduğunu ifade etmiştir. Çünkü Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesud babasından hadis

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el- Müsned*, 6/140; Tirmizî, “Tefsir”, 9; Tûsî, *Muhtasarü’l-ahkâm*, 3/81; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 4/207; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübra*, 13/190-192.

¹⁰⁵ Tirmizî, “Tefsir”, 9.

¹⁰⁶ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve şabakâtü’l-asfiyâ*, thk. Sayyed Kesrevî Hasan. Beyrut: (Daru’l Kütübü’l-İlmiye, 1410/1989), 4/207.

almamıştır.¹⁰⁷ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd Efendi, Enfâl suresinin 67. ve 68. ayetiyle ilgili şu hadise yer vermiştir:

«وروى أنه ﷺ قال لو نزل عذاب من السماء لمانجا غير عمر وسعد بن معاذ».¹⁰⁸

14. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Eğer gökten bir azap inmiş olsaydı, Ömer ve Sa’d b. Muâz’dan başka hiç kimse kurtulamazlardı.”¹⁰⁹

Hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz bu konuda Taberî, her biri Enfâl suresinin 67 ve 68. ayetlerinin nazil olma sebebi, Bedir esirleri ve onlardan fidye alınmasıyla ilintili olan iki ayrı rivayet nakletmiştir. Bu iki rivayetten ilki, Yunus’tan, o İbn Vehb’den, o İbn Zeyd’den nakleder ve bir bölümünde¹¹⁰ «لَوْ عَذَّبْنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ يَا عَمْرُ مَا نَجَا غَيْرُكَ» “Ey Ömer! Bunun için cezalandırılırsaydık, senden başka kimse kurtulamazdı” sözünü naklederek azap indirildiğinde bundan kurtulmanın sadece Ömer b. el-Hattâb olduğunu belirtir. Fakat İbn Hamid’den, o Seleme’den, o İbn İshâk’tan rivayet edilen ikinci rivayette, kurtulmanın sadece Sa’d ibn Muâz olduğundan bahsederek şöyle buyurur: «لَوْ نَزَلَ عَذَابٌ مِنَ السَّمَاءِ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ إِلَّا سَعْدٌ»¹¹¹ “Eğer gökten bir azap inerse, Sa’d bin Muâz’dan başka hiç kimse kurtulamazdı.” Rivayetlere ilişkin yapısal değerlendirmelerde her ikisinin de zayıf olduğu tespit edilmiştir.¹¹² Netice itibariyle hadis zayıf’tır.

Nüzül Sebebi

Ebüs-suûd Efendi, Enfâl suresinin 70. ayetinin iniş sebebiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

«رَوَى أَنهَا نَزَلَتْ فِي الْعَبَّاسِ كَلْفَهُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنَّ يَفْدِي ابْنِي أَخِيهِ عَقِيلَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَنَوْفَلَ بْنَ الْحَرِثِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ تَرَكْتَنِي أَتَكْفِفُ قَرِيشاً مَا بَقِيَتْ فَقَالَ لَهُ ﷺ فَأَيْنَ الذَّهَبُ الَّذِي دَفَعْتَهُ إِلَى أُمِّ الْفَضْلِ وَقَتَ خُرُوجِكَ مِنْ مَكَّةَ وَقُلْتَ لَهَا مَا أَدْرِي مَا يَصِيبُنِي فِي وَجْهِ هَذَا فَإِنِ حَدَّثَ بِي حَدَّثْتُ فَهُوَ لَكَ وَلِعَبْدِ اللَّهِ وَعَبِيدِ اللَّهِ وَالْفَضْلِ فَقَالَ الْعَبَّاسُ مَا يَدْرِيكَ فَقَالَ أَخْبِرْنِي بِهِ رَبِّي قَالَ الْعَبَّاسُ فَأَنَا أَشْهَدُ أَنَّكَ صَادِقٌ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ عَبْدٌ وَرَسُولُهُ وَاللَّهُ لَمْ يَطْلُعْ عَلَيْهِ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ وَلَقَدْ دَفَعْتَ هَ إِليهَا فِي سَوَادِ اللَّيْلِ وَلَقَدْ كُنْتُ مَرْتَاباً فِي أَمْرِكَ فَأَمَّا إِذَا أَخْبَرْتَنِي بِذَلِكَ فَلَا رَيْبَ قَالَ الْعَبَّاسُ بَعْدَ حِينٍ فَأَبْدَلَنِي اللَّهُ خَيْراً مِنْ ذَلِكَ لِي الْآنَ عَشْرُونَ عَبْدًا وَإِنَّ أَدْنَاهُمْ لِي ضَرْبٌ فِي عَشْرِينَ أَلْفًا وَأَعْطَانِي

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/140.

¹⁰⁸ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/36.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/283; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 13/144; Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basîf*, 10/259; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/310; Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/460; el-Fâsî, *Mustecneb il-İxtibâr Bâطبیب*, 1/340.

¹¹⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/283.

¹¹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/283

¹¹² Bk. Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Basîf fi tefsiri'l-Kur'an*, (Cameatu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiye, İmâde el-Behsu'l-İlmî, 1430/2009), 10/259; Berzencî, Muhammed b. Tahir, *Sahih ve zayıf Taberi'nin tarihi*, (Dimeşk: Daru İbn Kesîr, 1428/2007), 7/98; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 13/144.

زمزم ما أ حب أن لي بها جميع أموال أهل مكة وأنا أنتظر المغفرة من ربي».¹¹³

15. Rivayete göre bu ayet-i kerime Abbas hakkında nazil olmuştur. Resulullah (s.a.v) Bedir savaşında esir düşen amcası Abbas'tan, kardeşlerinin oğulları Akîl b. Ebî Tâlib ile Nevfel b. Hâris'in fidyelerini de ödemelerini istedi. Bunu üzerine Abbas: "Ya Muhammed! Beni Kureyş'ten dinlenecek duruma düşürdün; benim bir şeyim kalmadı." dedi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v), "Peki, sen Mekke'den çıkacağın zaman hanımın Ümmü'l-Fadl'e verip de ona "Ben bu sefer başıma ne geleceğini bilmiyorum; eğer başıma bir iş gelirse, işte bunlar senin ve oğulların Abdullah, Ubeydullah ve Fadl'in olsun!" dediğin altınlar ne oldu?" diye sordu. Abbas, "Sen bunu nerden biliyorsun" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de "Rabbim bana bildirdi" buyurdu. Abbas da: "Şimdi ben senin doğru olduğuna, Allah'tan başka ilah olmadığına ve senin de O'nun kulu ve Resülü olduğuna şehadet ederim. Vallahi, Allah'tan başka kimse bunu bilmiyordu. Ben o altınları gece karanlığında ona teslim etmişim. Ben şimdiye kadar senin hakkında şüphe içindeydim. Şimdi sen bunu bana haber verince artık hiç şüphem kalmadı." dedi. Sonra Abbas şunları söyledi: "Allah Teâlâ, benim verdiğim fidye yerine gerçekten daha hayırlısını verdi. Şu an benim yirmi kölem var, onların en az değerlisi yirmi bin yapar. Yine Allah Teâlâ bana Zemzem'in idaresini verdi. Ben onu Mekkelilerin bütün mallarına değişmem, Rabbim'den mağfiret diliyorum."¹¹⁴

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'de yer verdiği uzunca bir rivayette bu kısım da yer almaktadır. Şuayb el-Arnaut bu hadisin "hasen" olmakla birlikte İkrime'den rivayet eden kişi müphem olması sebebiyle bu isnadın zayıf olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*'de ilgili müphemliğe dikkat çekmiş geri kalan ravilerinin ise güvenilir olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶

Ebüs-suûd'un rivayetinin son kısmı Ahmed b. Hanbel rivayetinde geçmemektedir ancak Beyhakî bu hadisi Ahmed b. Hanbel gibi nakletmiş ve devamında da Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde yer almayan kısmına da Ebüssuud gibi yer vermiştir.¹¹⁷

Hâkim, *Müstedrek*'inde uzun bir hadis içerisinde bu rivayeti nakledip devamında yukarıdaki hadisle aynı manayı taşıyan başka bir rivayet nakletmiş ve onu Müslim'in şartına göre sahih olduğunu söylemiştir.¹¹⁸ Ahmed'in *Müsned*'inin haşiyesinde bunu zikreden Şuayb

¹¹³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/37.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/335; 5/336; el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 3/366; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 13/195-196; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 6/86.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/335.

¹¹⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 6/86.

¹¹⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 13/195-196.

¹¹⁸ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 3/366.

el-Arnâvut'a göre, Hâkim ve Beyhakî'nin rivayetlerinin senedi "hasen"dir.¹¹⁹ Netice itibariyle hadis hasendir.

75. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Enfâl Suresi'nin sonunda şu hadisi aktarır:¹²⁰

«عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبِرَاءَةً فَأَنَا شَفِيعٌ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشَاهِدٌ أَنَّهُ بَرٌّ مِنَ النِّفَاقِ وَأُعْطِيَ عَشْرَ حَسَنَاتٍ بَعْدَ كُلِّ مَنَافِقٍ وَمَنَافِقَةٍ وَكَانَ الْعَرْشُ وَحَمَلَتْهُ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ أَيَّامَ حَيَاتِهِ».

16. Rivayete göre Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "Kim Enfâl suresini ve Berâe suresini okursa, kıyamet gününde ben ona şefaati olurum ve onun münafiklıktan uzak olduğuna şahitlik ederim ve erkek ve kadın münafikların her adedine karşılık ona on sevap verilir. Arşı ve onu taşıyanlar, ömrü boyunca onun için mağfiret diler."¹²¹

Yahya b. Hüseyin el-Cürcânî (499/1105), *Tertibü'l Emâlî* adlı eserinde bu lafızları uzun bir hadisin içerisinde iki tarikle şu şekilde rivayet etmiştir:

«... عَشْرَ حَسَنَاتٍ، وَمَنْ جِي عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ، وَرَفَعَ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ، وَكَانَ الْعَرْشُ وَحَمَلَتْهُ يَوْمَ يَصَلُّونَ عَلَيْهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ فِي الدُّنْيَا».¹²²

(Erkek ve kadın münafikların her adedine karşılık) "Ona on sevap verilir. Onun on günahı silinir, on derecesi yükseltilir. Arş ve onu taşıyanlar, onun bu dünyadaki yaşamı boyunca ona dua ederler."

Sa'lebî' bu rivayeti tefsirinde Cürcânî gibi nakletmiş fakat o, bu hadisi kısımlara ayırarak ve surelerin başına veya sonuna nakletmiştir. Muhakkiklerden çoğu bu hadisi mevzû olarak görmüşler ve Sellâm b. Selîm'in metruk, Harun b. Kesir'in meçhul olduğunu ifade etmişlerdir.¹²³ Vâhidî de *Tefsir*'inde Ebû Osman Saîd b. Muhammed ez-Za'ferânî tarikiyle Ebû Amr'dan rivayet etmiştir.¹²⁴ Neticede hadisin mevzû olduğu görülmektedir.

1.2. TEVBE SURESİ

Ebüs-suûd Efendi'nin tefsirinde Tevbe suresiyle ilgili 56 rivayete yer vermiştir.

2. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 2. ayetiyle ilgili şu rivayeti zikreder:

«قَوْلُهُ ﷻ إِنَّ الزَّمَانَ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ».¹²⁵

¹¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/336.

¹²⁰ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/38.

¹²¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 13/7-8; Vâhidî, *el-Vasîf fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 2/443; el-Cürcânî, *Tertibu'l-emâlî'l-hamisiyye li-Şecerî*, 1/130.

¹²² Şecerî el-Cürcânî, Yahyâ el-Mürşid Billâh b. Hüseyin el-Muvaffak, *Tertibu'l-emâlî'l-hamisiyye li-Şecerî*, thk, Muhammed Hasan İsmâil, (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1422/2001), 1/130.

¹²³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 13/7-8.

¹²⁴ Vâhidî, *el-Vasîf fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Thk, Şeyh Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcud ve diğerleri, (Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1415/1994), 2/443.

¹²⁵ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/41.

17. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz zaman, Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı gündeki haline dönmüştür.*”

Bu rivayet Ebüssuûd'un, bu surenin 36. ayetiyle ilgili zikretmiş olduğu uzun bir hadisin parçasıdır. Bu nedenle bu hadis 36. ayetin kapsamında tahrîc edilecektir.

3. Ayetle İlgili Rivayet

«روي أنه ﷺ أمر أبا بكر رضي الله تعالى عنه على موسم سنة تسع ثم أتبعه علياً رضي الله تعالى عنه على العضباء ليقرأها على أهل الموسم فقيل له ﷺ لو بعثت بها إلى أبي بكر فقال ﷺ لا يؤذي عني إلا رجلٌ مني»¹²⁶.

18. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) hicretin dokuzuncu yılında Ebû Bekir'i (r.a) emîr-i hac tayin etti. Ardından bu ayetleri hacılara okuması için Hz. Ali'yi gönderdi, Peygamber'e, “Bu ayetleri Ebû Bekir'e gönderseydin” denildi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v): “*Bunu benim adıma ailemden başkası yapamaz.*”¹²⁷

Rivayet hadis kitaplarında farklı kelime ve manalarla nakledilmiştir ancak anlamca en yakın olan Nesâî'nin *es-Sünen-kübrâ*'sındaki hadistir.¹²⁸

Tirmizî de bu hadisi nakleder ve hadisin hükmü hakkında şöyle der: «هذا حديث حسن غريب»¹²⁹ ve Elbânî onu “hasen” demiştir.¹²⁹

Ahmed b. Hanbel şu farklılıkla nakletmiştir: «عليّ مني وأنا منه ولا ي ودي عني إلا أنا أو»¹³⁰ “Ali bendendir ve ben Ali'denim, benden veya Ali'den başka kimse vazifeyi yerine getiremez.” Benzer manadaki bu hadisi Şuayb el-Arnâvut, hadisi “zayıf” saymıştır.¹³¹ O Şerîk'in (bu Abdullah) hafızasının zayıf olduğunu ve Ebû İshâk'ın tedlîs ile tanındığını ve metinleri/senetleri karıştırdığını eklemektedir. İbn Teymiyye bu hadisi şu sebeple uydurma hadislerden saymıştır: Genel olarak, İslam'ın hükümlerini yaymakla görevli olanlar, Peygamber'in (s.a.v) ailesinden olmayan kişilerdi; çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) Ensar'a Kur'an öğretmek ve onlara dini açıklamak için Es'ad İbn Zürrâ'e'yi Medine'ye davet etti. Alâ' b. el-Hadramî'yi Bahreyn'e gönderdi, Muâz'ı ve Ebu Musa'yı Yemen'e gönderdi, Attâb b. Esîd Mekke'ye gönderdi, O halde, şeriatin hükümlerini yaymanın Hz. Peygamber (s.a.v) ailesinden dışında başka yapılamayacağına nasıl inanılır?!¹³² Neticede hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

¹²⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/41.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/164-165; İbn Mâce, “Ebvabu's-Sünne”, 11; Tirmizî, “Menakıb”, 68; Nesâî, “Hasâis”, 26; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/94; Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 4/ 2539.

¹²⁸ Nesâî, *es-Sünen-kübrâ*, 7/435.

¹²⁹ Tirmizî, “Menakıb”, 68.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/165.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/164- 165.

¹³² İbn Mâce, “Ebvabu's-Sünne”, 11.

3. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 3. ayetiyle ilgili şu rivayete yer vermektedir:

«روى أنه ﷺ وقف يوم النحر عند الجمرات في حجة الوداع فقال هذا يوم الحج الأكبر».¹³³

19. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) Veda Haccı'nda bayramın birinci günü (yevmü'n-nahr) Cemerat'ın yanında durdu ve: “*Bu gün Hacc-ı Ekber günüdür*” buyurdu.¹³⁴

Rivayetin muteber kaynaklarda yer aldığı görülmektedir.

20. Ebüsuûd Efendi yukarıdaki hadisi zikrettikten sonra Kurban Bayramı günüyle ilgili hadisi, haccı-ekber (en büyük hac) günü olduğunu ifade etmiş ancak bazıları arefe gününün haccı- ekber olduğunu ifade etmiş ve bu sebeple « الحج عرفة » “*Hac Arafat'tır*” hadisini delil olarak sunmuşlardır.¹³⁵

Rivayet muteber kaynaklarda sahih isnadlarla yer alan bir hadistir.¹³⁶

15. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 15. ayetinin « وَيَشْفِ ص د و ر قَوْمٍ مَّ وَمِنِينَ » kısmıyla ilgili, ‘Müfessirlere göre ayette geçen müminlerden kasıt Benî Huzâa’dır.’ demiş ve şu rivayete yer vermiştir.

21. İbn Abbas şöyle der: “Ayette işaret edilen Yemen ile Sebe’ ülkelerinden Mekke’ye gelerek müslüman olan bazı aşiretlerdir. Bunlar Mekke’nin halkından çok eziyet görmüş ve Hz. Peygamber’e şikâyette bulunmuşlardı. Resullah da “*Size müjdelers olsun! Feraha kavuşmanız yakındır*” buyurmuştu.”¹³⁷

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilmemiştir. Zemahşerî ve Beyzâvî tefsirlerinde İbn Abbas’tan senetsiz bir şekilde rivayet etseler¹³⁸ de hadis, siret ve tarihle ilgili kitaplarda nakledilmemiştir.

Taberî, ayette işaret edilen müminlerden kastın Benî Huzâa olduğunu birçok senetle rivayet etmiştir,¹³⁹ ancak yukarıdaki İbn Abbas rivayetine yer vermemiştir. İbn Kesîr de Mücahid, İkrime ve Sedî’den müminlerden kastın Benî Huzâa olduğunu nakletmekte¹⁴⁰ fakat

¹³³ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-‘akli's-selîm*, 4/42.

¹³⁴ Buhârî, “Hac”, 131; İbn Mâce, “Menâsik”, 76; Ebû Davûd, “Menâsik”, 66; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/221; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/361; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 14/36.

¹³⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-‘akli's-selîm*, 4/42.

¹³⁶ Tirmizî, “Hac”, 57; İbn Mâce, “Menâsik”, 57; Nesâî, “Menâsikü'l-Hac”, 203; Ahmed b. Hanbel, “el-Müsned”, 4/309; Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 3/226.

¹³⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-‘akli's-selîm*, 4/49.

¹³⁸ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Daru'l Kitabu'l-Arabi, 1407/1986), 2/252; Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, thk, Abdurrahman el-Murşîli, (Beyrut: Daru'l İhya et-Turasu'l Arabi, 1418/1997), 3/74.

¹³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/ 369-270.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/118.

İbn Abbas'ın sözünü zikretmemektedir. Netice itibariyle rivayet tespit edilememiştir.

18. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 18. ayetiyle ilgili şu hadise yer vermektedir:

«وعن رسول الله ﷺ الحديث في المسجد يأكل الحنات كما تأكل البهيمة الحشيش»¹⁴¹

22. Resûlullah şöyle buyurmaktadır: “*Mescitte konuşmak, hayvanların kuru otu yiyip bitirdiği gibi iyilikleri yiyip bitirir.*”¹⁴²

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilmemiştir.

Zemaşerî, Fahreddîn er-Râzî, Ebû Hafs Dımaşkî gibi birçok müfessir tefsirlerinde bu hadisi senedsiz şekilde rivayet etmişlerdir.¹⁴³

Sübkî, her iki lafızla yani ister « كما تأكل البهيمة الحشيش » lafızıyla ister « كما تأكل النار الحطب » lafızıyla gelmiş olsun bu hadisin mevzu ve asılsız olduğunu ifade eder.¹⁴⁴ Şevkânî, bu hadisi, mevzu hadislerin bir cüzü olarak zikredip Firûzâbâdî'den naklen bu hadisi bulamadığını söylemektedir.¹⁴⁵ Irakî de bu hadisin aslı olmadığını beyan etmiştir.¹⁴⁶ Netice itibariyle rivayetin mevzû olduğunu söylemek mümkündür.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 18. ayetiyle ilgili diğer şu hadisi de nakleder:

«قال ﷺ قال الله تعالى إن بيوتي في أرضي المساجد وإن زوّاري فيها ع مارها فطوبى لعبد تطهر في بيته ثم

زارني في بيتي فحقّ على المزور أن يكرم زائر»¹⁴⁷

23. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Allah Teâla şöyle buyurur: “Arzımda benim evlerim mescitlerdir. Oralarda beni ziyaret edenler de mescitleri imar edenlerdir. Ne mutlu kula ki evinde abdest alır sonra beni ziyaret için evime gelir. Artık ziyaretçiye ikramda bulunmak ziyaret edilen üzerine hak olur.*”¹⁴⁸

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilmemiştir. Fakat bazı müfessirler bu rivayeti

¹⁴¹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/51.

¹⁴² Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 2/255; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/11; Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitab*, 10/46; Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, 2/711; Tîbî, *Futuhu'l-gayb fî'l-keşf 'an kinâ'ı'r-rayb*, 12/283; el-Hasenî, *el-Bahru'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 4/361; Sübkî, *ed-Dînu'l-hâlîs*, 1/330; Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'e-hâdîsi'l-mevzû'a*, 25; Irakî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr*, 180; el-Mensûrî, *Şerhu Sahih-ı Müslim*, 1/25; Elbânî, *es-Semerü'l-müstetâb fî fihhi's-sünne ve'l-kitâb*, 1/683.

¹⁴³ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 2/255; Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: daru'l İhya et-Turasul Arabi, 1420/1999), 16/11; Dımaşkî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitab*, thk, Şeyh Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcud ve Şeyh Ali Muhammed Meûz, (Beyrut: daru'l Kütübi'l-İlmiye, 1419/1998), 10/46.

¹⁴⁴ Sübkî, Mahmud Muhammed Hattâb, *ed-Dînu'l-hâlîs ev İrşâdü'l-halk ilâ dîni'l-hak*, Thk. Emin Mehmud Hattâb. (Mektebetü'l-Mehmudiyye es-Sübkiyye, 1397/1977)1/330.

¹⁴⁵ Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'e-hâdîsi'l-mevzû'a*, (Beyrut: el-Mektebetü'l İslami, 1407/1986), 25.

¹⁴⁶ Irakî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrici mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*, (Beyrut: Daru ibn Hazim, 1426/2005), 180.

¹⁴⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/51.

¹⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 6/253; Gazzâlî, *İhya-i 'ulûmi'd-dîn*, 1/152; Zeylâî, *Tahricü'l-e-hâdîs ve'l-âşâri'l-vâkı'a*, 2/57; Heyet, Fetava's-şebeketü'l-İslamiyye, 3/1864; el-Basrî, *Tefsir-i Yahya b. Selâm*, 1/452; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/62; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 2/42; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/595.

senetsiz bir şekilde Kudsî Hadis olarak nakletmiştir.

Gazzâlî bu rivayeti *İhya*'da senetsiz bir şekilde zikretmiştir:

«وقال ﷺ قال الله عز وجل في بعض الكتب...»¹⁴⁹ «Resulullah'ın buyurduğuna göre Aziz ve Celil olan Allah bazı kitaplarında buyurmaktadır...»¹⁴⁹ şeklindeki ifade bu sözün Tevrat'tan bir parça olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Yahya b. Selâm eserinde Hammâd'dan, o Sâbî el-Benânî'den, o Mutarrif b. Abdullah'tan, o Ka'b'dan rivayet ederek Ka'b'ın Tevrat'ta bu şekilde bir metne rastladığını beyan etmektedir.¹⁵⁰ İbn Kesîr de tefsirinde bu rivayeti Ka'b'dan nakletmiştir.¹⁵¹

Zeylaî, *el-Keşşâf*'ın tahrîcinde bu hadisin garîb olduğunu belirtmiştir.¹⁵²

Hatîb Şirbînî, hocası İbn Hacer'in bu hadisi bu lafızla bulamadığını aktarmaktadır.¹⁵³ Taberânî ise biraz farklı lafızlarla bu hadisi şöyle rivayet etmiştir: «مَنْ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ فَأَحْسَنَ الْوُضْءِ»¹⁵⁴ «Evinde abdest alan ve daha sonra mescide gelen, Allah Teâla'nın ziyaretçisidir. Ve ziyaret edilen, ziyaretçiyi onurlandırılmalıdır.» Heysemî, Taberânî'nin iki rivayetinden birinin ricalinin sika olduğunu söyler.¹⁵⁵ Sübkî ve Zebîdî, Taberânî'nin senedin rivayetini zayıf olarak değerlendirmişlerdir.¹⁵⁶ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 18. ayetiyle ilgili diğer bir hadisi daha söylemiştir:

من ألف المسجد ألفه الله¹⁵⁷

24. «Kim bir mescide ülfet ederse (dost olursa) Allah da ona ülfet eder.»¹⁵⁸

Bu hadisi Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* adlı eserinde Muhammed b. Amr'dan, o Ubey'den, o İbn Lehîa'dan, o Derrâc'dan, o Ebu'l-Heysem'den, o Ebû Saîd'dan rivayet etmiş ve bu hadisi Derrâc'tan, İbn Lehîa'nın dışında kimsenin rivayet etmediğini söylemiştir. İbn Lehîa'dan da sadece Amr b. Hâlid rivayet etmiştir.¹⁵⁹ Moğultay b. Kılıç, yukarıdaki konulara

¹⁴⁹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhya-i 'ulûmi'd-dîn*, (Beyrut: Daru'l Marife ts), 1/152.

¹⁵⁰ Basrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî, *Tefsiru Yahya b. Selâm*, thk, Hind Şelbi, (Beyrut: daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1425/2004), 1/452.

¹⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/62.

¹⁵² Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âşâri'l-vâki'a fi tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemaşşerî*, 2/57.

¹⁵³ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/595.

¹⁵⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/253.

¹⁵⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 2/42.

¹⁵⁶ Bir grup yazar (Irakî, İbn Sebki, Abdu'Vehâb b. Ali ve Murtezâ Zubdî, Muhammed b. Muhammed) *Tahrîc-i ehâdîs-ihaya-i 'ulûmi'd-dîn*, İstihrac Ebî Abdullah Mehmud b. Muhammed el-Hedad, (Riyad: Daru'l Asime li'n-Neşr, 1408/1987), 1/344.

¹⁵⁷ Ebüsuud, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/51.

¹⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/269; Bekcerî, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*, 1/1345; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 2/23; Irakî, *el-Muğni'an hamli'l-esfâr*, 179; Elbânî, *Za'ifü't-Tergîb ve't-terhîb*, 1/52.

¹⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/269.

değinerik bu hadisin senedini zayıf olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁰ Heysemî de hadisin senedindeki İbn Lehîa sebebiyle aynı kanaattedir.¹⁶¹ Irakî, İbn Sübkî ve Zebîdî gibi birçok muhaddis yukarıdaki senetle Taberânî'nin rivayetini zayıf olarak değerlendirmektedirler.¹⁶² Elbânî de bu rivayeti zayıf olduğunu ifade etmektedir.¹⁶³ Netice itibariyle hadis zayıftır.

Ebüsüûd, Tevbe suresinin on sekizinci ayetiyle ilgili diğer bir hadisi şöyle nakleder:

«وقال ﷺ إذا رأيت الرجل يعتاد المساجد فاشهدوا له بالإيمان»¹⁶⁴

25. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “Bir adamın mescitlere gitmeyi adet haline getirdiğini görürseniz, onun imanına şahitlik ediniz.”¹⁶⁵

İbn Mâce, bu hadisi Ebû Küreyb'den o Rişdeyn b. Sa'd'dan, o Amr b. Hâris'ten, o Derrâc'dan, o Ebî'l Heysem'den, o Ebî Saîd'dan rivayet etmiş olup Tevbe suresinin on sekizinci ayetinin bir kısmını da rivayetin devamında zikretmiştir. Tirmizî bu hadise “hasen garîb”derken Elbânî talikte zayıf notu düşmüştür.¹⁶⁶ Şuayb el-Arnâvut, Derrâc'ın Ebî Heysem'den rivayeti zayıf olduğu için hadisin senedini de “zayıf”olarak değerlendirmektedir.¹⁶⁷ Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel de bu senetle rivayet etmiştir. Adil Mürşid ve bir kısım muhakkik de Derrâc'ın Ebî'l-Heysem'den rivayeti sebebiyle zayıf olduğunu bildirmektedir.¹⁶⁸

Sonuç olarak hadis zayıftır.

Ebüsüûd, Tevbe suresinin 18. ayetiyle ilgili diğer bir hadisi şöyle nakleder::

«وعن أنس رضي الله عنه من أسرج في مسجد سراجاً لم تزل الملائكة وحمة العرش تستغفر له ما دام في ذلك المسجد ضوءه»¹⁶⁹

26. Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre şöyle der: “Bir kimse bir mescitte bir kandil yakarsa, o kandil o mescidi aydınlattığı sürece, melekler hatta Arş'ı taşıyan büyük

¹⁶⁰ Moğultay b. Kılıç, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*, thk, Kâmil Avîze, (Sudi: Mektebe'n-Nizar Mustafa el-Bâz, 1419/1998), 1/1345.

¹⁶¹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 2/23.

¹⁶² Bir grup yazar, *Tahrîc-i ehâdîsi İhyâ'-i 'ulûmi'd-dîn*, 1/ 34; Irakî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr*, 179.

¹⁶³ Elbânî, *Za'îfü't-Tergîb ve't-terhîb*, 1/52.

¹⁶⁴ Ebüsüûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/51.

¹⁶⁵ İbn Mâce, “el-Mesâcid ve'l Cemâat”, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/ 194; Tirmizî, “Tefsîr”, 10; el-Büveytî, *Mürşidü zevi'l hecâ ve'l hâce 'alâ Süneni İbn Mâce ve'l kavlu'l-müktefâ 'alâ süneni'l-Mustafa*, 5/363-364; İbn Huzeyme, *eş-Şahîh*, 1/726; el-İbn Hibbân, *el-İhsân*, 5/6-7; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, 1/332; 2/363; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4/376.

¹⁶⁶ Tirmizî, “Tefsîr”, 10.

¹⁶⁷ İbn Mâce, “el-Mesâcid ve'l Cemâat”, 19.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/194.

¹⁶⁹ Ebüsüûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/51.

melekler onun için istiğfar ederler.”¹⁷⁰

İbn Ebî Üsâme el-Bağdâdî, bu hadisi İshâk b. Bişr'den, o Ebû Âmir Muhacir b. Kesir el-Esedî'den, o Hakem b. Maskale el-Abdî'den, o Enes b. Malik'ten aşağıdaki lafızlarla rivayet etmiştir.¹⁷¹ Ebû Cafer Muhammed b. Osman el-Absî de hadisi aynı senetle rivayet etmiştir. İsnadda yer alan İshâk b. Bişr b. Mukâtil el-Kûfî ve Ebû Âmir Muhacir b. Kesir el-Esedî'nin metruk, Hakem b. Maskale el-Abdî'nin kezzab olduğu ifade edilmiştir.¹⁷²

Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* ve Muhammed b. Dervîş el-Hût, de *Esne'l-meâtlib* adlı eserlerinde hadisin senedinin zayıf olduğunu beyan etmektedir.¹⁷³

Nâsirüddîn Elbânî, yukarıdaki rivayeti zikretmiş ve onu mevzû bir hadis olduğunu belirtmiştir. Elbânî, Muhammed b. Osman b. Ebû Şeybe ve İbn Ebî Üsâme el-Bağdâdî'nin rivayetin senedini zikrettikten sonra: “Bu hadis mevzû'dur.” demiştir.¹⁷⁴ Neticede hadis mevzûdur.

19. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüssuûd, Tevbe suresinin 19. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

«روي أن علياً قال للعباس رضي الله عنهما بعد إسلامه يا عم ألا تهاجرون ألا تلحقون برسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ألتست في أفضل من الهجرة أسقي حاج بيت الله وأعمر المسجد الحرام فلما نزلت قال ما أراي إلا تارك سقايتنا فقال ﷺ أقيموا على سقايتكم فإن لكم فيها خيراً»¹⁷⁵

27. Rivayete göre Ali Müslüman olan amcası Abbas'a sordu: “Ey amca sen niçin hicret etmeyip Resulullah'a katılmadın?” Abbas da “Benim yaptığım hicretten daha üstün değil miydi? Ben Beytullah'ı ziyaret edenlere su veriyordum; Mescid-i Haram'ı imar ediyordum” dedi. Sonra bu ayet-i kerime inince Abbas (r.a) şu endişelerini izhar etti: “Sanırım su verme hizmeti bizden alınıyor!” Bunun üzerine Resulullah (s.a.v): “*Siz su vermeye devam edin; onda sizin için şüphesiz hayır vardır.*” buyurdu.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Bağdâdî, *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâid-i müsnedi'l-Hâris b. Muhammed*, 1/252; el-Absî, *Kitâbü'l-'arş ve mâ ruviye fih*, 1/384; Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene*, 1/622; el-Hût, *Esne'l-meâtlib fi ehâdiş muhtelifeti'l-merâtib*, 1/260; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdişi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 3/310-312.

¹⁷¹ İbn Ebî Üsâme el-Bağdâdî, Ebû Muhammed el-Hâris b. Muhammed, *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâid-i müsnedi'l-hâris b. muhammed*, thk, Hüseyin Ahmed salih el-Bakiri, (Medine: Merkez Hedemehü'l-Sünne ve'l-Siretü'n-Nebeviyye, 1413/1992), 1/ 252.

¹⁷² el-Absî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-'arş ve mâ ruviye fih*, thk, Muhammed b. Halife b. Ali b. Temimi, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997), 1/384.

¹⁷³ Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *el-Makâsîdül-hasene fi beyâni keşîrin mine'l-ehâdişi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, thk, Muhammed Osman el-Hişt, (Beyrut: Daru'l Kitabi'l-Arabi, 1405/1985), 1/622; el-Hût, Muhammed b. Dervîş, *Esne'l-meâtlib fi ehâdiş muhtelifeti'l-merâtib*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts), 1/260.

¹⁷⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdişi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eşeruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*, (Riyad: Daru'l Maarif, 1412/1991), 3/ 310-312.

¹⁷⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/53.

¹⁷⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/239; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/380; Râzî, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, 12/485; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2/256; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, 4/108; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/596.

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilmemiştir. Fakat bazı müfessirler tefsirlerinde yer vermiştir. Zemahşerî ve Hatîb Şirbînî bu rivayeti senedi olmadan aynı lafızlarla rivayet etmiştir.¹⁷⁷ Taberî bu rivayeti iki senetle nakletmiştir; bunlardan biri Muhammed b. Abdüla'lâ'dan o Muhammed b. Sevr'den o Ma'mer'den o Hasen'den nakletmiştir.¹⁷⁸ Taberî diğer bir rivayetinde Hasen b. Yahya'dan, o Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o Amr'dan, o Hasen'den rivayet etmiştir. İbn Ebî Hâtim tefsirinde bu rivayete senetsiz bir şekilde yer vermiş ve Sa'lebî, Hasen'den rivayet etmiştir.¹⁷⁹ Sa'lebî'nin tefsirinin tahririnde rivayetin “mürsel ve zayıf” olduğu kaydedilmiştir.¹⁸⁰ Netice itibariyle hadis zayıftır.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 19. ayetiyle ilgili başka bir hadise yer vererek şu şekilde nakletmiştir:

«وروى النعمان بن بشير قال كنت عند منبر رسول الله ﷺ فقال رجل ما أبالي أن لا أعمل عملاً بعد أن أسقي الحاج وقال آخر ما أبالي أن لا أعمل عملاً بعد أن أعمر المسجد الحرام وقال آخر الجهاد في سبيل الله أفضل مما قلت فزجرهم عمر رضي الله عنه وقال لا ترفعوا أصواتكم عند منبر رسول الله ﷺ وهو يوم الجمعة ولكن إذا صليت استفتيت رسول الله ﷺ فيما اختلفتم فيه فدخل فأنزل الله عز وجل هذه الآية»¹⁸¹

28. Nu'mân b. Beşîr'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Bir gün ben Resulullah'ın minberinin yanındaydım. O sırda biri, “Ben hacılara su verdikten sonra başka bir amel işlemesem de aldırım!” dedi. Diğer bir kimse “Ben Mescid-i Haramı imar ettikten sonra başka bir amel işlemesem de aldırım!” dedi. Bir başkası da “Allah yolunda cihad sizin söylediklerinizden daha üstündür.” dedi. O gün de cuma günü idi. Orada hazır bulunan Hz. Ömer, “Resulullah'ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin. Namazı kıldıktan sonra anlaşmazlığa düştüğünüz konularda Resulullah'tan fetva isteyeceğim.” diyerek onları susturdu. Bunu üzerine Ömer (r.a) fetva sormak üzere Resulullah'ın huzuruna gelince Tevbe suresinin on dokuzuncu ayeti indi.¹⁸²

Müslim, *Sahih*'inde bu hadisi rivayet etmiştir. Müslim'in rivayetindeki tek fark «ما أبالي» cümlesinden sonra her iki hususta da (hacılara su vermek ve Mescid-i Haram'ı imar etmek) «بعد الإسلام» kelimesinin eklenmesidir.¹⁸³

¹⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2/256; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/596.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/380.

¹⁷⁹ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk, Esâd Muhammed et-Teyyib, (Sudi: Mektebetü'n-Nizar Mustafa el-Baz, 1419/1998), 12/485; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/239.

¹⁸⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/239.

¹⁸¹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/53.

¹⁸² Müslim, “İmâre”, 4979; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/319; İbn Hibbân, *el-İhsân*, 10/451; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/134; *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, 4/108; İbn Mende, 1/400; Elbânî, *e-Ta'likâtü'l-hisân 'alâ Sahihi İbn Hibbân ve'temyüzü sakîmihi min sahihihi ve şâzzihi min mahfûzzihi*, 7/32.

¹⁸³ Müslim, “İmâre”, 4979.

Ahmed b. Hanbel bu hadisi *Müsned*'inde rivayet etmiştir, Şuayb el-Arnâvut, hadisin senedini Müslim'in şartına uygun olarak "sahih" olduğunu ve ricalının sika ve Şeyhayn'ın ricalından olduğunu beyan etmiştir.¹⁸⁴ Netice itibarıyla hadis sahihtir.

23. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüsuud, Tevbe suresinin 23. ayetiyle ilgili şöyle bir rivayet nakleder:

«وَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَطْعَمُ أَحَدٌ كَمْ طَعَمَ الْإِيمَانَ حَتَّىٰ يَحِبَّ فِي اللَّهِ وَيَبْغِضَ فِي اللَّهِ حَتَّىٰ يَحِبَّ فِي اللَّهِ»¹⁸⁵
 «فِي اللَّهِ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ وَيَبْغِضُ فِي اللَّهِ أَقْرَبَ النَّاسِ إِلَيْهِ»¹⁸⁵

29. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden biri, kendisine en uzak insanı Allah için sevmedikçe ve kendisine en yakın insana da Allah için buğzetmedikçe imanı tatmış olmaz."¹⁸⁶

Hadis kaynaklarında bu lafızla tespit edilememiştir. Zemahşerî ve Nizâmüddîn Nisâbü'rî bu rivayeti eserlerinde senetsiz bir şekilde rivayet etmiştir. Zeylaî tahrîcinde söz konusu rivayeti bu lafızla bulamadığını ve dolayısıyla garîb olduğunu beyan etmektedir.¹⁸⁷ Neticede hadis zayıftır.

25. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüsuûd, Tevbe suresinin 25. ayetinin «إِذْ أُغْبِثُكُمْ مِمَّا كَثُرْتُمْ كَمْ» kısmıyla ilgili şöyle bir rivayet nakleder:

«قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ اسْمُهُ سَلْمَةُ ابْنُ سَلَامَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَنْ نَغْلِبَ الْيَوْمَ مِنْ قَلَّةٍ فَسَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁸⁸.

30. Müslümanlardan Seleme b. Selâme el- Ensârî olan kişi ordular karşılaştınca : "Biz bugün sayıca azlıktan dolayı yenilmeyiz" dedi. Bu söz Resulullah'ın hoşuna gitmedi...¹⁸⁹

İbn Hişâm, bu rivayeti *es-Sîretü'n-nebeviyye* adlı eserinde İbn İshâk'tan o Benî Abdi'd-Dar'ın kardeşi olan Şeybe b. Osman b. Ebî Talha'dan rivayet etmiş ve «لَنْ نَغْلِبَ الْيَوْمَ مِنْ قَلَّةٍ» sözünün Hz. Peygamberin sözü olduğunu ifade etmiştir. İbn İshâk'ın sözünü de naklederek onun: "Bazı kişiler, bu sözlerin Benî Bekr kabilesinden birisine ait olduğunu

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/319.

¹⁸⁵ Ebüsuud, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/54.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/317; Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'an*, 3/446; Zeylaî, *Tahrîcü'l-eḥâdîs ve'l-âşâri'l-vâkı'a*, 2/61; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/257; İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânid*, 6/340; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 1/106;

¹⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/257; Nisâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin, *Garâ'ibü'l-Kur'an ve reğâ'ibü'l-furkân*, 3/446; Zeylaî, *Tahrîcü'l-eḥâdîs ve'l-âşâri'l-vâkı'a*, 2/61.

¹⁸⁸ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/55.

¹⁸⁹ Meâfirî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/444; Bezzâr, *el-Müsned*, 13/128; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/284; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 6/178-179; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 5/123; el-Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 5/3756.

düşünüyor”dediğini de eklemektedir.¹⁹⁰

Bezzâr, *Müsned*'inde yukarıdaki hadisi biraz sonra gelecek olan hadisi (15. Hadis) uzunca bir rivayette tek senetle Ali b. Şuayb ve Abdullah b. Eyyub el-Muharrimî'den O ikisi de Ali b. Âsım'dan, o Süleyman et-Teymî'den, o Enes (r.a)'den şu lafızlarla rivayet etmiştir: «قال غ لَامَ مِنَّا مِنَ الْأَنْصَارِ يَوْمَ حَنْيْنٍ: لَنْ نَهْزَمَ الْيَوْمَ مِنْ قَلْبَةٍ فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ لَقِينَا عَدُوَّنَا فَانْهَزَمَ الْقَوْمُ ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ ، وَأَبُو سَافِيَانَ بْنِ الْحَارِثِ أَخَذَ مِنَّا بَعْضَ بَعْضًا...» “Biz bugün sayıca azlıktan dolayı asla yenilmeyiz” der demez düşmanımızla karşılaşır bizim ordu yenildi. O sırada Hz. Peygamber katırın üzerindeyken Ebû Süfyân b. Hâris katırın geminden ve Hz. Peygamber'in amcası Abbas da üzengisinden tutuyordu...” Bezzâr, hadisin sonunda bu hadisin bu lafızla Süleyman et-Teymî'den başka bir kimsenin ve Süleyman'dan da Ali b. Âsım'dan başka kimsenin rivayet ettiğini bilmediğini açıkça belirtmektedir.¹⁹¹ Heysemî'ye göre bu rivayetin senedinde her ne kadar bazen sika olduğunu ifade edilse de genellikle çok yanılan ve yanılmalarına devam eden biri olduğunu ifade edilen Ali b. Âsım b. Şuhayb'ın bulunması dolayısıyla rivayet zayıftır. Fakat rivayetin diğer ravileri sikadır.¹⁹² Ayrıca Sa'lebî'nin tefsirinin âlimleri, yukarıdaki hadisin senedlerini, Rebî'nin zayıflığından dolayı zayıf görmüşler ki, bu sadece Cafer er-Râzî'nin kendisinden rivayet ettiği hadislerde de pek çok endişe vardır, zayıflığına değinmelerinin bir diğer nedeni de bu rivayetin mürsel olmasıdır.¹⁹³

Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* adlı eserinde bu hadisi rivayet edip yukarıdaki sözün «وَيَوْمَ» ayetinin iniş sebebi olarak göstermiştir. Beyhakî, devamında Rebî'nin “*Müslümanlar o günde iki bini Mekkeliler olmak üzere on iki bin kişi idiler.*” dediğini nakletmiştir.¹⁹⁴ Nebîl el-Kuveytî, İbn Maîn ve başkalarının Yunus b. Bükeyr'i sika olarak Ebû Cafer er-Râzî'yi de hakkında farklı değerlendirmeler yapılan bir ravi olarak gördüklerini de beyan etmektedir. İclî ve başkaları Rebî' b. Enes'i saduk olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁵ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

¹⁹⁰ Meâfirî, Cemâlüddîn Abdümelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk, Mustafa es-Sikâ, İbrâhim el-Ebyarî ve Abdulfazîl eş-Şelbî, (Mısır: Şirke Mektebe ve Metbeâ Mustafa Elbâbî el-Halebî, 1375/1956), 2/444.

¹⁹¹ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *el-Müsnedü'l-kebîr ve el-Bahrü'z-zehhâr*, 13/128.

¹⁹² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 6/178-179.

¹⁹³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/284.

¹⁹⁴ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a*, thk, Abdul'muti el-Ka'laci, (Kahire: daru Reyyan li't-Turas, 1408/1987), Beyrut: Daru'l Kütübî'l-İlmiye, 1405/1985), 5/123.

Beyrut baskılı nüshasında «لَنْ تَغْلِبَ مِنْ قَلْبَةٍ» şeklinde yer almıştır.

¹⁹⁵ *Fethu'l-bârî*, 5/3756.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 25. ayetiyle ilgili şu rivayete yer vermektedir:

«روي أنه بلغ فلّ هم مكة وبقي رسول الله ﷺ وحده ليس معه إلا عمّ ه العباس أخذاً بلجام بغلته وابن عمّه أبو سفيان ابن الحرث أخذاً بركابه وهو يركض البغلة نحو المشركين وهو يقول أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب».¹⁹⁶

31. “Rivayete göre kaçanlardan Mekke’ye kadar gidenler oldu. Resulullah’ın yanında yalnız amcası Abbas ile amcasının oğlu Ebû Süfyân b. Hâris kaldı. Abbas (r.a) Peygamberin katırının dizgisinden, Ebû Süfyân b. Hâris de katırın üzengisinden tutuyorlardı. Resulullah (s.a.v) ayaklarıyla katırı mahmuzlayarak müşriklerin üstüne sürmeye çalışıyor ve bu arada: “*Ben Peygamberim, yalan yok; ben Abdulmuttalib’in oğluyum*” diyordu.¹⁹⁷

Buhârî ve Ahmed b. Habel bu hadisi Yahya b. Saîd’dan, o Süfyân’dan, o Ebû İshâk’tan, o Berâ b. Âzib’den farklı lafızlarla rivayet etmiştir ki yukarıdaki hadisle en yakın olan lafız şu rivayettir: «قال له رجّل يا أبا ع مارة وأتيت م يوم ح نين قال لا والله ما ولّى النبي صلى الله عليه وسلم ولكن ولّى سرعان الناس فلقية م هوazin بالنبل والنبي صلى الله عليه وسلم على بغلته البيضاء وأب وس فيان بن الحرث أخذ Bir kimse Berâ b. Âzib’e “بيلجامها والنبي صلى الله عليه وسلم يق ول أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب».
“Ey Ebû Umâre! Huneyn günü hiç kaçtın mı diye sordu. O da yemin ederim kaçmadım ve Hz. Peygamber (s.a.v) da kaçmadı. Ama ordunun ön safında savaşanlar kaçtı. Hevâzin kabilesi onlara oklarıyla karşılık verirken Resulullah, beyaz katırının üzerindeydi ve Ebû Süfyân b. Hâris katırın üzengisinden tutuyordu. Hz. Peygamber bu sırada “*Ben Peygamberim, yalan değil ve ben Abdulmuttalib’in oğluyum*” diyordu.¹⁹⁸ Tirmizî de bu hadisi rivayet edip ve onu “hasen sahih” olduğunu ifade ederken Elbânî sahih olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁹

Tahâvî²⁰⁰ İbn Hibbân ve Beyhakî²⁰¹ Buhârî’nin rivayeti gibi rivayet etmiştir.

Şuayb el-Arnâvut senedin Şeyhayn’ın şartına göre “sahih” olduğunu beyan etmiştir.²⁰² Netice itibarıyla hadis sahihtir.

Ebüs-suûd daha önceki hadisin devamında başka bir rivayete de şu lafızlarla yer vermiştir:

«روى أنه ﷺ كان يحمل على الكفار فيفرّون ثم يحملون عليه فيقف لهم فعل ذلك بضع عشرة مرة قال العباس كنت أك ف البغلة لئلا ت سرع به نحو المشركين وناهيك بهذه الواحدة شهادة صدق على أنه ﷺ كان في الشجاعة ورباطة الجأش سباقاً للغايات القاصية وما كان ذلك إلا لكونه مؤيداً من عند الله العزيز الحكيم فعند ذلك قال يا رب انتني

¹⁹⁶ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/55-56.

¹⁹⁷ Buhârî, “Cihad”, 60; Tirmizî, “Cihad”, 15; Nesaî, “Siyer”, 43; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/634; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/392; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 3/271; el-İbn Hibbân, *el-İhsân*, 11/90; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/43; ibn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/128.

¹⁹⁸ Buhârî, “Cihad”, 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/634.

¹⁹⁹ Tirmizî, “Cihad”, 15.

²⁰⁰ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk, Şuayb el-Arnâvut, (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1994), 3/271.

²⁰¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/43.

²⁰² İbn Hibbân, *el-İhsân*, 11/90.

بما وعدتني وقال للعباس وكان صبيّاً صحّ بالناس فنأدى الأنصار فخذاً فخذاً ثم نادى يا أصحاب الشجرة يا أصحاب سورة البقرة فكروا عنقاً واحداً وهم يقولون لبيك لبيك وذلك قوله تعالى: «ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى أُمَّةٍ مُّؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جَنَاحًا لَمْ تَرَوْهَا» وهم الملائكة عليهم السلام عليهم البياض على خيول ب لقي فنظر النبي صلى الله عليه وسلم إلى قتال المسلمين فقال هكذا حين حمي الوطيس فأخذ كفاً من التراب فرمى به نحو المشركين وقال شأهت الوجوه فلم يبق منهم أحداً إلا امتلأت به عيناه ثم قال ﷺ انهزموا وربّ الكعبة»²⁰³

32. “Rivayete göre Hz. Peygamber Huneyn gününde kâfirlere hamle yapınca, onlar kaçıyordu. Kâfirler hamle yapınca Hz. Peygamber onların karşısında dimdik duruyordu. Bu olay birçok defa tekrar etti. Hz. Abbas şöyle diyordu: “Huneyn savaşında müşriklere doğru koşmasını diye ben Resulullah’ın katırını engellemeye çalışıyordum.” Resulullah’ın cesaret ve kahramanlığı konusunda bu tek başına yeterli bir kanıttı. Onun bu cesaretinin sebebi Azîz ve Hakîm olan Allah’ın desteğine mazhar olmasıdır. Bu sırada Hz. Peygamber “*bana verdiğin sözü yerine getir ey rabbim*” diyerek dua etti ve yanında bulunan Abbas’a insanları çağırmasını söyledi. Abbas da dağılmış olan Ensarlı’ları çağırarak şöyle seslendi: “Ey şecere ashabı, ey Bakara suresi ashabı birlikte ve tek sesle saldırın” dedi. Bu sesi duyanlar lebbeyke (emrin başımızın üstüne) diyorlardı. Bu, Yüce Allah’ın “*Sonra Allah, Resülü ile müminler üzerine sekînetini indirdi. Ayrıca sizin asla göremediğiniz ordular gönderdi...*” sözlerine işaret idi. O ordular, beyaz elbiseli ve alacalı beyaz atlara binmiş melekler idi. O sırada Hz. Peygamber (s.a.v) müslümanların savaşına nazar buyurdu. İşte fırın kızıştı diyerek bir avuç toprak alıp müşriklere doğru savurdu. Bunun üzerine “yüzleri kahrolsun” buyurdu. O anda gözlerine toz dolamayan hiçbir fert kalmadı. Resulullah daha sonra “*Kâbe’nin rabbine and olsun ki hezimete uğradılar*” buyurdu.²⁰⁴

Ebüs-suûd, bu hadisi her ne kadar bir arada zikretmemiş, bir bölümünü zikri geçen ayetten önce bir bölümünü ise o ayetten sonra nakletmiş olsa da siyak ve sibakından tek hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Müslim, iki tarikle rivayet etmiştir. İlki; İshâk b. İbrâhim’den o Muhammed b. Râf’’den o Abd b. Hamid’den o Abdürrezzâk’tan o Ma’mer’den rivayet etmiştir. Diğer rivayette aynı Ahmed b. Hanbel gibi rivayet edip fakat, «*انهزموا وربّ م حمّد*» yerine «*انهزموا وربّ الكعبة*» ibaresini nakletmiştir.²⁰⁵ Müslim’in ikinci rivayetine Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübra* adlı eserinde yer vermiştir.²⁰⁶

Abdürrezzâk es-San’ânî bu hadisi *Musannef*’inde ve Ahmed b. Hanbel

²⁰³ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/56.

²⁰⁴ Müslim, “Cihad”, 4712; Nesâî, “Siyer”, 50; San’ânî, *el-Musannef*, 5/379; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/296-297; İbn Hibbân, *el-Ihsân*, 15/523; Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, 3/370; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 14/31-32; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/259-260; Elbânî, *et-Ta’likât*, 1/152;

²⁰⁵ Müslim, “Cihad”, 4712.

²⁰⁶ Nesâî, “Siyer”, 50.

Abdürrezzâk'tan, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Kesir b. Abbas b. Abdulmuttalib'den, o babasından on beşinci hadisin devamında rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde daha önceki rivayette bulunan «أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب» ibaresi; Ebüssuud'un rivayetinde bulunan «يا أصحاب سورة البقرة بما وعدتني» ibaresi de gelmemiş ve «Benim sesimi duyduklarında geri dönmeleri ineklerin yavrularına doğru geri dönmesi gibi idi» ibaresi zikredilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde hadisin sonunda şu fazlalık nakledilmektedir: Abbas (r.a) şöyle buyuruyor: «فذهبت أنظر ، فإذا القتال على هيئته فيما أرى، قال: فوالله ما ه و إلا أن رماه م رس ول الله صلى الله عليه وسلم بحصياته، فما زلت أرى حده م كليلاً، وأمره م م ذبراً حتى هزمه م الله ، قال: وكأني أنظر إلى النبي صلى الله عليه وسلم بقتله» “Ben gidip baktım savaş olduğu şekliyle devam ediyordu” Ravi diyor ki: Allah'a yemin olsun ki Resullah onları çakıl taşlarla vurduğunda giderek güçlerini yitirip en nihayetinde işlerinin hezimet olduğunu gördüm. Ravi gene buyuruyor ki o anda Resullah ayaklarını katıra vurarak onların takıp ettiğini gördüm.” Şuayb el-Arnaut bu hadisin senedini Şeyhayn'ın şartına göre “sahih” olduğunu beyan etmiştir.²⁰⁷

İbn Hibbân da bu rivayeti İbn Kuteybe'den, o Ebi's-Seriyy'den, o Abdürrezzâk'tan... rivayet etmiş, Şuayb el-Arnaut ve Elbânî bu rivayeti “sahih” olduğunu kabul etmişlerdir.²⁰⁸

Hâkim, bu hadisi rivayet edip Hadisin hükmü hususunda şöyle demiştir: Bu hadis Şeyhayn'ın şartına göre sahihtir. Zehebî, ta'likinde Müslim'in bu hadisi tahrîc ettiğini beyan etmiştir.²⁰⁹ Neticede hadis sahihtir.

27. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüssuûd, Tevbe suresinin 27. ayetiyle ilgili şu hadisi şöyle nakletmektedir:

«روي أن ناساً منهم جاءوا رسول الله ﷺ وبايعوه على الإسلام وقالوا يا رسول الله أنت خير الناس وأبّر الناس وقد س بي أهلونا وأولادنا وأخذت أموالنا قليل س بي يومئذ ستة آلاف نفس وأخذ من الإبل والغنم ما لا ي حصى فقال ﷺ إن عندي ما ترون إن خير القول أصدق ه اختاروا إما نذاريكم ونساءكم وإما أموالكم قالوا ما كنا نعدل بالأحساب شيئاً فقام النبي صلى الله عليه وسلم فقال إن هؤلاء جاءونا مسلمين وإنا خيرناهم بين الذراري والأموال فلم يعدلوا بالأحساب شيئاً فمن كان بيده سببي وطابت نفس ه أن ير ده فشان ه ومن لا فليعطنا وليكن فرضا علينا حتى ن صيب شيئاً فنع طيه مكانه قالوا قد رضينا وسلمنا فقال ﷺ إنا لا ندري لعل فيكم من لا يرضى فم روا ع رفاءكم فليرفعوا ذلك إلينا فرفعت إليه العرفاء أنهم قد رضوا».²¹⁰

33. “Rivayete göre kâfirlerden bazıları, İslamiyeti kabul ve Peygamber'e biat ederek: “Ya Resulallah! Sen insanların hayırlısı ve en iyilik severisin. Malum olduğu üzere bu savaşta

²⁰⁷ San'ânî, *el-Muşannef*, thk, Habib Rahman el-Âzami, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1403/1983), 5/379; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/296-297.

²⁰⁸ İbn Hibbân, *el-İhsân*, 15/523; Elbânî, *et-Ta'likât*, 1/152.

²⁰⁹ Hâkim en-Nisâbü'rf, *el-Müstedrek*, 3/370.

²¹⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/56-57.

bizim kadınlarımız ve çocuklarımız esir edildi ve mallarımızı bizden alındı.”dediler. Bir görüşe göre o gün bu savaşta altı bin esir, develer ve sayısız koyun ganimet olarak alınmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “*Gerçekten sizin gördüğünüz vasıflar bende vardır. Sözün en hayırlısı, en doğru olanıdır. Şimdi siz ya çocuklarınızı ve kadınlarınızı ya da mallarınızı tercih ediniz.*” dedi. Bunun üzerine onlar “Çoluk çocuğumuzu hiçbir şeye değişmeyiz” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) yerinden kalkıp dedi ki; “*Bakınız! Bu adamlar bize gelip Müslüman oldular, biz de çoluk çocukları ile malları arasında seçim yapmakta muhayyer bıraktık. Onlar da kadınlarını ve çocuklarını hiçbir şeye değişmeyeceğini söylediler. Şimdi elinde esir bulunanlar, eğer gönül hoşluğuyla esirleri sahiplerine vermek isterlerse, ne alâ! Bunu yapmayanlar, o esirleri bize borç olarak versinler; elimize bir şey geçince biz de kendilerine veririz.*” diyerek mücahidlere seslendi. Mücahidler de “Biz razı olduk; onları teslim ediyoruz” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Biz gerçekten kararınızı bilmiyoruz; belki içinizde buna razı olamayanlar da vardır. Onun için siz, önce komutanlarınıza bildiriniz; sonra onlar bize bildirsinler.*” buyurdu. Daha sonra komutanlar, mücahidlerin gönül hoşluğuyla buna razı olduklarını Resulullah’a bildirdiler.”²¹¹

Buhârî²¹² ve Ahmed b. Hanbel rivayeti aynı manada lafızları farklı olarak nakletmiştir. En önemli fark, müşrik olarak gelenlere Hz. Peygamberin iki husustan (esirler veya mallar) biriyle geri göndereceği kanaatinin hâsıl olması ve bu nedenle bilinçli olarak esirlerini seçmeleriydi. Şuayb el-Arnaut bu hadisin “sahih”olduğunu ifade etmiştir. Muhammed b. Abdullah b. Müslim’i *Hasen* kabul edip Müslim’in onu hüccet olarak kullandığını ve Buhârî’nin mütâbaatında zikrettiğini ve diğer ricalını Şeyhayn’ın ricalından olduğunu ve bu hadisi de sahebenin merâsilinden olduğunu açıkça belirtmektedir.²¹³ Ebû Davûd, Ahmed b. Ebî Meryem’den, o amcasından, (Saîd b. Hakem) o Leys’ten... aynı Ahmed b. Hanbel gibi rivayet etmiştir. Şuayb el-Arnaut’a göre bu rivayetin senedi de sahihtir.²¹⁴

Netice itibariyle hadis sahihtir.

29. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüssuûd, Tevbe suresinin 29. ayetiyle ilgili şu rivayete yer vermiştir:

«س نوا بهم س نة أهل الكتاب غير ناكحي نساينهم ولا أكلي ذبايحهم».²¹⁵

34. “*Mecusilere ehl-i kitap muamelesi yapın, lakin onların kadınlarıyla evlenmeyin ve*

²¹¹ Buhârî, “Vekâle”, 7; Ebû Davûd, “Cihâd”, 129; San’ânî, *et-Tefsîr*, 2/139; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/230; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/391; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 11/86-88; el-Basrî, *Tabakâti’l-kübrâ*, 2/118.

²¹² Buhârî, “Vekâle”, 7.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/230.

²¹⁴ Ebû Davûd, “Cihâd”, 129.

²¹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/58; 3/9.

kestiklerini yemeyin.”²¹⁶

Ebû Mus’ab tarafından rivayet edilen İmam Malik’in el-Muvatta’ adlı eserinde, Ömer b. Hattâb’ın (r.a) Mecusî’den bahsettiğini ve sonra şöyle dediğini rivayet eder: «*ما أدري كيف أصنع ، فقال عبد الرحمن بن عوف: أشهد لسمعت رس ول الله ﷺ، يق ول : س ن وا بهم س نة أهل الكتاب*» “Onların işleri hususunda ne yapacağımız bilmiyorum”Bunu üzerine Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamberin “Onlara ehl-i kitab gibi davranın”dediğini duyduğuma şahitlik ederim dedi.²¹⁷ İmam Şâfiî de *Müsned*’inde bu rivayeti yukarıdaki senetle İmam Malik’ten rivayet etmiştir.²¹⁸ Abdürrezzâk es-San’ânî *Musannef*’inde yukarıdaki senetle bu hadisi rivayet etmiştir.²¹⁹

İbn Zencûye, Ebû Âsım’dan, o Cafer b. Muhammed’den, o babasından Malik gibi rivayet etmiştir.²²⁰ Bezzâr, bu hadisi *Müsned*’inde nakletmiş, “Bu hadisi bir grup Cafer’den o babasından rivayet ettiğini; hiçbiri onu dedesinden (Ali b. Hüseyin) rivayet ettiklerini söylememiş ve Malik’ten Ebû Ali Hanefî dışında böyle bir şey rivayet eden hiç kimseyi bilmiyoruz.” demiştir.²²¹

İbnü’l-Esîr, bu hadisle ilgili birçok görüş nakletmiştir. Bunlardan Zerkânî, İbn Abdilber’den alıntı yaparak şöyle söylemektedir: “Bu hadis munkatı’dır. Çünkü Muhammed, Hz. Ömer ve Hz. Abdurrahman b. Avf’tan hiçbirini görmemiştir. İbn Hacer de bu hadisin munkatı’ olduğunu söylemektedir.

İbnü’l-Esîr, sözlerine şu değerlendirmeyi eklemektedir: İbnü’l-Münzir, Dârekutnî, Bezzâr bu hadisi Ebû Ali el-Hanefî tarikiyle nakletmiş olup onda *«عن جده»* lafzını eklemektedir ancak hadis munkatı’dır zira Ali b. Hüseyin (Cafer’in dedesi), Hz. Ömer ve Abdurrahman b. Avf’tan hiçbirini görmemişti.²²² Elbânî bu hadisi zayıf olduğunu ifade etmektedir.²²³

Zeylaî ve İbnü’l-Mülakkın el-Mısırî, hadisin bu lafızla garîb olduğunu söylemektedirler.²²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *et-Talhîs* adlı eserinde istisna ile rivayet edilen

²¹⁶Malik, el-Muvatta’ (bi rivâyeti Ebû Mus’ab), “Zekât”, 742; Şâfiî, *Müsnedü’l-İmamü’ş-Şâfiî*, 2/130; San’ânî, *el-Muşannef*, 10/325, 6/69; İbn Zencûye *el-Emvâl*, 1/139; Cevherî, *el-Müsnedü’l-Muvatta*, 289; Bezzâr, *el-Müsned*, 3/264; İbnü’l-Esîr, *Câmi’u’l-uşûl*, 2/660; Zeylaî, *Naşbü’r-râye li-tahrîci ehadîsi’l-Hidâye*, 4/181; İbnü’l-Mülakkın el-Mısırî, *el-Bedrü’l-münîr*, 7/619; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dirâye fi tahrîci ehadîsi’l-Hidâye*, 2/205; *Telhîşü’l-habîr fi tahrîci ehadîsi’r-Râfi’iyyi’l-kebîr*, 3/375.

²¹⁷ Malik, el-Muvatta’ (bi rivâyeti Ebû Mus’ab), “Zekât”, 742.

²¹⁸ Şâfiî, *Müsned*, 2/130.

²¹⁹ San’ânî, *el-Muşannef*, 10/325.

²²⁰ İbn Zencûye, *el-Emvâl*, 1/139.

²²¹ Bezzâr, *el-Müsned*, 3/264.

²²² İbnü’l-Esîr, Mecdüddin Ebû Seâdet el-Mübârek b. Muhammed, *Câmi’u’l-uşûl li-ehadîsi’r-Resûl*, thk, Abdulkadir Arnavut, (Mısır: Mektebetü’l-Hilvânî, 1389/1970), 2/660

²²³ Elbânî, *İrvâ’ü’l-galîl fi tahrîci ehadîsi Menâri’s-sebîl*, (Beyrut: el-Mektebu’l İslami, 1405/1985), 5/437.

²²⁴Zeylaî, *Naşbü’r-râye li-tahrîci ehadîsi’l-Hidâye*, thk, Muhammed Avâme, (Beyrut: Müessesetü’r-Riyan, 1418/1997), 4/181; İbnü’l-Mülakkın, Sirâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali, *el-Bedrü’l-münîr fi tahrîci ehadîsi’ş-*

hadisin mürsel olmasının yanında senedinde Kays b. er-Rebî bulunmasından dolayı zayıf olduğunu beyan etmektedir.²²⁵

Neticede hadis zayıftır.

31 Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 31. ayetiyle ilgili şu hadise yer vermektedir:

«قال عدي بن حاتم أتيت رسول الله ﷺ وفي عنقي صليب من ذهب وكان إذ ذاك على دين يسمي الركوسية فريق من النصارى وهو يقرأ سورة براءة فقال يا عدي اطرح هذا الوثن فطرحته فلما انتهى إلى قوله تعالى اتخذوا أبحارهم ورهبانهم أرباباً من دون الله قلت يا رسول الله لم يكونوا يعبدونهم فقال ﷺ أليس يحرمون ما أحل الله فت حرمونه ويحلون ما حرم الله فتستحلونه فقلت بلى قال ذلك عبادت هم».²²⁶

35. “Adî b. Hâtim şöyle buyuyor: “Boyunumda haç olduğu halde Resullah’ın yanına gittim.” Adî o zaman Hıristiyanlığın bir fırkası olan “Rekusiyye” adlı fırkaya mensup idi. Bu sırada Hz. Peygamber Tevbe suresini okuyordu. Hz. Peygamber: “*Ey Adî bu putu ativer!*” buyurdu. Ben de onu atıverdim. Hz. Peygamber yüce Allah’ın *مَنْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ* «اتخذوا أبحارهم ورهبانهم أرباباً من دون الله» sözlerine gelince şöyle dedim. “Ey Allah’ın Resülü onlar bunlara tapmazlardı.” Bunun üzerine şöyle buyurdu: “*Allah’ın helalını haram sayarlardı ve sizler de haram sayardınız. Allah’ın haramını helal sayarlardı sizler de helal sayardınız değilmi?*” Ben de evet dedim. Bunun üzerine Resulullah “*Bu iş hakikatte onlara tapmaktır*” buyurdu.²²⁷

Tirmizî *Sünen*’inde rivayeti nakletmiş ve hadisin garîb olduğunu, bu hadisin Abdüsselam b. Harb’ın dışında başka tarikinin olmadığını ve hadisin senedinde yer alan Guteyf b. A’yen’in tanınmadığını ifade etmiştir.²²⁸ İsnadda yer alan Guteyf için Dârekutnî “zayıf” demiştir.²²⁹ Bu hadisi Taberânî, iki senetle rivayet etmiştir.²³⁰ Buhârî de *Tarihü’l-Kebir* adlı eserinde bu hadise yer vermiştir.²³¹ Beyhakî de *Sünenü’l-kübrâ* adlı eserinde bu hadisi rivayet etmiştir.²³² İbn Hacer de Guteyf b. A’yen’in zayıf olduğunu belirtmektedir.²³³

Netice itibariyle hadis zayıftır.

Şerhi’l-kebir, thk, Mustafa Ebû’l-Gayt, Abdullah b. Süleyman ve Yasır b. Kemal, (Riyad: Daru’l-Hicre, 1425/2004), 7/ 619.

²²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ebû’l-Fazl Ahmed b. Ali, *Telhîşü’l-ḥabîr fî tahrîci eḥâdîsi’r-Râfi’iyyi’l-kebir*, (Beyrut: Daru’l Kütübi’l İlmiye, 1419/1998), 3/375.

²²⁶ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/60.

²²⁷ Buhârî, “Târihü’l-kebir”, 37; Tirmizî, “Tefsir”, 10; San’ânî, *et-Taḥbîr li-izâhi me’âni’t-Teysîr*, 1/129; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 12/7; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 10/198; Elbânî, *Silsiletü’l-eḥâdîsi’s-şahîha*, 7/862.

²²⁸ Tirmizî, “Tefsir”, 10.

²²⁹ Elbânî, *Silsiletü’l-eḥâdîsi’s-şahîha ve şey’ün min fikhîhâ ve fevâ’idihâ*, (Riyad: Mektebetü’l Mearif, 1422/2001), 7/862.

²³⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 12/7.

²³¹ Buhârî, “Târihü’l-kebir”, 37.

²³² Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 10/198.

²³³ Emîr es-San’ânî, Ebû İbrâhim İzzüddin Muhammed b. el-İmam, *et-Taḥbîr li-izâhi me’âni’t-Teysîr*, thk, Ebû Mesâb Muhammed Sabhî b. Hasan Hallah, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1433/2012), 1/129.

İmam Şâfiî *Müsned*'inde bu hadisi mevkuf olarak rivayet etmiştir.²⁴⁴ Şelâhî, *et-Tibyân* adlı eserinde İbn Şâfiî'nin *Müsned*'indeki rivayetin İbn Aclân dışındaki tüm rivayelerinin sika olduğunu ve İbn Aclân'ın da «مختلف فيه» olduğunu beyan etmiştir.²⁴⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî de bu hadisi mevkuf olarak rivayet etmiştir. İbn Ebû Şeybe bu rivayeti Vekî'den, o Şerîk'den, o Ebî İshâk'tan, o İkrime'den, o İbn Abbas'dan nakletmiştir. Başka bir rivayetinde Ebü'l-Hâlid el-Ahmer'den, o Haccâc'dan, o Ebi'z-Zübeyr'den, o Cabir'den buna yakın bir lafızla rivayet etmiştir. Üçüncü rivayetinde İbn Uleyye'den, o Abdurrahman b. İshâk'tan, o Muhammed b. Ebî Harmele'den, o Saîd b. Müseyyeb'den ikinci rivayete yakın bir lafızla rivayet etmiştir.²⁴⁶

el-Münzirî, San'ânî, İbn Kesîr ve Taberânî'nin rivayetlerinin sahih olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁷ Fakat Zeylaî, Süveyd b. Abdülaziz'in kuvvetli olmadığını ve İbn Maîn'den alıntı yaparak onu zayıf olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸ Heysemî de Süveyd b. Abdülaziz "zayıftır" demiştir.²⁴⁹ Neticede hadis zayıftır.

Ebüs-suûd, Tevbe suresin 35. ayetiyle ilgili başka bir hadise şöyle nakletmektedir:

«مَنْ تَرَكَ صَفْرَاءَ أَوْ بِيضَاءَ كِ وَي بِهَا»²⁵⁰

38. "Sarıyı (altını) veya beyazı (gümüşü) geride bırakanlar dağlanacaktır."²⁵¹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde naklettiği tarik için Şuayb el-Arnâvut, Ebû Mücîb'in mechul olması ve bazılarının Abdülvâhid, bazılarının Abdullah ve bazılarının Yahya dediği Fûlan b. Abdülvâhid Sekafî'nin mechul olması gerekçesine binaen hadisin senedini "zayıf" olarak değerlendirmiştir.²⁵²

Buhârî, bu hadisi iki tarikle rivayet etmiştir. İlki; Muhammed'den, o Nüfeylî'den, o Miskîn b. Bükeyr'den, o Şu'be'den, o Abdülvâhid Sekafî'den, o Ebî Mücîb'den, o Ebî Hüreyre'den, o Ebû Zer'den rivayet etmiştir. İkinci senette Amr b. Ali'den, o İbn Ebî Adî'den, o Şu'be'den, o Abdullah b. Abdülvâhid Sekafî'den, o Ebi'l-Mücîb eş-Şâmî'den, o

²⁴³Şâfiî, *Müsned*, 1/223; Abdürrezzak, *el-Muşannef*, 4/107; Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 2/411; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsâf*, 8/168; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/13-14; Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, 1/301; Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âşâri'l-vâkı'a*, 2/67; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/138; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 3/64; eş-Şelâhî, *et-Tibyân fî tahrîci ve tebvîbi ehâdîsi bulûğî'l-merâm*, 6/310.

²⁴⁴Şâfiî, *Müsned*, 1/223.

²⁴⁵ eş-Şelâhî, Hâlid b. Zayfullah, *et-Tibyân fî tahrîci ve tebvîbi ehâdîsi bulûğî'l-merâm*, (Daru'l-Risale el-Âlimiyye, 1433/2012), 6/310.

²⁴⁶ Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 2/411.

²⁴⁷ Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, (Beyrut: daru'l Kütübi'l İlmiye, 1417/1996), 1/301.

²⁴⁸ Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âşâri'l-vâkı'a*, 2/67.

²⁴⁹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 3/64.

²⁵⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/62.

²⁵¹ Buhârî, "Târîhu'l-kebir", 149; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/381; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/427; *Tehzîbü'l-âsâr ve tafsîlü's-sâbit*, 1/257; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/59;

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/381.

Ebû Hüreyre'den, o Ebû Zer'den şeklinde rivayet etmiştir.²⁵³

Taberî, bu rivayeti tefsirinde Muhammed b. el-Müsennâ'dan, o Nüfeylî'den, o Ubeydullah b. Muâz'dan, o babasından, o Şu'be'den, o Enes'ten, o Abdülvâhid'den, o Ebû Mücîb eş-Şâmî'den, o Ebû Zer'den nakletmiştir.²⁵⁴ Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr* adlı eserinde Hasen b. Şâzân el-Vâsıtî'den, o İbn Ebî Adî'den, o Şu'be'den... rivayet etmiştir.²⁵⁵

Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinde «يَوْمَ الْقِيَامَةِ» ilavesiyle Buhârî'nin ilk rivayeti gibi nakletmiştir.²⁵⁶ Netice itibariyle hadis zayıftır.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 35. ayetiyle ilgili diğer bir hadisi şu şekilde nakletmiştir:

«ما من صاحب ذهب ولا فضة لا يؤدى منها حقها إلا إذا كان يوم القيامة ص فحث له صفائح من نار في كوى بها جنبه وجبينه وظهره»²⁵⁷

39. “Altın ve gümüş sahibi olup da onların hakkını (zekâtını) ödemeyen bir kimsenin, kıyamet günü kızgın levhalar haline getirilen bu mallarla böğrü, alını ve sırtı dağlanacaktır.”²⁵⁸

Bu hadisi İmam Müslim, Süveyd b. Saîd'den, o Hafs yani İbn Meysere es-San'ânî'den, o Zeyd b. Eslem'den, o Ebû Sâlih Zekvân'dan, o Ebû Hüreyre'den uzun bir şekilde rivayet etmiştir.²⁵⁹ Hadis, Tirmizî'nin Sünen'i, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı, sahih isnadlarla nakledilmiştir.

36. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 36. ayetiyle ilgili şu hadis-i şerife yer vermiştir:

«ألا إن الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والارض السنة اثنا عشر شهراً منها أربعة حرّم ثلاث متواليات ذو القعدة وذو الحجة والمحرم ورجب م ضر الذي بين جمادى وشعبان».²⁶⁰

40. “Dikkat edin! Zaman, Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığı gündeki haline dönmüştür. Bir yıl, on iki aydır, bunlardan dördü haram aylardır, üçü birbirini izler, bunlar Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Dördüncü ay da Mudar kabilesinin Recep ayıdır ki Cemazilâhir ile Şaban ayı arasındadır.”²⁶¹

Bu hadisi Buhârî Yüce Allah'ın şu sözleri babında: «إِنَّ عِدَّةَ الشَّهْرِ وَرِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا»

²⁵³ Buhârî, “Târîhu'l-kebir”, 149.

²⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/427.

²⁵⁵ Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr ve tafsilü's-sâbit 'an Resûlillâhi sallallâhu 'aleyhi e sellem mine'l-ahbâr*, thk, Mehmed Muhammed Şakir, (Kahire: Metbeatu'l Medenî, ts), 1/257.

²⁵⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/59.

²⁵⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/62.

²⁵⁸ Müslim, “Zekât”, 2337; Tirmizî, “Tefsîr”, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/154; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/431; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4/137 ve 7/3; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 5/480-481; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/142; Süyûtî, *Sirâcü'l-münîr fî tertîbi ehâdîsi sahihi'l-câmi's-sagîr*, 1/305.

²⁵⁹ Müslim, “Zekât”, 2337.

²⁶⁰ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/63.

²⁶¹ Buhârî, “Tefsîr”, 156; “Adâhî”, 5; Müslim, “Kasâme”, 4477; Ebû Davûd, “Menâsik”, 67; Nesâî, “Hac”, 280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/23; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/440; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/127.

rivayet etmiştir.²⁶² Buhârî, bu «*مَنْ قَالَ الْأَضْحَى يَوْمَ النَّحْرِ*» babında hadisi uzun bir şekilde nakletmiştir. Müslim de Buhârî'nin ikinci rivayetinin senediyle bu rivayeti Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'den, o Yahya b. Habîb el-Hârisî'den rivayet etmiştir.²⁶³

Rivayetin müttefekunaleyh olduğu görülmektedir.

40. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüsüûd Efendi, Tevbe suresinin 40. ayetiyle ilgili aşağıdaki yer vermektedir:

«*رَوَى أَنَّ الْمَشْرِكِينَ طَلَعُوا فَوْقَ الْغَارِ فَأَشْفَقَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ نَصَبَ الْيَوْمِ ذَهَبٌ دِينَ اللَّهِ فَقَالَ ﷺ مَا ظَنُّكَ يَا بَاتِنِينَ اللَّهُ تَالِثٌ هُمَا*».²⁶⁴

41. “Rivayete göre müşrikler gelip mağarayı gözden geçirdiler, Ebû Bekir Sıddık (r.a) Resûlullah’ın (s.a.v) zarar görmesinden korktu ve şöyle dedi: Eğer bugün size bir zarar gelirse Allah’ın dini yıkılır mı? Allah’ın Resulü cevap verdi: “*Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünüyorsun?*”²⁶⁵

Buhârî ve Müslim rivayeti benzer lafızlarla nakletmişlerdir.²⁶⁶ Rivayet müttefekunaleyhtir.

Ebüsüûd Efendi, Tevbe suresinin 40. ayetinde şu hadisi de aktarmıştır:

«*وَقِيلَ لِمَا دَخَلَ الْغَارَ بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى حَمَامَتَيْنِ فَبَاضَتَا فِي أَسْفَلِهِ وَالْعَنْكَبُوتُ فَنَسَجَتْ عَلَيْهِ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اللَّهُمَّ أَعْمِ أَبْصَارَهُمْ فَجَعَلُوا يَتَرَدَّدُونَ حَوْلَ الْغَارِ وَلَا يَفْطَنُونَ قَدْ أَخَذَ اللَّهُ تَعَالَى أَبْصَارَهُمْ عَنْهُ*».²⁶⁷

42. “Bazıları dediler ki: Müşrikler mağaraya girince Cenab-ı Hak, mağaranın dibine yumurtlamak için iki güvercin gönderdi ve mağaranın ağzına dokuma yapan bir örümceği de gönderdi. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Ya Rabbi! Müşrikleri köt et*” Ve böylece mağaranın etrafında şaşkınlıkla dolaştılar ve ne yapacaklarını bilemediler. Allah onların görüşlerini yok etmişti.”²⁶⁸

Bu rivayeti Nişaburî, Zemahşerî, Beyzavî gibi bazı müfessirler tefsirlerinde senetsiz şekilde zikretmişlerdir.²⁶⁹ Heysemî *Mecma’u’z-zevâ’id*’de bu hadisi nakletmiş, Avn b. Amr

²⁶² Buhârî, “Tefsîr”, 156.

²⁶³ Müslim, “Kasâme”, 4477.

²⁶⁴ Ebüsüûd, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 4/66

²⁶⁵ Buhârî, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 2; “Tefsîr”, 9; Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 6319; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/190; Tirmizî, “Ebvab-ı Tefsîr”, 5; el-Bezzâr, *el-Müsned*, 1/96; İbn Hibbân, *el-İhsan*, 15/287.

²⁶⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 9; Müslim, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 6319.

²⁶⁷ Ebüsüûd, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 4/66.

²⁶⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/245; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 20/443; Basrî, *Tabakâti’l-kübrâ*, 1/229; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/272; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/81; Nisâbü’rî, *Garâ’ibü’l-Kur’ân*, 3/471; Zeylaî, *Tahrîcü’l-ehâdis ve’l-âşâri’l-vâkı’a*, 2/77; İbn Kesîr, *Câmi’u’l-mesânîd ve’s-süneni’l-hâdî li-akvemi sünen*, 3/102; 8/190; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 3/231 ve 6/53; Kuveytî, *Fethi’l-bârî*, 10/971; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za’ife ve’l-mevzû’a*, 3/259-260.

²⁶⁹ Nisâbü’rî, *Garâ’ibü’l-Kur’ân*, 3/471; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/272; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/81.

el-Kaysi ve Ebi Mus'ab Mekki hakkında "Bu iki kişinin tercümesini zikreden kimseyi bulamadım, fakat geri kalan ravileri güvenilirdir" demiştir. Bir başka yerde de: "Hadisin senesinde bilmediğim bir grup var." der.²⁷⁰ Elbânî, rivayetin münker olduğunu ifade etmiştir.²⁷¹ Netice itibariyle hadis zayıftır.

41. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 41. ayetiyle ilgili şu rivayete yer vermektedir:

«وَعَنْ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَعْلَيْ أَنْ أَنْفِرَ قَالَ ﷺ نَعَمْ حَتَّى نَزَلَ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ».²⁷²

43. İbn Ümmü Mektum'dan rivayet edildiğine göre o, Resûlullah'a şöyle demiştir: Cihada hazırlanmam gerekir mi? Hz. Peygamber (s.a.v) "evet" dedi ve nihayet "Âmâ olana zorlama yoktur..." ayeti nazil oldu.

Bu rivayet hadis ve siret kitaplarının hiçbirinde geçmemektedir. Zemahşerî, Beyzavî ve Kurtubî gibi bazı müfessirler tefsirlerinde bu rivayeti senetsiz olarak zikretmişlerdir.²⁷³ Netice itibariyle rivayetin aslı tespit edilememiştir.

42. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 42. ayetiyle ilgili olarak şu hadisi de zikretmektedir:

«قَالَ ﷺ الْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ تَدْعُ الدِّيَارَ بِلَاقِعٍ».²⁷⁴

44. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Yalan yeminler evleri boş bırakıyor."²⁷⁵

Ebu Nuaym el-İsfahânî, Ebu Hanife *Müsned*'inde bu hadisi birçok tarikle rivayet etmiştir. Elbânî'ye göre bu hadis hasen ligayrihîdir.²⁷⁶

Muhammed b. Selame el-Kudâî *el-Şehâb Müsned*'inde bu rivayeti nakletmiştir.²⁷⁷

İbnü'l-Mülakkın'ın kaydettiğine göre bu hadis dört tarikten rivayet edilmiştir. Onlardan ilki Nasih b. Abdullah tarihiyle Yahya Yahya b. Ebî Kesir'den, o Ebû Seleme'den, o Ebu Hüreyre (r.a)'den gelmiştir. Bu senetteki Nasih b. Abdullah metrûkü'l-hadis, münkerdir. İkinci rivayeti Muhammed b. Abdullah b. Alâse'den, o Hişâm b. Hassân'dan, o Yahya b. Ebî

²⁷⁰ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 3/ 231; 6/53.

²⁷¹ Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 3/259-260.

²⁷² Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/67.

²⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2/273; İbn Atrıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefşîri'l-kitâbi'l-Azîz*, thk, Abdü'l-Selam Abdu'l-Şâfiî Muhammed, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1422/2001), 3/37; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kurân*, Thk, Ahmed el-Berdunî ve İbrâhim Etfîş, (Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Mısırî, 1384/1964), 8/150; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/82.

²⁷⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/68.

²⁷⁵ Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-İmam Ebî Hanife*, 242; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 1/176; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/62; Süyûtî, *Sirâcü'l-münîr*, 2/844; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 8/295-296; Elbânî, *Sahih terğib ve't-terhib*, 2/368.

²⁷⁶ Elbânî, *Sahih terğib ve't-terhib*, (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1421/2000), 2/368.

²⁷⁷ Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâm, *Müsnedü's-Şihâb*, thk, Hamdi b. Abdu'l-Mecid Selefî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1407/1986), 1/176.

Kesir'den, o Ebû Seleme'den, o babasından merfû' olarak rivayet etmiştir. Abdurrahman b. Avf'ın oğlu Ebû Seleme babasından (Abdurrahman b. Avf'tan) bir şey duymamıştır. Ayrıca İbn Alâse de zayıftır. Üçüncü rivayeti Hâris'ten, o Ali'den nakleder. Hâris hüccet değildir. Dördüncü rivayet Şami tarihiyle İbrâhim b. Hânî'den, o babasından (Hânî b. Abdurrahman) o amcasından, o İbrâhim b. Ebî Able'den, o Ümmü'd-Derdâ'dan, o Ebî Derdâ'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bu senet muttasıldır ve ricalinde çok problemlili kimse yoktur.²⁷⁸ Netice itibariyle hadis hasen ligayrihtir.

58. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 58. ayetinin iniş sebebiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

«قِيلَ نَزَلَتِ الْآيَةُ فِي أَبِي الْجَوَاحِظِ الْمُنَافِقِ حَيْثُ قَالَ أَلَا تَرَوْنَ إِلَى صَاحِبِكُمْ يَقْسِمُ صِدْقَاتِكُمْ فِي رِعَاةِ الْغَنَمِ وَيَزْعَمُ أَنَّهُ يَعْدِلُ وَقِيلَ فِي ابْنِ ذِي الْخِ وَيَصْرَةَ وَاسْمَهُ حَرْقُوصَ ابْنِ زَهْرَةَ التَّمِيمِيِّ رَأْسِ الْخَوَارِجِ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْسِمُ غَنَائِمَ حَنِينٍ فَاسْتَعْطَفَ قُلُوبَ أَهْلِ مَكَّةَ بِتَوْفِيرِ الْغَنَائِمِ عَلَيْهِمْ فَقَالَ اعْدِلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ ﷺ وَيَلِكُ إِنْ لَمْ أَعْدِلْ فَمَنْ يَعْدِلُ».²⁷⁹

45. Bu ayetin münafık Ebu'l-Cevâhiz hakkında nazil olduğunu söylediler. O şöyle derdi: “Görmüyor musunuz sadakalarınızı çobanlara dağıtıyor ve adaleti yerine getirdiğini iddia ediyor!” Bazıları ayetin İbn Zul-Huveysire hakkında nazil olduğunu ve onun ismi Hurkûs b. Zühayr el-Temimi, Havâriclerdendi. Hz. Peygamber (s.a.v) Huneyn'in ganimetlerini dağıttı. Mekke halkı kendilerine daha çok iyilik edilmesi ve daha çok ganimet verilmesi gerektiği görüşündeydiler. Bunun üzerine Zulhuveysire dedi ki: “Ey Allah'ın Resulü, adâlet et!” Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: “*Vay halinize! Ben adâlet etmezsem kim adâlet edecek?*”²⁸⁰

Hadisin ilk kısmı Ebu'l-Cevâhiz hakkındadır. Bu rivayet hadis kitaplarında tespit edilememiştir, fakat bazı müfessirler tefsirlerinde bu rivayeti senetsiz olarak Ebüsuûd gibi zikretmişlerdir.

İkinci kısmı Zul-Huveysire hakkındadır. Buhârî ve Müslim bu kısmı uzunca nakletmişlerdir.²⁸¹ Hadisin müttefekun aleyh olduğu görülmektedir.

65. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 65. ayetinin iniş sebebiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

²⁷⁸ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 8/295-296.

²⁷⁹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/75.

²⁸⁰ Buhârî, “Menâkıb” 22; *Kitabü'l Edeb*, 95; Müslim, “Zekat”, 2505; San'ânî, *el-Muşannef*, 10/146; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/95; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/507; İbn Hibbân, *el-İhsan*, 15/140; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/171; Zeyleî, *Tahrîcü'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vâkati fi Tefsiri'l- Keşşâf li'z-Zemahşerî*, 2/78; Suyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr fi tertibi ahâdisi sahihi'l-câmi'i's-sağîr*, 1/1199.

²⁸¹ Buhârî, “Menâkıb” 22; “Edeb”, 95; Müslim, “Zekât”, 2505.

«روى أنه ﷺ كان يسير في غزوة تبوك وبين يديه ركب من المنافقين يستهزئون بالقرآن وبالرسول صلى الله عليه وسلم ويقولون انظروا إلى هذا الرجل يريد أن يفتتح ح صون الشام وقصورها هيهات هيهات فأطع الله تعالى نبيه على ذلك فقال احبسوا على الركب فاتاهم فقال قلتم كذا وكذا فقالوا يا نبي الله لا والله ما كنا في شيء من أمرك ولا من أمر أصحابك ولكن كنا في شيء مما يخوض فيه الركب ليقتصر بعضنا على بعض السفر»²⁸².

46. Resûlullah (s.a.v) Tebük Gazvesinde hareket halindeydi. Bir grup münafık, Resûlullah'ın (s.a.v) önüne geçerek Kur'an ve Peygamber'le alay geçiyorlardı ve dediler ki: “Şu adama bak, Şam'ın saraylarını ve kalelerini fethetmek istiyor. Asla! Asla!” Allah onların sözlerini Peygamber'e haber verdi ve Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: “*Kervanı tutun.*” Sonra yanlarına geldi ve dedi ki: “*Şöyle şöyle mi dediniz?*” Dediler ki: Ey Allah'ın Resülü, “Vallahi biz senin ve ashabının hakkında bir şey söylemedik...”²⁸³

Taberî eserinde bu hadisi Bişr'den, o Yezid'den, o Saîd'den, o Kâtâde'den rivayet etmektedir.²⁸⁴ Sekaf, hadisin isnadının mevkufl olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵ Hadisin bu isnadla munkatı ve zayıf olduğu görülmektedir. İbn Kesîr tefsirinde bu rivayeti senedsiz bir şekilde zikretmiş.²⁸⁶

72. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd Efendi, Tevbe suresinin 72. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

«عن النبي صلى الله عليه وسلم عدن دار الله لم ترها عين ولم تخطر على قلب بشر لا يسكنها غير ثلاثة النبيون والصدیقون والشهداء يقول الله تعالى طوبى لمن دخلك»²⁸⁷.

47. Allah'ın Resülü'nden (s.a.v) rivayet edildiğine göre O şöyle buyurmuştur: “*Adn Cenneti, gözlerin hiç görmediği ve insanın hatırından geçmediği Allah'ın yurdudur. Orada sadece şu üç grup kalacak: Nebiler, siddiklar ve şehidler. Cenab-ı Hak buyuruyor: Sana gelene ne mutlu!*”²⁸⁸

Rivayet uzunca bir hadisin kısa bir bölümüdür. Bezzâr rivayete yer verdikten sonra “Bu hadisin Resûlullah'tan bu şekilde rivayet edildiğini bilmiyorum.” demiştir.²⁸⁹ Taberî²⁹⁰ ve Dârekutnî de bu hadisi rivayet etmiştir.²⁹¹ Heysemî, hadisin senedinde yer alan Ziyade b.

²⁸² Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/79

²⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/544; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/172; es-Sekaf, *Tahrîcu Ehâdisi ve âsârı kitâb-ı fî zilâli Kur'an*, 1/263.

²⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/544.

²⁸⁵ Es-Sekaf, *Tahrîcu Ehâdisi ve âsârı kitâb-ı fî zilâli Kur'an*, 1/263.

²⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/172.

²⁸⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/83.

²⁸⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/17; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/34; Dârekutnî, *En-Nüzul*, 151; *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*, 2/7; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 10/412; Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 10/264.

²⁸⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 10/17.

²⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/34.

²⁹¹ Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer, *En-Nüzul*, thk, Ali b. Muhammed el-Fıkhî, (1403/1983), 151; *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, thk, Müveffek b. Abdullah, (Beyrut: Daru'l-Garb el-İslami, ts), 2/7.

Muhammed'in zayıf olduğunu söylemiştir.²⁹² Buhârî de Ziyade b. Muhammed için “münkerü'l-hadis” demiştir. Zehebî, bu hadiste Ziyade b. Muhammed'den başka kimsenin zikretmediği münker lafızlar vardır derken Irâkî, bu hadis münkerdir demiştir.²⁹³ Netice itibariyle hadis zayıftır.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 72. ayetiyle ilgili başka bir hadisi şu şekilde nakletmiştir:

«روي أنه تعالى يقول لأهل الجنة هل رضيتم فيقولون مالنا لا نرضى وقد أعطيتنا ما لم تعط أحداً من خلقك فيقول أنا أَعْطَيْكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالُوا وَأَيَّ شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ قَالَ أَجَلٌ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أُسْخِطُ عَلَيْكُمْ أَبَدًا».²⁹⁴

48. Rivayet edildiğine göre Allah cennetliklerine şöyle buyurmuştur: “*Memnun musunuz?*” Cevabında: “Biz nasıl râzı olmayız ki: Sen yarattıklarından hiçbirine vermediğin nimetleri bize lütfettin! Bunun üzerine Allah (c.c) şöyle buyurdu: “*Ben size bundan daha iyisini vereceğim.*” Cennet ehli dediler ki: “Bundan daha iyi ne olabilir ki?” Allah şöyle buyurdu: “*Sizden razı olacağım ve size asla kızmayacağım.*”²⁹⁵

Rivayet muttefekun aleyhtir.²⁹⁶

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 72. ayetiyle ilgili başka bir hadisi daha nakleder:

«قال رسول الله ﷺ لو كانت الدنيا تزن عند الله جناح بعوضة ما سقى الكافر منها شربة ماء».²⁹⁷

49. Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: “*Eğer dünya Allah katında sivrisineğin kanatları kadar değerli olsaydı, kâfire bir yudum su içirmezdi.*”²⁹⁸

İbn Mâce rivayeti için Şuayb el-Arnâvut, “Bu hadis tarik ve şahitleri ile hasendir, fakat bu isnadı Zekerîya b. Manzur’un zayıflığından dolayı zayıftır.” demiştir. Hadis hasen ligayrihidir.

74. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 74. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

«روي أن رسول الله ﷺ أقام في غزوة تبوك شهرين ينزل عليه القرآن ويعيب المنافقين المتخلفين فيسمعه من كان منهم معه ﷺ فقال الجلاس بن سويد منهم لئن كان ما يقول محمد حقاً لإخواننا الذين خلفناهم وهم ساداتنا وأشرافنا

²⁹² Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id*, 10/412; 10/264.

²⁹³ Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 10/264.

²⁹⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/83.

²⁹⁵ Buhârî, “Rikak”, 51; “Tevhid”, 38; Müslim, “Cennet”, 7318; Tirmizî, “Cennet”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/349; el-İbn Hibbân, *el-İhsan*, 16/470; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/564; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/177.

²⁹⁶ Buhârî, “Rikak”, 51; “Tevhid”, 38; Müslim, “Cennet”, 7318; Tirmizî, “Cennet”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 18/349; el-İbn Hibbân, *el-İhsan*, 16/470.

²⁹⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/84.

²⁹⁸ İbn Mâce, “Zühd”, 3; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/316; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 4/92; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/227; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Me'talibü'l-âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*, 13/326.

فنحن شرٌّ من الحمير فقال عامر بن قيس الأنصاري للجلال أجل والله إن محمداً لصادقٌ وأنت شرٌّ من الحمار فبلغ ذلك رسول الله ﷺ فاست حضر فحلف بالله ما قال فرفع عامر يده فقال اللهم أنزل على عبدك ونبيك تصديق الكاذب وتكذيب الصادق فنزل».²⁹⁹

50. Rivayete göre, Resûlullah Tebuk gazvesinde iki ay geçirdi. Kur'an nazil oluyor, bozgunculuk yapan (ve cihada katılmayan) münafıkları kınıyordu. Peygamber'le beraber olanlar onu işittiler. Cülâs b. Süveyd onlardan biriydi, 'Muhammed'in bizimle gelmeyen kardeşlerimiz ve önderlerimiz hakkında söyledikleri doğruysa, biz eşeklerden beteriz.' dedi. Âmir b. Kays Ensârî, Cülâs'a şöyle dedi: Evet, Allah'a yemin ederim ki, Muhammed (s) doğru söylüyor ve sen eşekten betersin. Bu haber Hz. Peygamber'e ulaştı ve onları yanına çağırdı, münafıklar böyle bir şey söylemediğine yemin etti. Âmir elini kaldırdı ve dedi ki: 'Allah'ım! Kuluna ve Peygamberine, yalancının tasdikini ve doğru söyleyenin yalanlanması hakkında bir ayet gönder.' dedi ve bu ayet nazil oldu.³⁰⁰

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilmemiştir. Taberî, Bişr'den, o Yezid'den, o Sa'id'den, o Kâtâde'den bu lafızla rivayet etmiştir: «ذَكَرْنَا أَنَّ رَجُلًا مِنْ أُمَّ نَافِقِينَ قَالَ: وَاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ لِأَعْلَى لَخِيَارِنَا وَأَشْرَافِنَا، وَإِنْ كَانَ مَا يَقُولُ مِنْ حَمْدٍ حَقًّا، لَهُ مِنْ شَرِّ مِنَ الْحَمِيرِ، قَالَ: فَسَمِعَهَا رَجُلٌ مِنَ أُمَّ سَلِيمِينَ، فَقَالَ: وَاللَّهِ إِنَّ مَا يَقُولُ مِنْ حَمْدٍ حَقٌّ، وَلَأَنْتَ شَرٌّ مِنَ الْحِمَارِ، فَسَعَى بِهَا الرَّجُلُ إِلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأُرْسِلَ إِلَى الرَّجُلِ لِيُدْعَاهُ، فَقَالَ لَهُ: «مَا حَمَلَكَ عَلَى الَّذِي قُلْتَ؟» فَجَعَلَ يُلْتَعِنُ وَيُحْلِفُ بِاللَّهِ مَا قَالَ ذَلِكَ، قَالَ: وَجَعَلَ الرَّجُلُ مِنَ أُمَّ سَلِيمٍ يَقُولُ: وَاللَّهِ مَا صَدَّقَ الصَّادِقَ وَكَذَّبَ الْكَاذِبَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ: {يُحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ مِنْ لِي رِضًا وَكَمْ وَاللَّهِ وَرَسُولِهِ أَحَقُّ}».³⁰¹ Münafıklardan birinin öyle dediği hatırlatıldı: Allah'a yemin ederim ki onlar bizim en iyilerimiz ve en soylularımızdır ve eğer Muhammed'in dediği doğruysa, onlar eşekten beterdir. Ravi şöyle der: Bir adam bunu bir Müslümandan işitmiş ve: Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in dediği doğrudur ve sen kesinlikle eşekten betersin, dedi. Bunun üzerine Müslüman adam, iftira maksadıyla bu konuyu Resûlullah'a ilettiler. Hz. Peygamber (s.a.v), birini münafığın yanına gönderip ona sordu; "Böyle bir şey söylemene ne sebep oldu?" dedi. Kendine küfretmeye ve böyle bir şey söylemediğine dair Allah'a yemin etmeye başladı. Ravi diyor: Müslüman olan da bu duayı başladı ve dedi: Allah'ım, doğruyu tasdik, yalancıyı tekzip edin. Bunun üzerine Allah onun hakkında şu âyeti indirdi: Yeminleriyle sizi tatmin etmek için Allah'a yemin ederler. Eğer gerçekten imanı varsa, Allah'ı ve Resulünü razı etmek daha uygundur".

²⁹⁹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/84.

³⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/540; İbn Ebî Hâtim er-Râzi, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/1828; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 4/57; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/179; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 2/536; Hüseyinî, *Tefsîrü'l-Menâr*, 10/476.

³⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/540.

İbn Ebî Hâtim eserinde Taberî gibi rivayet etmiştir.³⁰² Beyhakî, de bu hadisi rivayet etmiştir.³⁰³

Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*'da bu rivayeti nakletmiş ve hadisin hükmüyle ilgili olarak Cülâs'ın hadisinin zayıf olduğunu Zehebî'den nakletmiş ayrıca onun münafıklardan olduğunu ve sonra tevbe ettiğini ve muhalifler arasında olduğunu Tebük gazvesine katılmadığını belirtmiştir.³⁰⁴ Neticede hadis zayıftır.

75. ve 76. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 75. ve 76. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

«قيل نزلت في ثعلبة بن حاطب أتى النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقال يا رسول الله ادع الله أن يرزقني مالا فقال ﷺ يا ثعلبة قليلٌ تؤدِّي حقه خيرٌ من كثير لا تطيقه فراجعه وقال والذي بعثك بالحق لنن رزقني الله مالا لأعطين كل ذي حق حقه فدعا له فاتخذ غنماً فتمت كما ينمي الدود حتى ضاقت بها المدينة فنزل وادياً وانقطع عن الجماعة والجمعة فسأل عنه رسول الله ﷺ فقيل كثر مال ه حتى لا يسع ه وادٍ فقال يا ويح ثعلبة فبعث مصدقين لأخذ الصدقات فاستقبلهما الناس بصدقاتهم ومرا بثعلبة فسألاه الصدقة وأقرأه كتاب رسول الله ﷺ الذي فيه الفرائض فقال ما هذه إلا جزية ما هذه إلا أخت الجزية وقال أرجع حتى أرى رأيي فلما رجعا قال لهما رسول الله ﷺ قبل أن يكلماه يا ويح ثعلبة مرتين فنزلت فجاء ثعلبة بالصدقة فقال ﷺ إن الله منعني أن أقبل منك فجعل يحنو التراب على رأسه فقال ﷺ هذا عملك قد أمرتك فلم تطعني فقبض ﷺ فجاء بها إلى أبي بكر رضي الله عنه فلم يقبلها وجاء بها إلى عمر رضي الله عنه في خلافته فلم يقبلها وهلك في خلافة عثمان رضي الله عنه».³⁰⁵

51. Bu ayetin, Peygamber'e gelip: "Ey Allah'ın Resulü, Allah'tan bana mal vermesini iste" diyen Salebe b. Hâtıb hakkında nazil olduğu söylenir. Hz. Peygamber dedi ki: Ey Salebe, hakkını ödediğin az şey, hakkın ödeyemediğin çok malından daha hayırlıdır. Ama Salebe isteğini tekrarladı ve dedi ki: Seni gerçekten gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer Allah bana mal verirse, her hak sahibine hakkını öderim. Bunu üzerine Resûlullah (s.a.v) onun için dua etti ve Salebe bir koyun satın aldı. O koyunun üzerine şehir ona dar gelinceye kadar sürekli eklendi ve bunun için bir vadiye giderek cemaatten ve cumadan uzaklaştı. Resûlullah (s.a.v) insanlara onu sorunca, "Salebe'nin malı o kadar arttı ki, ova bile ona dar geldi" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: "Eyvah Salebe" Hz. Muhammed (s.a.v) zekâtları toplamak için görevlileri gönderdi. Ve insanlar onlara zekâtlarını verdiler. Salebe'nin yanına gidip ondan zekâtını vermesini istediler. Resûlullah (s.a.v)'in farzların hükümlerinin zikredildiği mektubunu Salebe'ye okudular. Salebe dedi ki: Bu cizye veya cizye gibidir. Gidin de kararımı verebileyim. Geri döndüklerinde Resûlullah (s.a.v) iki defa: "Vah Salebe 'ye!" buyurdu ve bu ayet nazil oldu. Salebe zekâtını Peygamber'in huzuruna getirdi. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle

³⁰² İbn Ebî Hâtim er-Râzi, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/1828.

³⁰³ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 4/57.

³⁰⁴ Hüseyinî, Muhammed Reşîd b. Ali Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, 10/476.

³⁰⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/85.

dedi: “Allah senin zekâtını kabul etmemi engelledi.” Salebe başına toprak saçmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), “*Bu senin işin, sana emrettim ama sen bana itaat etmedin.*” Hz. Peygamber (s.a.v) vefat etti ve Salebe de malın zekâtını Ebu Bekir Sıddık’ın (r.a) yanına getirdi. O kabul etmedi. Ömer’in (r.a) hilâfeti zamanında kendisine getirdi o da kabul etmedi ve nihayet Salebe, Hz. Osman’ın halifeliği sırasında vefat etti”³⁰⁶

Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebir*’de rivayet etmiştir.³⁰⁷ Heysemî “senedinde metruk Ali b. Yezid vardır” demiştir.³⁰⁸ Beyhakî, *Şuabü’l-Îmân* adlı eserinde Ebû Ümâme’den Taberânî’nin sözüne yakın rivayet edip ve rivayetin sonunda şöyle der: Bu hadisin senedlerine dikkat edilmelidir. Bunlar müfessirler arasında meşhurdur.³⁰⁹ Ayrıca Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve* adlı eserinde bu rivayeti nakletmiş ve “bu hadis müfessirler arasında meşhurdur, fakat isnadı zayıftır” demiştir.³¹⁰ Zehebî ve İbn Hacer bu hikâyeyi zayıf bulmuştur. İbn Hazm, Kurtubî, Hafız el-İrâkî ve Süyûtî de dâhil olmak üzere bir çok alim bu hikâyenin asılsız olduğunu belirtir. Muhammed b. Selâme, İbn Hazım’dan şöyle nakleder: “Salebe hakkında rivayet edilen ve onun hakkında ayetlerin nazil olduğu iddia edilen bu rivayet, tamamen batıldır. Çünkü Salebe meşhur bir sahabidir. Ayrıca yukarıdaki senedlerle rivayet edilen rivayet de şüphesiz batıldır ... Onun ravileri arasında hepsi zayıf olan Muân b. Rifâa, Kasım b. Abdurrahman ve Ali b. Yezid vardır. Ayrıca bu kıssayı tenkit eden ve âlimlerin bu konudaki sözlerini toplayan ثعلبة بن حاطب الصحابي المقترى عليه isimli bir risale yazılmıştır.³¹¹ Elbânî de bunun son derece zayıf olduğunu söyler.³¹² Netice itibariyle hadis çok zayıftır.

79. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüsuûd, Tevbe suresinin 79. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

روي أن رسول الله ﷺ حث الناس على الصدقة فأتى عبد الرحمن بن عوف بأربعين أوقية من ذهب وقيل « بأربعة آلاف درهم وقال كان لي ثمانية آلاف فأقرضت ربي أربعة وأمسكت لعيالي أربعة فقال رسول الله ﷺ بارك الله لك فيما أعطيت وفيما أمسكت فبارك له حتى صولحت ما ضر رابعة نساينه عن ربع الثمن على ثمانين ألفاً وتصدق عاصم بن عدي بمائة وسقٍ من تمر وجاء أبو عقيل الأنصاري بصاع من تمر فقال بت لي ليلي أجز بالجرير على صاعين فتركت صاعاً لعيالي وجنت بصاع فأمره رسول الله ﷺ أن ينث ره على الصدقات فلمزهم المنافقون وقالوا ما أعطى عبد الرحمن وعاصم إلا رياءً وإن كان الله ورسول ه لغنيين عن صاع أبي عقيل ولكنه أحب أن يذكر بنفسه ليعطى من

³⁰⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/578; Râzî, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, 6/1847; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 8/218-219; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, 5/289-292; Şu’abü’l-îmân, 6/198; Huşeyş, *Silsiletü’l-ehâdîsi’l-vâhiye*, 248; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, 4/184; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 7/31; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’l-za’îfe ve’l-mevzû’a*, 4/111-112.

³⁰⁷ Huşeyş, Şeyh Ali, *Silsiletü’l-ehâdîsi’l-vâhiye*, 248.

³⁰⁸ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 7/31.

³⁰⁹ Beyhakî, , *Şu’abü’l-îmân*, 6/198.

³¹⁰ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, 5/289-292.

³¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, 4/184.

³¹² Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’l-za’îfe ve’l-mevzû’a*, 4/111-112.

313. «الصدقات فنزلت»

52. Rivayete göre Resulullah (s.a.v) insanları zekât vermeye teşvik etti ve Abdurrahman b. Avf 40 ukıyye altın getirdi. Bazıları onun dört bin dirhem getirdiğini söylemiştir. O, sekiz bin dirhemim vardı, dört bin dirhemi Rabbime ödünç verdim, dört bin dirhemi de aileme ayırdım. Dedi. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Verdiğiniz ve kurduğunuz şeylerde Allah size bereket versin...³¹⁴

Bezzâr bu hadisi iki sened ile nakletmiştir.³¹⁵ Heysemî de bu hadisi rivayet etmiş ve senedi hakkında “İsnadında Ömer b. Ebî Seleme mevcuttur, Ebu Heyseme ve İbn Hıbbân onun için saduk demiş, Şube ve diğerleri ise onu zayıf görmüştür. Kalan ravileri sikadır.” demiştir.³¹⁶ Hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

80. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüssuûd, Tevbe suresinin 80. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

روي أنّ عبد الله بن عبد الله بن أبي وكان من المخلصين سأل رسول الله ﷺ في مرض أبيه أن يستغفر له ففعل «
ﷺ فنزلت فقال ﷺ ... إن الله قد رخص لي فسأزيد على السبعين فنزلت سواء عليهم أستغفرت له أم لم تستغفر له م لن
يغفر الله له م».³¹⁷

53. Rivayet edildiğine göre halis bir adam olan Abdullah b. Abdullah b. Übey, babasının ölümüne sebep olan hastalandığında, Resûlullah (s.a.v)'tan onun için Allah'tan mağfiret dilemesini istedi. Hz. Peygamber (s.a.v) böyle yaptı ve ayet nazil oldu ve Resûlullah (s.a.v): “Allah bana izin verdi, sonra yetmiş kişiye daha istiğfar edeceğim” buyurdu.³¹⁸ İşte o zaman {سواء عليهم أستغفرت له أم لم تستغفر له م لن يغفر الله له م} [6/منافقون] ayeti nazil oldu.

Rivayet muttefekun aleyhtir.

84. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüssuûd, Tevbe suresinin 84. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

روي أنه ﷺ كان يقوم على قبور المنافقين ويدعو لهم فلما مرض رأس النفاق عبد الله بن أبي بن سلول بعث «
يا رسول الله بعثت إليك لتستغفر لي لا لتؤنّبني إلى رسول الله ﷺ ليأتيه فلما دخل عليه فقال ﷺ أهلكك حب اليهود فقال
وسأله أن يكفنه في شعاره الذي بلى جلده ويصلي عليه فلما مات دعاه ابن ه وكان مؤمنا صالحا فأجابته ﷺ تسلياً له

³¹³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/86.

³¹⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/234; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/592; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/187; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 7/32; el-Mellah, *el-Ehâdisi'l-zayıfa ve'l-mezua*, 1/206; el-Birtî, Ahmed b. Muhammed, *Müsnedü Abdurrahman b. Avf*, 1/61; el-Kuveytî, *Fethi'l-Bârî*, 4/2699.

³¹⁵ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/234.

³¹⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 7/32.

³¹⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/87.

³¹⁸ Buhârî, “Tefsîr”, 161; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 6360; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/611; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/193; İbn Mâce, “Cenaiz”, 31; Tirmizî, “Tefsîr”, 10; Nesâî, “Cenaiz”, 40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/308; el-İbn Hıbbân, *el-İhsân*, 7/447.

319. «ومراعاةً لجانبه وأرسل إليه قميصه فك فن فيه فلما هم بالصلاة أو صلى نزلت

54. Resûlullah'ın (s.a.v) münafıkların kabirleri yanına durup onlara dua ettiği rivayet edilir. Münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selûl ölüm döşeğindeyken, başucunda bulunması için Peygamberimiz (s.a.v)'e haber gönderdi. Peygamber ona gelince: “Yahudi sevgisi seni helak etti” buyurdu. Bunun üzerine o, “Ey Allah'ın Resulü, bana mağfîret dilemen için birini sizin yanına gönderdim, beni suçlaman için değil. Dedi. Peygamber'den (s.a.v) kendisini mübarek bedenine bağlı olan elbiseye kefenlemesini ve ona namaz kılmasını istedi. Abdullah b. Übey vefat etti, oğlu sâlih ve mümin bir adamdı ve Peygamber'den rica etti, Hz. Peygamber (s.a.v) onun istediğini kabul etti ve kefenlemesi için elbisesini gönderdi. Ancak Peygamberimiz (s.a.v) cenaze namazını kılmaya niyetlendiğinde veya namaz kıldırıldığında Tevbe Suresi'nin 84. Ayeti nazil oldu.³²⁰

Rivayet hadis kitaplarında tespit edilmemiştir. Fakat Zemahşerî ve Begavî gibi bazı müfessirler, tefsirlerinde senedsiz ve kısa birşeklinde vermişlerdir.³²¹ Taberî tefsirinde Bişr'den, o Yezid'den, o Said'den, o Kâtâde'den rivayet etmiştir. Şinkîtî, Taberî'nin rivayetiyle ilgili olarak, “Bu hadis mürseldir, fakat ricalinin hepsi sikadır ve bu hadisi başka bir yönden kuvvetlendiren rivayetler vardır”³²² demiştir. Rivayetin tek kusurunun irsal olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 84. ayetiyle ilgili olarak diğer rivayeti de yer vermiştir:

وعن عمر رضي الله عنه أنه قال لما هلك عبد الله بن أبي ووضعناه ليصلى عليه قام رسول الله ﷺ فقلت أتصلي على عدو الله القائل يوم كذا وكذا والقائل يوم كذا وكذا وعددت أيامه الخبيثة فتبسم ﷺ وصلى عليه ثم مشى معه وقام على ح فرته حتى دفن فو الله ما لبث إلا يسيراً حتى نزل ولا ت صل الخ فما صلى رسول الله ﷺ بعد ذلك على منافق
323. «ولا قام على قبره»

55. Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Abdullah ibn Übey vefat edince canaze namazı için hazırladık, Resûlullah (s.a.v) ayağa kalktı. Ona dedim ki: Bir gün böyle şöyle diyen ve bir gün şöyle böyle diyen Allah'ın düşmanı için mi namaz kılıyorsun? Kötülük yaptığı günleri saydım. Resûlullah (s.a.v) gülerek cenazeyle birlikte gitti ve defnedilene kadar kabrinin başında durdu. Allah'a yemin ederim ki fazla vir vakit geçmeden bu ayet nazil oldu: “Onlardan biri vefat ettiği zaman ona hiç namaz kılmayın...”

³¹⁹ Ebüsuud, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/89-90.

³²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/614; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/235; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/376; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/298; Şankîtî, *Kevserü'l me'âni el-dırâri fi keşfi hibaya sahihü'l Buhârî*, 11/347; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîşi'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 14/241; el-Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 3/2259.

³²¹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/376; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/298.

³²² Ceknî eş-Şankîtî, Muhammed el-Hadr b. Sayyed Abdullah, *Kevserü'l me'âni el-dırâri fi keşfi hibaya sahihü'l Buârî*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 11/347.

³²³ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/90.

Bundan sonra Resûlullah (s.a.v) hiçbir münafığa namaz kılmadı ve hiçbir münafığın mezarı başında beklemedi.³²⁴

Tirmizî *Sünen*'inde bu rivayeti nakletmiş ve hasen-sahih-garib'tir demiştir. Elbânî onun sahih olduğunu ifade etmiştir.³²⁵ Ahmet b. Hanbel *Müsned*'inde bu rivayeti nakletmiş ve Ahmed Muhammed Şakir onun senedini sahih bulmuştur.³²⁶

Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

90. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 90. ayetiyle ilgili şu rivayete yer vermiştir:

وقيل هم رهط عامر بن الطفيل قالوا إن غزونا معك أغارت أعراب طيء على أهلينا ومواشينا فقال ﷺ
«سيغفني الله تعالى عنكم».³²⁷

56. Bazılar dedi ki: Onlar Âmir b. Tufeyl kavmindendir, dediler ki: Tay kabilesinden bedeviler ailemize ve hayvanlarımıza saldırdıkları ve onları yağmaladıkları zaman sizinle cihada geldik ve Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: Allah bizim size ihtiyacımızı bırakmaz.

Bu rivayet hadis kitaplarının hiçbirinde yer almamış, sadece Zemahşerî ve Nîsâbûrî gibi bazı müfessirler isnadsız nakletmişlerdir.³²⁸ Rivayet hakkında tespitte bulunulamamıştır.

96. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 96. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

قيل هم جد بن قيس ومعتب بن قشير وأصحابهما وكانوا ثمانين منافقاً فقال النبي صلى الله عليه وسلم
«للمؤمنين حين قدم المدينة لا تجالسوهم ولا تكلموهم».³²⁹

57. Onlar Ced b. Kays, Muattib b. Kuşeyr ve arkadaşları olmak üzere 80 münadıktı. Peygamber Efendimiz Medine'ye geldiğinde müminlere: “*Münafıklarla oturmayın ve onlarla konuşmayın*” buyurdu.³³⁰

Bu rivayeti Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'de uzun bir şekilde nakletmiştir.³³¹ Taberani rivayetinin sahih olduğu tespit edilmiştir.³³² Rivayetin sahih olduğu görülmektedir.

99. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 99. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

³²⁴ Tirmizî, “Tefsîr”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/206; el- Bezzâr, *el-Müsned*, 1/298; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/612; İbn Hibbân, *el-İhsân*, 7/449; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/193.

³²⁵ Tirmizî, “Tefsîr”, 10.

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/206.

³²⁷ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/91-92.

³²⁸ Nîsâbûrî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân*, 3/517; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/300.

³²⁹ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/95.

³³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/85; Sekûnî, *Sahih min ehâdis el-sîretü'n-nebevî*, 1/521.

³³¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/85.

³³² Sekûnî, Ebû Alî Ömer Muhammed b. Hamd, *Sahih min ehâdis el-sîretü'n-nebevî*, (Riyad: Medâru'l-Vatan, 1432/2011), 1/521.

«وروى أبو هريرة رضي الله عنه أنه قال رسول الله ﷺ أسلم وغفار وشيء من ج هينة وم زينة خير عند الله يوم القيامة من تميم وأسد بن خزيمة وهوازن وغطفان».³³³

58. Ebû Hüreyre, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: “Kıyamet günü Eslem, Gıfâr, Cüheyne ve Müzeyne'nin bazı kabileleri Temim, Esed b. Huzeyme, Hevâzin ve Gatafan kabilelerinden Allah'a daha hayırlıdır.”³³⁴

Rivayetin muteber kaynaklarda sahih isnadla nakledildiği görülmektedir.

101. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe Suresi'nin 101. ayeti ile ilgili {سن عذب ه م مرتين} İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet nakletmiştir:

«أن النبي صلى الله عليه وسلم قام خطيباً يوم الجمعة فقال اخرج يا فلان فانك منافق اخرج يا فلان فانك منافق فأخرج ناسا وفضحهم فهذا هو العذاب الأول والثاني إما القتل وإما عذاب القبر».³³⁵

59. Peygamber (s.a.v) Cuma günü hutbede, Ey falan çık camiden, sen münafıksın, ey falan sen münafıksın. Diyerek onları mescitten kovdu ve rezil etti. İşte bu birinci azaptır, ikinci azap da ölüm veya kabir azabıdır.³³⁶

Taberî ve İbn Kesîr bu hadisi Taberânî gibi nakletmiştir.³³⁷ Heysemî Taberânî rivayeti için, “senesinde Hüseyin b. Amr b. Muhammed el-Engarî vardır ve zayıftır.” demiştir.³³⁸

102. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 102. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«من المنافقين الذين اعتذروا بما لا خير فيه من المعاذير المؤكدة بالإيمان الفاجرة حسب ديدنهم المألوف وهم رهط من المتخلفين أوثقوا أنفسهم على سوارى المسجد عند ما بلغهم ما نزل في المتخلفين فقدم رسول الله ﷺ فدخل المسجد فصلى ركعتين حسب عادته الكريمة ورأهم كذلك فسأل عن شأنهم فقبل أنهم أقسموا أن لا يح لوا أنفسهم حتى تحلهم فقال ﷺ وأنا أقسم أن لا أح لهم حتى أ ومر فيهم فنزلت».³³⁹

60. Münafıklardan bazıları hayırsız bir şekilde adetleri olduğu üzere yalan yeminlerle sürekli mazeret bildirirlerdi. Onlar cihada gitmeyi reddeden bir grup insandı. Kendileri hakkında indirileni duyunca mescidin direklerine kendilerini bağladılar. Resûl-i Ekrem (s.a.v) seferden geldi ve her zamanki adeti gereği mescidde iki rekât namaz kıldı ve onların direklere bağlandıklarını gördü. Sahabelere onlar hakkında soru sordu. Resûlullah (s.a.v) onları

³³³ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/97.

³³⁴ Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 6604; San'ânî, *el-Muşannef*, 11/47; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/61-62; el-Mevsilî, *el-Müsned*, 10/443; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 14/65.

³³⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/98.

³³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/644; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 1/241; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/205; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 6/401; Kuveytî *Fethi'l-bârî*, 1/208.

³³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/644; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/205.

³³⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 6/401.

³³⁹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/98.

bırakmadıkça kendilerini sütundan çıkaamayacaklarına yemin ettikleri söylendi. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Yemin ederim ki, bu konuda Allah’tan bir emir gelmedikçe onları direktten serbest bırakmam. Sonra bu ayet nazil oldu”.³⁴⁰

İbn Ebî Hâtim rivayeti, babasından, o Leys’in Katib’i Ebû Salih’ten, o Mûaviye b. Salih’ten, o Ali b. Ebi Talha’dan, o İbn Abbas’tan 102. ayetle ilgili hadisi rivayet etmiştir.³⁴¹ es-Sindî, İbn Ebî Hâtim rivayetinin munkatı’ olduğunu söylemiştir. Ayrıca Leys’in Kâtibi Ebî Salih zayıf ve kesiru’l-galat, fazla gaflet sahibi olduğu kaydedilmiştir.³⁴² Taberî de rivayeti Ebû Sâlih kanalıyla nakletmiştir. Taberî’nin isnadınının da zayıf olduğu kaydedilmiştir.³⁴³

Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

103. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 103. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«روي أنهم لما أطلقوا قالوا يا رسول الله هذه أموالنا التي خلفتنا عنك فتصدق بها وطهرنا فقال صلى الله عليه وسلم ما أمرت أن أخذ من أموالكم شيئا فنزلت³⁴⁴».

61. Onlar salıverildikleri zaman, “Ey Allah’ın Resûlü, senden uzak durmamıza sebep olan mallarımızı al, sadaka ver ve bizi temizle” dedikleri rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: “Bana malınızdan hiçbir şey almam emredilmedi. O zaman bu ayet nazil oldu.

Rivayet atmış numaralı hadisin bir parçasıdır ve hasendir.

107. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 107. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir:

«روي أن بني عمرو بن عوف لما بنوا مسجد قباء بعثوا إلى رسول الله ﷺ أن يأتيهم فيصلي بهم في مسجدهم فلما فعله ﷺ حسدتهم إخوانهم بنو عوف وقالوا نبني مسجداً ونرسل إلى رسول الله ﷺ يصلي فيه ويصلي فيه أبو عامر الراهب أيضاً إذا قدم من الشام وهو الذي سماه رسول الله ﷺ الفاسق وقد كان قال لرسول الله ﷺ يوم أحد لا أجد قوماً يقاتلونك إلا قاتلتك معهم فلم يزل يفعل ذلك إلى يوم حنين فلما انهزمت هوازن يومئذ ولّى هارباً إلى الشام وأرسل إلى المنافقين أن استعدوا بما استطعتم من قوة وسلاح فإني ذاهب إلى قيصر وآتٍ بجنود ومخرجٌ مجدداً وأصحابه من المدينة فبنوا مسجداً إلى جنب مسجد قباء وقالوا للنبي ﷺ بنينا مسجداً لذي العلة والحاجة والليلية المطيرة والشاتية ونحن نحب أن تصلي لنا فيه وتدعو لنا بالبركة فقال ﷺ إني على جناح سفر وحالٍ شغلٍ وإذا قدّمنا إن شاء الله تعالى صلينا فيه فلما قفل ﷺ من غزوة تبوك سأله إتيان المسجد فنزلت عليه فدعا بمالك بن الدخشم ومعين بن عدي وعامر بن

³⁴⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 11/651-653; Râzî, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, 6/1872; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve*, 5/271-272; İbnü’l- Esîr, *Üsdü’l-gâbe fî ma’rifeti’s-şahâbe*, 5/411; es- Sindî, *el-Mesbûk fî tahkiki rivâyati gazvetü tebük*, 1/114; El-Azamî, *el-Camiü’l-kâmil fî’l-hadisi’s-sahihi’s-şamil el murtab alâ ebvâü’l-fikha*, 10/399; Merkezül dirasat vel ma’lumat el Kur’ânîyye, *Mevsuatüt’Tefsiri’l Masur*, 10/611.

³⁴¹ Er-Râzî, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, 6/1872.

³⁴² Es-Sindî, Ebû Muhammed el-Kâdir b. Habibullah, *el-Mesbûk fî tahkiki rivâyati gazvetü tebük*, (Medine: Mütâbi’r-Reşîd, ts), 1/114.

³⁴³ Merkezül dirasat vel ma’lumat el Kur’ânîyye, *Mevsuatüt’tefsiri’l masur*, (Beyrut: Daru ibn Hazm, 1439/2018), 10/611.

³⁴⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 4/99.

السكن ووحشي فقال لهم انطلقوا إلى هذا المسجد الظالم أهل ه فاهدموه وأحرقوه ففعلوا وأمر أن يتخذ مكانه ك ناسة تلقى فيها الجيف والقي مامة وهلك أبو عامر الفاسق بالشام بقَتْسَرِين³⁴⁵».

62. Rivayete göre, Beni Amr b. Avf, Kubâ Mescidi'ni kurduğunda, Hz. Peygamber'e (s.a.v) birini gönderip oraya gelip kendilerine mescidlerinde namaz kıldırmasını istediler. Bunu yapınca kardeşleri, Benî Ağnem b. Avf onları kıskandılar ve dediler ki: “Bir Mescit yapacağız ve birini Hz. Muhammed'e (s.a.v) göndereceğiz, gelip orada namaz kılmasını isteyeceğiz. Ebû Âmir de Şam'dan dönünce orada namaz kılacak. Hâlbuki Rasulullah (s) onu fasık olarak isimlendirmişti. Uhud savaşında Resûlullah'a şöyle dedi: Sizinle savaştığımı gördüğüm herhangi bir topluluğa eşlik edeceğim. Huneyn savaşına kadar Allah'ın Elçisi ile savaş halindeydi. Ancak Hevâzin yenildiğinde Ebu Âmir Şam'a kaçtı ve münafıklara, temin edebileceğiniz kadar silah ve kuvvet hazırlayın. Ben Roma imparatoruna gidiyorum. Muhammed'i ve arkadaşlarını Medine'den çıkarmak için yanımda bir ordu getireceğim. diye bir mesaj gönderdi. Bunun için Kuba Mescidinin yanına bir mescit inşa ettiler ve Peygamber Efendimiz'e “Biz hastalar ve muhtaçlar, yağmurlu geceler ve soğuk kış geceleri için bir mescit yaptık. Orada bizim için namaz kılmanı ve bizim için bereket duası etmeni istiyoruz. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Şimdi yolculuk için hazırlanıyorum ve meşgulüm, Allah dilerse ve dönersem orada namaz kılarız. Tebük seferinden döndüklerinde, mescide gelmesini istediler ve o zaman bu ayet nazil oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v), Malik b. Duşüm, Ma'n b. Adî, Âmir b. Seken ve Vahşi'yi çağırdı ve onlara dedi ki: “Kurucuları kötü olan mescide gidin ve onu yıkın ve yakın.” Peygamber'in bu emrini yerine getirdiler. Ayrıca mescidin yerini çöpe çevirmesini ve leş ve çöpleri oraya atmasını söylediler. Sonra fasık Ebû Âmir Şam'da öldü”.³⁴⁶

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Zemahşerî ve Sa'lebî bu rivayeti tefsirlerinde tam olarak zikretmişlerdir. Ancak Zeylaî *Tahrîc Ehadîsi'l-Keşşaf*'ta bu hadisi bu bağlamda herhangi bir belge olmadan zikredilen Sa'lebî'nin tefsiri dışında hiçbir kaynaktan bulamadığını belirtmiş ve Kuba mescidi ile ilgili rivayetin başlangıcını doğru bulmamakta ve Kuba mescidinin Hz. Peygamber'in orada bulunduğu sırada kurulduğunu belirtmektedir. Dırâr Mescidi ise, Hz. Peygamber (s.a.v) Tebük savaşında iken kurulmuş olup, iki olay arasında dokuz yıl fark vardır.³⁴⁷

İbn Ebî Hatim ve Taberî, Muhammed b. Sa'd'dan, o babasından, o amcasından, o

³⁴⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/102.

³⁴⁶ Meâfirî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 5/211; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/676; 11/676-677; 11/675; 11/673; 7/231; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/1879; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 14/49-50; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/309; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/211-212.

³⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/309; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 14/49-50.

amcasının babasından, o amcasının dedesinden, o İbn Abbas'tan (r.a.) nakletmişlerdir. Ebüssuûd'un rivayetinin ilk kısmı «وأرسل إلى المنافقين أن استعدوا» ibaresine kadar dağınık bir şekilde, birkaç rivayette tahrîc edilmişti. Diğer kısımlar da aynı şekilde farklı hadislerde nakledilmiştir. Taberî «وأرسل إلى المنافقين أن استعدوا» ifadesinden «وتدعو لنا بالبركة» lafzına kadar olan kısmı Müsennâ'den, o Abdullah'ten, o Muaviye'den, o Ali'den, o İbn Abbas'tan rivayet etmiş ve bunu da Tevbe Suresinin 108. ve 109. ayetlerin iniş sebebi olarak değerlendirmiştir.³⁴⁸ Taberî diğer bir rivayette «وقالوا للنبي ﷺ بنينا مسجداً لذي العلة» ifadesinden «فاهدموه وأحرقوه ففعلوا» ibaresine kadar olan kısmı İbn Hamid'den, o Seleme'den, o İbn İshâk'tan, o Zührî'den ve Yezid b. Ruman ve Abdullah b. Ebi Bekir ve Asim b. Ömer b. Kâtâde ve diğerlerden nakletmiştir.³⁴⁹ İbn Kesîr, Taberî'nin bu son iki rivayetini de aynı sened ile tefsirinde nakletmiştir.³⁵⁰ Taberî rivayetinin de zayıf olduğu tespit edilmiştir.³⁵¹ Netice itibarıyla hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

108. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüssuûd, Tevbe suresinin 108. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

عن أبي سعيد رضي الله عنه سألت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عن المسجد الذي أسسه على التقوى فأخذ
«حصباء فضرب بها الأرض وقال مسجد كم هذا مسجد المدينة».³⁵²

63. Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Resûlullah'a (s.a.v) takva üzerine kurulan mescidi sordum. Hz. Peygamber (s.a.v) birkaç çakıl taşı alıp yere attı ve “O mescit işte bu mescidiniz, Medine mescididir.” buyurdu.³⁵³

Rivayet muteber kaynaklarda sahih isnadla nakledilmiştir.

Ebüssuûd Efendi, Tevbe suresinin 108. ayetinin iniş sebebiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

«لما نزلت مشى رسول الله ﷺ ومعه المهاجرون حتى وقف على باب مسجد قباء فإذا الأنصار جلوساً فقال
أؤمنون أنتم فسكت القوم ثم أعادها فقال عمر رضي الله تعالى عنه يا رسول الله إنهم لمؤمنون وأنا معهم فقال صلى
الله عليه وسلم أترضون بالقضاء قالوا نعم قال ﷺ أتصبرون على البلاء قالوا نعم قال أتشكرون في الرخاء قالوا نعم قال
ﷺ مؤمنون ورب الكعبة فجلس ثم قال يا معشر الأنصار إن الله عز وجل قد أثنى عليكم فما الذي تصنعون عند الوضوء
وعند الغائط فقالوا ن تبع الغائط الأجر الثلاثة ثم تتبع الأجر الماء فتلا النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ رَجَالٌ ي حَبَّ

³⁴⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/675.

³⁴⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/673.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/211-212.

³⁵¹ Taberî, *Sahih ve Zayıf Tarihi Taberî*, 7/231; el-Meâfirî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 5/211.

³⁵² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/102.

³⁵³ Müslim, “Hac”, 3453; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 11/683; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/215; Elbânî, *Sahihü't-Tergîb ve't-terhîb*, 2/45; el-Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 8/5823.

ون أن يتطهر وأ³⁵⁴».

64. Bu ayet nazil olunca Resûlullah (s.a.v) muhacirlerle birlikte Kubâ Mescidi'nin kapısına kadar gitti. Ensar oturuyordu. Hz. Peygamber (s.a.v) “Mümin misiniz?” dedi. Halk sustu. Hz. Peygamber (s.a.v) bu soruyu tekrar sordu ve Ömer (r.a) cevap verdi: Ey Allah'ın Resulü, onlar müminlerdir ve ben onlarla beraberim. Hz. Peygamber (s.a.v) “Allah'ın hükmüne razı mısınız?” dedi. Evet dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: “Sıkıntıya karşı sabreder misin?” onlar evet dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara; “Rahatlığa şükreder misiniz?” dedi. Evet dediler. Hz. Peygamber (s.a.v) dedi ki: “Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki iman ediyorlar.” Sonra Hz. Peygamber (s.a.v) oturdu ve şöyle dedi: “Ey Ensar topluluğu, Cenab-ı Hak sizi övdü. abdest alırken ve tuvaletten sonra nasıl davranırsınız?” onlar; “Üç taş kullanırız, sonra kendimizi suyla yıkarız” dedi. Bunun üzerine Rasulullah « فِيهِ رَجَالٌ يَجِبُ وَنَ أَنْ »³⁵⁵ ayetini okudu.

Tirmizî ve Ebu Davûd da *Sünen*'inde bu rivayeti nakletmiştir, Tirmizî hükmü hakkında şöyle demiştir: Bu hadis Garibtir ve Şuayb el-Arnaut burada da aynı hükmü verip Şeyh Elbânî onu “sahih” görmüştür.³⁵⁶

Hadisin son ifadesine göre İbn Mâce, süneninde onların şöyle dediklerini nakletmiştir: bu « فِيهِ رَجَالٌ يَجِبُ وَنَ أَنْ يَتَطَهَّرَ وَاللَّهُ يَجِبُ الْمَطَهَّرِينَ » (108/توبه) ayeti nazil olduğu zaman, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: « يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ، إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَتَى عَلَيْكَ مِمَّا فِي الطَّهْرِ، فَمَا طَهَّرَهُ وَرَكَ، فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ، وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. قَالَ: “فَهْ وَ ذَاكَ، فَعَلَيْكَ م وَ ه» «م؟ قالوا: نتوضأ للصلاة، ونغتسل من الجنابة، ونستنجي بالماء. قال: “فه و ذاك، فعليك م وه» Şuayb el-Arnaut, hadisin “hasen Liğayrihi” olduğunu beyan etmiştir. Ve Utbe b. Ebî Hekim'in zayıflığından dolayı isnad zayıftır ayrıca Talha, Ebu Eyüp Ensari'yi bilmedi.³⁵⁷

Diğer rivayette İbn Mâce, Ebu Hüreyre'den, yukarıdaki ayetin Kubâ halkı hakkında nazil olduğunu; Çünkü onlar su ile istinca yapıyorlardı. Şuayb el-Arnaut da bu hadisin “hasen Liğayrihi” olarak bulmuş ve Yunus b. Hâris'in zayıflığı ve İbrâhim b. Ebî Meymûne'nin cehaleti nedeniyle bu senedi zayıf görmüştür.³⁵⁸

Taberânî, bu hadisi benzer lafızla rivayet etmiş ve Bu hadisi Atâ'den Yusuf b. Meymûn dışında hiç kimse rivayet etmemiş ve Yusuf b. Meymûn de sadece Yahya el-Hımmânî'den rivayet etmiş ve Hasan b. Hammâd el-Verrâk da sadece bu hadisi rivayet etmiştir.³⁵⁹ Heysemî

³⁵⁴ Ebüssuud, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/103.

³⁵⁵ İbn Mâce, “Tahâret”, 28; 29; Ebû Davûd, “Tahâret”, 23; Tirmizî, “Tefsîr” 10; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 9/163; Dârekutnî, *Sünen*, 1/100; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2/311; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/365; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 1/54.

³⁵⁶ Ebû Davûd, “Tahâret”, 23; Tirmizî, “Tefsîr” 10.

³⁵⁷ İbn Mâce, “Tahâret”, 28.

³⁵⁸ İbn Mâce, “Tahâret”, 29.

³⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 9/163.

bu rivayet hakkında şöyle der: Senesinde Yusuf b. Meymûn vardır ki, İbn Hibbân tarafından tasdik edilen ancak çoğu onu zayıf saymıştır.³⁶⁰

Hâkim, *el-Müstedrek*'inde İbn Mâce gibi rivayet etmiştir ve hüküm hususunda hadis Sahîhu'l-Esnâd olduğunu belirtmiştir. Ve Şeyhayn onu getirmediyini, Zehebî de sahih olduğunu beyan etmiştir.³⁶¹ Neticede hadis sahihtir.

111. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 111. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«روي أن الأنصار لما بايعوه ﷺ على العقبة قال عبد الله بن رواحة رضي الله تعالى عنه اشترط لربك ولنفسك ما شئت قال ﷺ اشترط لربي أن تعب دوه ولا تشاركه وأبى شيناً واشترط لنفسه أن تمنعوني مما تمنعون منه أنفسكم قال فإذا فعلنا ذلك فما لنا قال لكم الجنة قالوا ربح البيع لا نكيل ولا نستقبله»³⁶².

65. Ensar, Akabe'de Resûlullah'a biat edince Abdullah İbn Revaha şöyle dedi: “Kendin ve Rabbin adına dilediğin şartı söyle. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah için, yalnız ona ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın ve bana gelince, kendiniz gibi beni de destekleyin. Abdullah dedi ki: Bunu yaparsak, mükâfatımız ne olacak? Hz. Muhammed (s.a.v) buyurdu: Cennet sizin mükâfatınızdır. Onlar dediler ki: Biz bu işlemde kâr ettik, iptal etmeyiz, iptalini de talep etmeyiz.³⁶³

Fâkihî, bu rivayeti Mekke ile ilgili haberlerin içinde merfû olarak aktarmıştır. Onun tahrir ettiği metinde, «اشترط لأصحابك» ibaresinden bahsetmiş ve şartlarında da şöyle demiştir: «ولأصحابي أُم سواة في ذات أئديك م». ³⁶⁴ Ve arkadaşlarım için, ellerinizin sahiplerinin eşitliğine bahse girerim.

Dûlâbî de aynı şekilde Fâkihî'nin senediyle nakletmiş ve «المساواة» kelimesi yerine «المواساة» kelimesine yer vermiştir.³⁶⁵

Taberî bu rivayeti naklederek bu kıssadan sonra Tevbe Suresi 111. ayetin nazil olduğunu eklemiştir ³⁶⁶ İbn Kesîr, bu rivayeti senedsiz bir şekilde nakletmiştir. ³⁶⁷ Bu doğrultuda ilgili rivayeti tefsirlerinde nakleden âlimler Taberî'den alıntılanarak hareket etmişlerdir. İbn Hacer'in bu rivayeti Muhammed b. Ka'b'ın mürsel rivayetlerinden biri olarak zikredip zayıf

³⁶⁰ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 1/54.

³⁶¹ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/365.

³⁶² Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/106.

³⁶³ Fâkihî, *Târîhu Mekke*, 4/215; ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/33; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/6; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/218; Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 1/602.

³⁶⁴ Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsîh*, thk, Abdu'l-Melik Abdullah Dehîş, (Beyrut: Darü Hizr, 1414/1993), 4/215.

³⁶⁵ Ed-Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk, Ebû Kuteybe Nezer Muhammed el-Faryabî, (darü İbn Hazm, 1421/2000), 1/33.

³⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/6.

³⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/218.

bulduğu ifade edilmiştir. Nacih b. Abdurrahman Ebu Ma'şer'in zayıflığından dolayı senedlerinin zayıf olduğu da belirtilmektedir.³⁶⁸ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

112. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 112. ayetindeki «السَّائِحُونَ» kelimesinin anlamı hakkında şöyle bir hadise yer vermiştir:

«لَقَوْلِهِ ﷺ سِيَاحَةَ أُمَّتِي الصَّوْمِ»³⁶⁹

66. Hz. Peygamber'in (s.a.v) söylediğine göre: “*Ümmetimin yolculuğu oruçtur.*” Bunun için oruçlara «السَّائِحُونَ» denilmiştir.³⁷⁰

Taberî, bu rivayeti şu lafızla nakletmiştir: «سِيَاحَةَ هَذِهِ الْأُمَّةِ: الصِّيَامِ»³⁷¹ “Oruç ümmetimin yolculuğudur”. İbn Kesîr, aynı rivayeti Taberî ile aynı şekilde tefsirinde nakletmiştir.³⁷²

Ukaylî, *ed-Dûafâ* adlı eserinde “hadisin senedinde münkeru'l-hadis olan Hekim b. Hezam bulunmaktadır. Bu doğrultuda Taberî, Ebû Hüreyre'den mevkuf senetle nakletmiş ki, merfû rivayetinden daha güvenilir olduğu ifade edilebilir.”³⁷³ demiştir. Muhammed İzzet Derveze, bu hadisin mu'teber hadis kitaplarında yer almadığını belirtmektedir.³⁷⁴ Zeylaî ve Münâvî yukarıdaki rivayeti tek bir hadis olarak değil, aslı *Sahihayn*'da Hz. Aişe'den rivayet edilen, birkaç hadisin bir araya gelmesinden oluştuğunu ifade etmişlerdir.³⁷⁵ Muhammed Şakir, bu rivayetin senedinin çok zayıf olduğunu söylemiştir.³⁷⁶ Sonuçta hadis zayıf kabul edilmektedir.

113. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 113. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«رَوَى أَنَّهُ ﷺ قَالَ لَعَمْرُ أَبِي طَالِبٍ لَمَّا حَضَرْتُهُ الْوَفَاةَ يَا عَمَّ قَلَّ كَلِمَةً أَحْجَ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ فَأَبَى فَقَالَ ﷺ لَا أَزَالُ

أَسْتَغْفِرُ لَكَ مَا لَمْ أَنْ هُ عَنهُ فَزَلْتِ»³⁷⁷

³⁶⁸ Kuveytî, *Fethi'l-bârî*, 1/602.

³⁶⁹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/106.

³⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/15; Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basît*, 11/69; Nesefî, *et-Teysîr fî ('ilmi)'t-tefsîr*, 7/485-486; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/219; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/671; el-Münâvî, *el-Fethu's-semâvî bi(fî)-tahrîci ehadîsi Tefsîri'l-Kâdi'l-Beyzâvî*, 2/580; Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, 9/537; Nisâbü'rî, *İcâzü'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân*, 1/393.

³⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/15.

³⁷² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/219.

³⁷³ Nesefî, Necmüddîn Ömer b. Muhammed, *et-Teysîr fî ('ilmi)'t-tefsîr*, thk, Mahir Âdîb Hebbuş ve diğerleri, (İstanbul: Daru'l-Bab li'd-Derâsat ve tahkik et-Turas, 1440/2019), 7/485-486.

³⁷⁴ Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, (Kahire: Daru İhya el-Kütübi'l-Arabiyye, 1383/1963), 9/537.

³⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/671; el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf, *el-Fethu's-semâvî bi(fî)-tahrîci ehadîsi Tefsîri'l-Kâdi'l-Beyzâvî*, thk, Ahmed Mucteba, (Riyad: Daru'l-Âsime, ts), 2/580.

³⁷⁶ Nisâbü'rî, Necmeddin Mehmud b. Ebî'l-Hasan, *İcâzü'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân*, thk, Henîf b. Hasan el-Kâsîmî, (Beyrut: Daru'l-Garb el-İslâmî, 1415/1994), 1/393.

³⁷⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/107.

67. Rivayet edildiğine göre, Resûlullah vefat sırasında amcası Ebu Tâlib'e şöyle dedi: Ey amca, şehadeti söyle ki, Allah katında senin için şahitlik edeyim. Ama o kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v) “*Nehyedilmediğim sürece senin için daima mağfiret dileyeceğim*” deyince bu ayet nazil oldu.³⁷⁸

Hadisin müttefekun aleyh olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 113. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«لما افتتح مكة خرج إلى الأبواء فزار قبر أمه ثم قام مستعبراً فقال إني استأذنت ربي في زيارة قبر أمي فأذن لي «
379. «واستأذنته في الاستغفار لها فلم يأذن لي وأنزل علي الآيتين»

68. Peygamber (s.a.v) Mekke fethedildiğinde annesinin «Ebvâ»deki kabrine ziyarete gitti, sonra üzgün bir şekilde ayağa kalktı ve: “Allah’tan annemin kabrini ziyaret etmeme izin vermesini istedim, izin verdi, ama onun için mağfiret dilemek için izin istedim, izin vermedi ve bana Tevbe süresinin 113. ve 114. ayetlerini indirdi.³⁸⁰

Fâkihî, Târihu Mekke adlı eserinde hadisin sadece «قال النبي صلى الله عليه وسلم: استأذنت ربي «
381. «في أن أزر قبر أمي فأذن لي، واستأذنته في أن أدع ولها فأبى أن يأذن لي» kısmını rivayet etmiştir.

Taberî de tefsirinde bu hadisi rivayet etmiştir.³⁸² Ahmed Muhammed Şakir senedin ricali hakkında, “Alkame b. Mersed, Süleyman b. Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî ve babası sikadır. Büreyde, Bedir’den önce Müslüman olan, ancak Bedir’e katılmayan bir sahabidir.³⁸³ Hadisin sahih olduğu belirtilmiştir.³⁸⁴

118. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Tevbe suresinin 118. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«وعن أبي ذر الغفاري أن بعيره أبطأ به فحمل متاعه على ظهره واتبع أثر رسول الله ﷺ ماشياً فقال ﷺ لما رأى «
385. «سواده كن أبا ذر فقال الناس هو ذاك فقال ﷺ رحم الله أبا ذر يمشي وحده ويموت وحده وي بعث وحده»

69. Ebu Zer el-Gıfârî (r.a)’den rivayet edildiğine göre devesi onu geride bırakmış ve o eşyasını omuzuna atarak Resûlullah’a (s.a.v) doğru yürümüştü. Resûlullah (s.a.v) onun gölgesini uzaktan görünce keşke gelen Ebu Zer olsa buyurdu. İnsanlar, Evet o. Dediler. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: Allah Ebû Zer’e rahmet etsin, yalnız yürür, yalnız ölür

³⁷⁸ Buhârî, “Ceâiz”, 79; Müslim, “İman”, 141; İbn Hibbân, *el-Ihsan*, 3/262; es-Sekaf, *Tahrîcu ehâdisi ve âsârî kitâb-ı fi zilâli Kur’an*, 337; Elbânî, *İrvâ’ü’l-galîl fi tahrîci ehâdisi Menâri’s-sebil*, 8/319.

³⁷⁹ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/107.

³⁸⁰ Fâkihî, *Târîhu Mekke*, 4/32; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 12/22; 14/512; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 4/222; Ebû Nuaym, *el-Müsnedi*, 1/154; Hamuş, *Tefsîru’l-memûn*, 3/569.

³⁸¹ Fâkihî, *Târîhu Mekke*, 4/32.

³⁸² İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 4/222.

³⁸³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 14/512.

³⁸⁴ Hamuş, *Memûn, Tefsîru’l-memûn alâ mînhec et-tenzîl ve’s-sahihu’l-masnün*, (1428/2007), 3/569.

³⁸⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 4/110.

ve yalnız dirilir.³⁸⁶

Bu hadis Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde yer alan uzunca bir rivayetin bir kısmıdır. Beyhakî, bu rivayeti Hâkim tarikiyle aynı lafızlarla rivayet etmiştir fakat senedinde Yezid b. Süfyan yerinde Büreyde b. Süfyan'ı zikretmiştir.³⁸⁷ İbn Kesîr, bu rivayeti Hâkim'in metniyle rivayet etmiştir.³⁸⁸ Sekkâf, *Fî-Zilâli'l-Kur'an*'da yer alan rivayetlerin tahricinde şöyle der: "Bu hadis zayıftır çünkü senedinde güçlü olmayan Büreyde b. Süfyan Eslemî vardır. Ayrıca bu rivayeti Muhammed b. Kâ'b Kurazî, Abdullah b. Mesud'den (r.a.) nakletmiş olup senedi munkatî'dir. Çünkü Muhammed b. Ka'b tercih edilen görüşe göre hicri 40 yılında doğdu ve 78 yaşına kadar yaşadı hicri 118 yılında da öldü. Abdullah b. Mesud ise tercih edilen görüşe göre hicri 32'de öldü. Sekkâf da Hâkim'in rivayetinde Yezid b. Süfyan gelmiş olmasının bir yazım hatası olduğunu, Büreyde b. Süfyan'ın senedde yer almasının doğru olduğundan bahseder.³⁸⁹ Buna göre hadis bu isnatla zayıftır. İbnü'l-Mülakkın, inkıtadan dolayı hadisi zayıf olarak nitelendirmiştir.³⁹⁰

Zehebî, Buhârî'nin sözü ile Dârekutnî'nin *Duafâ*'daki görüşlerini kabul etmiştir. Zehebî'ye göre Büreyde cidden zayıftır. Dolayısıyla hadisin zayıflığının sebebi, inkıta veya irsâl değil, belki senedin zayıflığıdır.³⁹¹ Ayrıca İbn Hacer, Heysemî'den alıntı yaparak şöyle demektedir: Muhammed b. Ka'b Kurazî, Ebû Zer'i anlamadığı ve zayıf olan senedin kesintiyle uğrayan diğer nedenlerine ek olarak İbn İshâk'a müdellis'demiştir. Elbânî ise çeşitli alıntılar yaptıktan sonra Buhârî'nin *et-Tarih*'te Kurazî hakkında İbn Mesud'dan işittiğini rivayet etmiştir. Bu nedenle, zayıflığının sebebinin Büreyde b. Süfyan Eslemî'den kaynaklanması daha uygundur, çünkü Zehebî onun hakkında Buhârî'den alıntı yaparak « فيه نظر » demiş, Dârekutnî ise Büreyde'nin metrukü'l-hadis olduğunu belirtmiştir.³⁹² Neticede hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

Ebüssuud, Tevbe suresinin 118. ayetiyle ilgili olarak başka rivayete de yer vermiştir:

« وعن أبي خيثمة أنه بلغ بستانه وكانت له امرأةٌ حسناء فرشت له في الظل وبسطت له الحصير وقربت إليه »

³⁸⁶ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 3/52; İbnü'l-Mülakkın, *Muhtaşaru İstidrâki'l-Hâfız ez-Zehebî 'alâ Müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim*, 2/1125; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 5/221; İbn Kesîr, *Siretu'l-nebeviyye*, 4/15; İbnü'l-Mülakkın, *Muhtaşaru İstidrâki'l-Hâfız ez-Zehebî*, 2/1126; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Me'âlibü'l-âliye*, 16/485; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 12/41-42; Es-Sekaf, *Tahrîcu ehâdîsi ve âsârü kitâb-ı fî zilâli Kur'an*, 276.

³⁸⁷ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 5/221.

³⁸⁸ İbn Kesîr, *Siretu'l-nebeviyye*, 4/15.

³⁸⁹ Es-Sekaf, *Tahrîcu ehâdîsi ve âsârü kitâb-ı fî zilâli Kur'an*, 276.

³⁹⁰ İbnü'l-Mülakkın, *Muhtaşaru İstidrâki'l-Hâfız ez-Zehebî*, 2/1126.

³⁹¹ Elbânî *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, 12/41-42.

³⁹² İbn Hacer el-Askalânî, *el-Me'âlibü'l-âliye*, araştırmacılar tarafından bir grup, (Riyad: Daru'l-Âsime, 1419/1998), 16/485.

الرطب والماء البارد فنظر فقال ظلّ ظلّيلٍ ورطبّ يانّع وماء باردٌ وامرأةٌ حسناء ورسول الله ﷺ في الضحّ والريح ما هذا بخير فقام ورحل ناقته وأخذ سيفه ورمحه ومرّ كالريح فمد رسول الله ﷺ طرفه إلى الطريق فإذا براكب يزهاه السراب³⁹³. «فقال كن أبا خيثمة فكانه فرح به رسول الله ﷺ واستغفر له

70. Ebû Heyseme'nin dediğine göre, o bahçesine gitti. Onun çok güzel bir karısı vardı. Ona bahçesinin gölgesine bir döşek sermiş ve bir hasır sermişti. Ona hurma ve soğuk su getirdi. Ebû Heyseme bunlara baktı ve: Bana bir gölge ve hurma bolluğu var ve benim soğuk suyum ve güzel bir kadını var ve Resûlullah (s.a.v) güneş altında ve rüzgâra maruz kalıyor, bu iyi değil. Kalktı, devesine bindi, kılıcını ve mızrağını aldı ve rüzgâr gibi yola koyuldu. Resûlullah (s.a.v) yola baktığında bir binicinin üzerine serap düştüğünü gördü ve «Ebû Heyseme olsun» dedi. Ve öyleydi. Resûlullah (s.a.v) onu görünce sevindi ve onun için Allah'tan mağfiret diledi.³⁹⁴

Taberânî, bu hadisi Muhammed b. Abdurrahman el-Hadramî'den, o Ahmet b. Senan'dan, o Ya'küb b. Muhammed ez-Zühri'den, o İbrâhim b. Abdullah b. Sa'd b. Heyseme'den, o babasından, o dedesinden şu lafızla rivayet etmiştir:

تَخَلَّفْتُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، حَتَّى مَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، « فدخلت حائطاً، فرأيت عريشاً قد رث بالأماء، ورأيت زوجتي، فقالت: ما هذا بالإنصاف، إن رسول الله صلى الله عليه وسلم في السّم وم والحميم، وأنا في الظلّ والنّعيم، فقمت إلى ناضحٍ فاخترت هـ، وإلى ت ميراتٍ فتزوّدت ها، فنادت زوجتي: إلى أين يا أبا خيثمة؟ فخرجت أريد رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى إذا كنت ببعض الطريق، لحقتي ع مير بن وهب الج محي، فقالت: إنك رجّل جريءٌ، وإني أعرف حيث النبي صلى الله عليه وسلم، وإني رجّل م ذئب، فتخلف عني حتى أخل و برسول الله صلى الله عليه وسلم، فتخلف عني ع مير، فلما أطلعت على العسكر، فرأى الناس، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «كُنْ أبا خيثمة»، فجنّت فقالت: كذبت أهلك يا رسول الله، فحدثت ه حديثي، فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم خيراً، ودعالي³⁹⁵.

“Resûlullah (s.a.v) Tebük seferinde o gidinceye kadar arkasında kaldım ve bahçeye girdim ve suyu dökülen bir kulübe ve hanımımı gördüm. Ve dedim: Resûlullah'ın sıcak rüzgârda ve sıcak güneşin altında ve ben gölgede lütuf ve berekette bu insaf değil, kalktım deveye gittim ve ona bindim birkaç tane hurma da aldım. Karım çağırdı: neredesin ey Ebû Heyseme? Resûlullah'a (s.a.v) katılmak niyetiyle yola çıktım, yolun bir kısmına gelinceye kadar Umeyr b. Vehb Cumahî bana eşlik etti. Ve ona dedim ki sen yiğit birsin ve Peygamber'in benimle ne yapacağını biliyorum ve ben günahkâr bir adamım, o halde biraz arkamdan gel de Peygamber ile tek başıma karşılaşayım [Ve benim sıcağımda yanmasın] o da biraz arkamdan yürüdü. Dinlenme yerlerinde geldiğim zaman insanlar beni gördüler ve

³⁹³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/110.

³⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/31; Kuvaytî, *Fethi'l-bârî*, 6/4026; Es-Sekaf, *Tahrîcu ehâdisi ve âsârî kitâb-ı fî zilâli Kur'an*, 278.

³⁹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 6/31.

Resûlullah (s.a.v) buyurdu: “Ebû Heyseme ol.” Hz. Peygamber’in yanına geldim ve şöyle dedim: Ey Allah’ın Resulü, helak olmak üzereydim, olayı anlattım ve Hz. Peygamber (s.a.v) benim hakkımda dua etti”.

Beyhakî, bu hadisi benzer lafızlarla rivayet ederken Heysemî’ye göre hadisin senedinde yer alan Yakub b. Muhammed ez-Zührî zayıf kabul edilmiştir. Nabil b. Mensur Kuveytî’nin verdiği bilgiye göre İbn Hibbân, hadisin ravilerinden İbrâhim b. Abdullah b. Sad’ı, “es-Sikât’ta” zikretmiştir fakat Buhârî ve İbn Ebî Hatim Yakub b. Muhammed ez-Zuhrî’den başka bir ravi zikretmemiştir, dolayısıyla İbrâhim de meçhuldür.³⁹⁶ Sekkâf’ın dediğine göre Taberânî rivayeti, senedinde Yakûb b. Muhammed ez-Zuhrî’nin mevcudiyetinden dolayı zayıftır. Ayrıca Beyhakî’nin rivayeti de mürseldir.³⁹⁷ Bu bilgiler ışığında sonuç itibariyle hadis zayıftır.

Ebüs-suûd, Tevbe Suresi’nin 118. Ayetinde önceki hadise ek olarak bir başka hadisi de nakletmiştir:

ومنهم من بقي لم يلحق به ﷺ منهم الثلاثة قال كعب رضي الله عنه لما قفل رسول الله ﷺ سلمت عليه فرد « علي كالمغضب بعد ما ذكرني وقال يا ليت شعري ما خلف كعباً فليل له ما خلفه إلا حسن ب رديه والنظر في عطفه فقال ﷺ ما أعلم إلا فضلاً وإسلاماً ونهى عن كلامنا أيها الثلاثة فتكر لنا الناس ولم يكلمنا أحد من قريب ولا بعيد فلما مضت أربعون ليلة أمرنا أن نعتزل نساءنا ولا نقربهن فلما تمت خمسون ليلة إذا أنا بندااء من ذ روة سلع أبشر يا كعب بن مالك فخررت لله ساجداً وكنت كما وصفني ربي وضافت عليهم الأرض بما رحبت وضافت عليهم أنفس هم وتتابعت البشارة فلبست ثوبي وانطلقت إلى رسول الله ﷺ فإذا هو جالس في المسجد وحوله المسلمون فقام طلحة بن عبيد الله ي هزول إلي حتى صافحني وقال لتهنك توبة الله عليك فلن أنساها لطلحة رضي الله عنه وقال رسول الله ﷺ وهو يستنير³⁹⁸. «استنارة القمر أبشر يا كعب بخير يوم مر عليك منذ ولدتك أمك ثم تلا علينا الآية

71. Ve onlardan bir grup şehirde kalıp Peygamber Efendimize (s.a.v) katılmayanlardandı ve üçü de onlardandı. Ka’b der ki: Resûlullah (s.a.v) dönünce ona selam verdim, hikâyemi hatırladıktan sonra, “Keşke Ka’b’ın neden cihaddan ayrıldığını bilseydim” dediler. O Peygamber Efendimizin huzurunda, cihada sadece bencilik ve gururdan katılmadığını söylediler. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “Onun hakkında fazilet ve Müslüman olmaktan başka bir şey bilmiyorum. Ve Hz. Muhammed (s.a.v) insanların konuşmasını bizimle menetti, insanlar bizi sevmedi, akrabalarımızdan ve yabancılardan hiçbiri bizimle konuşmadı. Kırk gün ve kırk geceden sonra Hz. Peygamber (s.a.v), hanımlarımızdan uzak durmamızı ve onlara yaklaşmamızı emretti. Ve elli gün geçince birden

³⁹⁶ Kuveytî, *Fethi’l-bârî*, 6/4026.

³⁹⁷ Es-Sekaf, *Tahrîcu ehâdisi ve âsârı kitâb-ı fî zilâli Kur’an*, 278.

³⁹⁸ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 4/110

«سلع» Dağı'nın tepesinden bir ses işittim: "Ey Ka'b b. Malik, müjdele". Bu sesi işittiğimde, Allah'a secde ederek yere kapandım ve gerçekten Rabbimin beni tarif ettiği gibi oldum: «الأرض بواضعٍ عليهم الأَرْضُ بِمَا رَحِبَتْ وَضَاعَتْ عَلَيْهِمْ أَنفَسُهُمْ هَمْ» yeryüzü, bütün enginliğiyle onlara dar geldi ve onlara nefisleri de dar geldi. Müjdeler peş peşe geldi, elbisemi giydim ve Resûlullah'ın huzuruna gittim Resûlullah (s.a.v) mescidde oturuyordu ve Müslümanlar onun etrafında oturuyordu. Talha ibn Ubeydullah acele ile kalkıp yanıma geldi ve benimle görüştü ve: "Allah'ın tevbeni kabul ettiğini tebrik ederim" dedi. Talha'nın bu özenini asla unutmuyacağım. Ve ay gibi parlayan Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Ey Ka'b sana müjde, bugün annen yeniden seni doğurmuş gibisin." Sonra bize bu ayeti okudular.³⁹⁹

Rivayeti, Ahmed b. Hanbel, Abdürrezzâk'tan o Zührî'den o Abdurrahman b. Ka'b b. Malik'ten o babasından rivayet etmiştir. Ayrıca Abdürrezzâk *Musannef*'inde aynı sened ile uzun bir hadisin içinde nakletmiştir. Elbânî ve Şuayb el-Arnâvut, hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰

129. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd Efendi, bu surenin son ayeti olan 129. ayette şöyle bir hadis aktarmıştır:

«وَعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا نَزَلَ الْقُرْآنَ عَلَى إِلَّا آيَةً آيَةً وَحَرْفًا حَرْفًا مَا خَلَا سُورَةَ بَرَاءَةٍ وَسُورَةَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِنَّهُمَا أَنْزَلْتَا عَلَيَّ وَمَعَهُمَا سَبْعُونَ أَلْفَ صَفٍّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ»⁴⁰¹

72. Yetmiş bin meleklerle birlikte bana nazil olan Berâe suresi ve İhlas dışında bütün Kur'an ayet ayet ve kelime kelime bana vahyolundu.⁴⁰²

Sa'lebî, bu hadisi kendi tefsirinde nakletmiş ve sonunda: «كُلُّ يَقُولُ: يَا مُحَمَّدُ؛ اسْتَوْصُوا بِنَسَبَةِ اللَّهِ» ifadesini eklemiştir. Sa'lebî'nin tefsirinin haşiyesinde bu hadisin ravileri hakkında Mâverdî, Muhammed b. Kasim b. Ahmed'den bahsederken cerh veya ta'dile dair bir bilgi vermemiştir. Muhammed b. Abdullah b. Yahya, Muhammed b. Fezl ve Abdullah b. el-Hüseyin'i meçhul bulmuş, Ahmed b. Muhammed b. Ammar'ı ise Kûfe'li Şîî bir âlim olarak görmüştür. Bu ravi 346 yılında vefat etmiştir. Hamdan b. Abdullah Mervezî ve Abdullah b. Said'e dair bilgi bulunamazken Abdullah b. Yezid el-Afî yalan söylemekle hadis uyduranları da zikrettiler, Ebû Hatim'e göre Hişam b. Ubeydüllah Razî, saduktur. İbn Hibban'a göre de zayıftır. Bununla birlikte Âmir el-Şa'bi'yi sika ve meşhur kabul etmişlerdir. Ayrıca muhakkikler hadisin hükmü hakkında isnadının zayıf olduğunu ifade etmişlerdir. Zira bir

³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/148-155; San'ânî, *el-Musannef*, 5/397; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/42-43; el-İbn Hibbân, *el-İhsân*, 8/155.

⁴⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/42-43; el-İbn Hibbân, *el-İhsân*, 8/155.

⁴⁰¹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/114.

⁴⁰² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/159.

taftan râvilerin çoğu meçhuldür ve onlardan herhangi bir delil bulunamamıştır öte yandan, senedi Sa'lebî'den başka kimse tarafından zikredilmemiştir. İbn Hacer, bu senedleri asılsız olarak nitelendirdi. Fîrûzâbâdî, senedine çok zayıf hükmü vermiş; Hafız Irakî ise bu hadisi münker saymıştır.⁴⁰³ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

⁴⁰³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 13/159.

İKİNCİ BÖLÜM

YÛNUS, HÛD VE YUSUF SURELERİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

1.3. Yûnus Suresinde Geçen Rivayetler

Yûnus suresi Mekkî olup 109 ayetten oluşmaktadır. Ebüssuûd bu surede 16 hadis zikretmiştir.

1. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüssuûd Yûnus suresinin ilk ayetinin açıklanmasında şu hadisi zikretmiştir:

«روي عن جابر رضي الله عنه أنه قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يجمع بين الرجلين من قتلى أح د في ثوب واحد ثم يقول أي هم أكثر أخذاً للقرآن فإذا أشير له إلى أحدهما قدمه في اللحد⁴⁰⁴:»

73. Câbir (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) Uhud gazvesinde iki şehidini kefenleme esnasında şöyle buyurmuştur: “Bunların hangisi Kur’an-ı Kerim’i daha fazla ezberlemiştir? (Ashab tarafından) işaret edilince, Hz. Peygamber de ilk önce onu kabire koyuyordu.”⁴⁰⁵

Buhârî, bu hadisi Muhammed b. Mukatil kanalıyla Abdullah’tan, aynı zamanda doğrudan Abdullah b. Yusuf’tan ve Kuteybe b. Said’den, o Leys’ten, o İbn Şehâb’dan, o Abdurrahman b. Ka’b b. Mâlik’ten, o Câbir b. Abdillâh’tan (r.a.) rivayet etmiştir. Hadisin sonunda şu ibareyi de zikretmiştir: «وقال أنا شهيدٌ على هؤلاء يوم القيامة وأمر بدفنيهم في دمانهم ولم ي غسل »⁴⁰⁶ Hz. Peygamber (s.a.v) söylediğine göre, “Kıyamet günü bu cemaate şahidim ve kanlarıyla defnedilmelerini, yıkanmamalarını ve üzerlerine cenaze namazının kılınmamasını emrettiler.” Ebû Dâvud da Buhârî gibi rivayet etmiştir. Şuayb el-Arnâvût ve Elbânî, hadisin senedini “sahih” olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁰⁷ Tirmizî ve Nesâî de Kuteybe kanalıyla yukarıdaki isnadın aynısıyla rivayet etmişlerdir. Tirmizî bu hadise “hasen sahih” demiştir.⁴⁰⁸ İbnü’l-Mulakkın’a göre Buhârî ve Tirmizî, bu hadisi nakledip “sahih” kabul etmişlerdir. Dolayısıyla bu hadis “sahih” hükmündedir.⁴⁰⁹

2. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüssuûd Yûnus suresinin 2. ayetinin açıklanmasında şu hadisi zikretmiştir:

«قال رسول الله ﷺ لو كانت الدنيا تزن عند الله جناح بعوضة ما سقى الكافر منها شربة ماء»⁴¹⁰

74. “Allah katında dünya, sineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfirin içmesi için onlara

⁴⁰⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/115.

⁴⁰⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 71; Ebu Dâvud, “Cenâiz”, 31; Tirmizî, “Cenâiz”, 46; Nesâî, “Cenâiz”, 63; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr*, 5/ 241.

⁴⁰⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 71.

⁴⁰⁷ Ebu Dâvud, “Cenâiz”, 31.

⁴⁰⁸ Tirmizî, “Cenâiz”, 46.

⁴⁰⁹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr*, 5/241.

⁴¹⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/117.

ondan bir avuç suyunu vermezdi.”

Bu hadisin tahrîci, ikinci bölümde Tevbe sûresinin 72. ayetinin açıklanmasında geçen 33. hadiste ele alınmıştır. Dolayısıyla burada tekrar etmeye gerek duyulmamıştır. Tahrîc bilgisi ilgili yerde zayıf olarak zikredilmiştir.

9. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Yûnus suresinin 9. ayetinin açıklanmasında şu hadisi zikretmiştir:

“⁴¹¹ قال ﷺ من عمل بما علم ورثه الله علم ما لم يعلم”

75. Hz. Peygamber (s.a.v) söylediğine göre: “*Kim bildiğiyle (ilmiyle) amel ederse, Allah Teâlâ bilmediğinin ilmine de onu vâris kılar.*”⁴¹²

Ebû Nuaym, Ebû Muhammed’in tarikiyle Abdullah b. Muhammed b. Zekeriya’dan, o Sehl b. Osman’dan, o İbnü’s-Semmâk’tan, o Abdulvâhid b. Zeyd’den şöyle rivayet etmiştir: “⁴¹³ من عمل بما علم فتح الله له ما لا يعلم” Yani “Kim bildiğiyle amel ederse, Allah Teâlâ bilmediğini ilmini de ona açar.” Hafız Irâkî ve Suyûtî gibi son dönem muhaddislerin de aralarında bulunduğu bazı âlimler, bu hadisin Ebû Nuaym’ın *İman* kitabında Enes’ten rivayet ettiğini iddia etmişlerdir. Hafız Irâkî zayıf hükmü vermiştir.⁴¹⁴

Söz konusu rivayet, hadis değil, bir kelam-ı kibar veya başka bir deyişle Arapça atasözüdür. Sübkî de bu rivayeti *İhyâ*’da aslı olmayan hadisler arasında zikretmiş ve bu rivayetin herhangi bir aslı ve senedi olmadığını belirtmiştir.⁴¹⁵

Bu rivayeti İbn Kesîr tefsirinde ve Kelâbâzî eserinde isnatsız olarak zikretmişlerdir.⁴¹⁶ Hafız Irakî, Ebû Nuaym’dan naklen bu hadisi bazı tâbiîn âlimlerinin Meryemoğlu Hz. İsa’dan naklettiğini bundan dolayı kimi ravilerin bunun Hz. Peygamber’den (s.a.v) rivayet edildiğini zannettiklerini aktarmıştır.⁴¹⁷ Şevkânî ve Hindî bu hadisi Ebû Nuaym’ın *el-Hilye* eserinde zikrettiğini ve “zayıf” olduğunu belirtmişlerdir.⁴¹⁸ Aynı şekilde kimi âlimler de Ebû Nuaym’ın bu hadisi *Hilyetü’l-Evliyâ* eserinde Enes’ten (r.a) rivayet ettiğini söylemişlerdir.

⁴¹¹ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/124.

⁴¹² El-Esbehânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, 6/163; Sübkî, *Tabakâtü’s-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, 6/287-290; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 8/422; Kilâbâzî, *Bahru’l-fevâid*, 1/99; Irakî, *Tahrîc-i ehâdis- ihaya’-i ‘ulûmi’-d-dîn*, 208; Şevkânî, *el-Fevâ’idü’l-mecmû‘a* 1/286; el-Hindî, *Tezkiretü’l-Mmevduât*, 1/20.

⁴¹³ El-Esbehânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, 6/163.

⁴¹⁴ Irakî, Ebû’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm, *el-Muğnî ‘an hamli’l-esfâr fi’l-esfâr fi tahrîci mâ fi’l-İhyâ’i mine’l-ahbâr*, 185; Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntesire fi’l-ehâdisi’l-müştehire*, 192.

⁴¹⁵ Sübkî, Tacüddin b. Ali, *Tabakâtü’s-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ*, Mehmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdu’l-Fetah Muhammed el-Helv, (Beyrut: Daru’l-Hicr, 1413/1992), 6/287-290.

⁴¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 8/422; Kilâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebî İshâk, *Bahru’l-fevâid*, thk, Muhammed Hasan İsmâil ve Ahmed el-Ferid el-Mezidi, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye, 1420/1999), 1/99.

⁴¹⁷ Yazarlardan bir grup, (Irakî, İbn Sebki, Abdul Vehab b. Ali ve Murteza Zibdi, Muhammed b. Muhammed), *Tahrîc-i ehâdis- ihaya’-i ‘ulûmi’-d-dîn*, İstihrâc Ebî Abdullah Mehmud b. Muhammed el-Hedad, (Riyad: Daru’l-Asime li’n-Neşr, 1408/1987), 208.

⁴¹⁸ Şevkânî, *el-Fevâ’idü’l-mecmû‘a* 1/286; el-Hindî, Muhammed b. Tahir b. Ali, *Tezkiretü’l-mevduât*, 1/20.

Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

23. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Yûnus suresinin 23. ayetinin açıklanmasında şu hadisi zikretmiştir:

«عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا تَمُكُّ رُؤُولَاتٍ عَنِ مَآكِرٍ وَلَا تَبِغِ رُؤُولَاتٍ عَنِ بَاغِيَاءٍ وَلَا تَنْكُثِ رُؤُولَاتٍ عَنِ نَاكِثَاتٍ وَكَانَ يَتْلُوهَا»⁴¹⁹

76. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Hile yapma ve hile yapana da yardım etme, haksızlık etme ve haksızlık edene de yardım etme, sözünden dönme ve sözünden dönene de yardım etme.*” Sonra bu ayeti okudu.⁴²⁰

Bu hadisi Abdullah b. Mübârek, Ebû Ömer b. Hayeviyye'den, o Yahya'dan, o Hüseyin'den, o Abdullah'tan, o Yunus b. Yezid'den, o Zührî'den rivayet etmiştir: «بَلَّغْنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: “ لَا تَمُكُّ رُؤُولَاتٍ عَنِ مَآكِرٍ، فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: {وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرَ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ} [فاطر: 43] ، وَلَا تَبِغِ رُؤُولَاتٍ عَنِ بَاغِيَاءٍ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: {إِنَّمَا بُغِيَ كَمْ عَلَى أَنْفِ سِكِّمْ} [يونس: 23] ، وَلَا تَنْكُثِ رُؤُولَاتٍ عَنِ نَاكِثَاتٍ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: وَمَنْ نَكَثَ، فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ»⁴²¹ “Hile yapmayın ve hile yapana da yardım etmeyin; çünkü Allah Teâlâ'nın söylediğine göre: “*Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır*”.⁴²² Haksızlık etme ve haksızlık edene de yardım etme; çünkü Allah Teâlâ sözüne göre, “*Ey İnsanlar! Haksızlığınız ancak sizin zararınızdır.*”⁴²³ “Sözünden dönme ve sözünden dönene de yardım etme; çünkü Allah Teâlâ “*Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur.*”⁴²⁴ buyurmuştur.

Sa'lebî tefsirinde İbn Zencûye'den, o İbn Şeybe'den, o el-Feyâbî'den, o Muhammed b. el-Hasan el-Balhî'den, o Abdullah b. Mübârek'ten, o Yunus b. Yezid'den, o Zührî'den bu rivayeti nakletmiştir. Bazı münekkitler ve bir grup araştırmacılar bunun isnadı hakkında İbn Zencûye'yi “güvenilir” ve “sadûk” olarak nitelendirmişler ancak onu “Kesirü'r-rivâye li'l-menakir” şeklinde cerh edici ifade ile ananlar da olmuştur. Bununla birlikte Muhammed b. el-Hasan el-Belhî'nin hakkında herhangi bir “cerh” ifadesine rastlamadıklarını ve Ahmed b. Hasan el-Faryâbî'nin hal tercemesini bulamadıklarını, Abdullah b. Mübârek'in “güvenilir” ve büyük bir fıkıh âlimi olduğunu, Yunus b. Yezid'in Zührî dışındaki rivayetinde “güvenilir” olduğunu ama Zührî'den rivayetlerinde az da olsa “vehim” bulunduğunu ve Muhammed b. Müslim Zührî'nin de “fakih ve hafız” olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Elbânî'nin bu hadisi

⁴¹⁹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/136.

⁴²⁰ Mervezî, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâ'ik*, thk, Habib Rahman el-Azâmi, 1/252; Fâtır 35/43; Yunus 11/23; el-Feth 48/10; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*, 22/255-256; Hatib el-Bağdâdî, *Târhiu Bağdâd*, 2/287; el-İsyûbî, *Şerhu süneni'n-Nesâî*, 4/367.

⁴²¹ Mervezî, Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâ'ik*, thk, Habib Rahman el-Azâmi, 1/252.

⁴²² Fâtır 35/43.

⁴²³ Yunus 11/23.

⁴²⁴ El-Feth 48/10.

“zayıf” olarak değerlendirdiğini nakletmişlerdir.⁴²⁵

Bunun dışında kimi muhaddisler, İbn Mübarek’in kanalından gelen rivayetin senedini “güvenilir” kabul ederek delil olmaya elverişli olduğunu söylemişlerdir. Örneğin Hatip el-Bağdâdî, Ebû Ömer b. Hayeviye’yi “güvenilir”,⁴²⁶ Muhammed b. el-İsyûbî, Abdullah b. Mübârek ve Zührî’yi “güvenilir, sağlam ve hucet” olarak görmektedir.⁴²⁷ Sonuç itibariyle hadis zayıftır.

Ebüssuûd, Yûnus suresinin 23. ayetinin açıklanmasında şu hadisi zikretmiştir:

«وعنه ﷺ أسرع الخیر ثواباً صلة الرحم وأعجل الشر عقاباً البغي واليمين الفاجرة»⁴²⁸

77. Hz. Peygamber’den (s.a.v) rivayet edildiğine göre: “*Sıla-i rahmin mükâfatı diğer tüm iyiliklerden daha erken verilir. Zulüm ve haksız yere yemin de diğer kötülüklerden daha çabuk cezalandırılır.*”⁴²⁹

İbn Mâce, bu rivayeti şu şekilde tahrîc etmiştir: «أسرع الخیر ثواباً البرّ، وصلة الرّحم، وأسرع»
«Muhammed Fuâd Abdülbâkî bu hadisin senedinde yer alan Salih b. Musa’yı “zayıf” olarak nitelendirmiştir. Hadis hakkında Elbânî ve Şuayb el-Arnâvut ise “Son derece zayıf” olarak değerlendirmeler yapmışlardır.⁴³⁰

Bu rivayeti İshâk b. Râhûye, Cerîr tarikiyle Mekhûl’dan bazı lafız farklılıklarıyla birlikte şu şekilde nakletmiştir.: «...أبغى، ويمين الصبر الفاجرة تدع الديار بلاق»⁴³¹ Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, “اليمين الفاجرة” kısmını kaldırarak Süveyd b. Sa’id’den, o da Salih b. Musa’dan, o Muaviye b. İshâk’tan, o Ayşe bint Talha’dan, o müminlerin annesi Ayşe’den (r.a.) nakletmiştir.⁴³² Sa’id es-Sennârî de Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’indeki hadislerin tahkiki ve tahrîcinde hadisin isandında geçen Salih’in, Salih Talhî değil, başka bir Salih olduğunu ve hadis rivayetinde daha zayıf olmanın yanında cerh-tadil açısından “münkerü’l-hadis” olduğunu ileri sürmüştür. Nesâi ve Ebû Nuaym ise onu “metruk” kabul etmişlerdir.⁴³³

Taberânî ise Heysem b. Halit’ten, o Abdülkebir b. el-Muâfi b. İmran’dan, o Salih b. Musa’dan, o Muâviye b. İshâk’tan, o Aişe bint Talha’dan, o da Hz. Aişe’den hadisin birinci

⁴²⁵ Sa’lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*, 22/255-256.

⁴²⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târhiu Bağdâd*, 2/287.

⁴²⁷ El-İsyûbî, Muhammed b. Ali, *Şerhu Süneni'n-Nesâi (zehiretü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, (Daru'l-Mirac ed-Devliyye, 1416/1995), 4/367.

⁴²⁸ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 6/136.

⁴²⁹ İbn Mâce, “Zühd”, 23; İbn Râhûye, *el-Müsned*, 5/270; Mevsilî, *el-Müsned*, 6/425; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 9/149; Zeyleî, *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkati fi tefsiri'l-keşşâf li'z-Zemahşerî*, 2/121.

⁴³⁰ İbn Mâce, “Zühd”, 23.

⁴³¹ İbn Râhûye, Ebû Ya’kûp İshâk b. İbrâhîm, *el-Müsned*, thk, Abdulgafûr b. Abdu'l-Hak el-Buluşi, (Medine: Mektebetü'l-İman, 1412/1991), 5/270.

⁴³² El-Mevsilî, *el-Müsned*, 6/425.

⁴³³ El-Mevsilî, *el-Müsned*, 6/425.

kısmını tıpkı Ebüssuûd'un naklettiği şekliyle nakletmiş ve devamında “ وَأَسْرَعَ الشَّرَّ عِقَابًا قَطِيعَةً ”⁴³⁴ “Şerlerin ceza olarak en ağırı sıla-i rahimin kesilmesidir.” kısmını zikretmiş böylece sıla-i rahmin cezasını öncelikli olarak belirtmiştir. Taberânî ayrıca bu hadisi sadece Salih b. Musa'nın Muâviye b. İshâk'tan rivayet etmediğini dile getirmiştir. Dolayısıyla bu hadis, senesinde Salih b. Musa yer aldığı için “zayıf” olarak nitelendirilmiştir. Üstelik İshâk b. Râhûye'nin rivayeti “mürsel”dir.⁴³⁵ Netice itibarıyla hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

Ebüssuûd, Yûnus suresinin 23. ayetinin açıklanmasında şu hadise de yer vermiştir:

436 روى ثنتان يعجلهما الله تعالى في الدنيا البغي وعقوق الوالدين”

78. “Dünyada Allah Teâlâ'nın cezasını hızlandıracağı iki şey; azgınlık ve ana-babaya isyândır.”⁴³⁷

Buhârî, hadise şu lafızla yer vermiştir: «كَ لَ ذ ن و ب ي و خ ر الل ه م ن ه ا م ا ش ا ء إ لى ي و م ال ق ي ا م ة ، إ ل ا ي ع ج ل ل ص ا ج ب ه ا ف ي ال د ن ي ا ق ب ل الم و ت» yani “Allah Teâlâ bütün günahlarının cezasını kıyamete erteler ancak zulüm ve ana-babaya itaat etmemenin, ya sıla-i rahim yapmamanın cezasını dünyada ölümden önce verir.” Elbânî, bu hadise “sahih” demiştir.⁴³⁸ Ayrıca Buhârî, *et-Târihü'l-Kebir*'de Muhammed b. Abdülaziz el-Cürmî'den, o Ebû Nuaym'den, o Muhammed'den, o Sa'd'dan, o Ubeydullah b. Ebî Bükre'den rivayet etmiştir.⁴³⁹ Ebû Nuaym ise *Ahbârü İsbahân*'da bunu zikretmiş ama Buhârî'nin naklettiği rivayet arasında Abdülaziz isimli ravinin nesebinin “Cürmî”mi yahut “Râsibî” mi? diye bir farklılık söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁴⁰ Suyûtî bu hadisi isnatsız olarak zikretmiş ve Elbânî “sahih” demiştir.⁴⁴¹ Sonuçta hadisin sahih olduğu görülmektedir.

Ebüssuûd Yûnus suresinin 23. ayetinin açıklanmasında şu hadisi de zikretmiştir:

442 عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما لو بغى جبلٌ على جبلٍ لدكَّ الباغي”

79. İbn Abbas'tan (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: “Eğer bir dağ diğer bir dağa zulmetse,

⁴³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 9/149.

⁴³⁵ Zeyleî, *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkıati fi tefsiri'l-keşşâf li'z-Zemahşerî*, 2/121.

⁴³⁶ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/ 136.

⁴³⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 240; *el-Edebü'l-müfred*, 240; Ebû Nuaym, *Ahbârü İsbahân*, 2/ 61; Suyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr fi tertibi ahâdisi sahihi'l-câmii's-sağîr*, 2/2041.

⁴³⁸ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 240.

⁴³⁹ Buhârî, *et-Târihü'l-kebir*, 1/ 166.

⁴⁴⁰ Ebû Nuaym, *Ahbârü İsbahân*, thk, Sayyed Kesrevî Hasan, (Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiye, 1410/1989), 2/ 61.

⁴⁴¹ Suyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr fi tertibi ahâdisi sahihi'l-câmii's-sağîr*, 2/2041.

⁴⁴² Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/136.

zulmeden dağ kesinlikle yıkılıp dökülecektir.”⁴⁴³

Bu hadis “merfû” ve “mevkûf” olarak iki şekilde rivayet edilmiştir. İbn Ebî'd-Dünyâ, Ali b. Cuhd'dan, o Kays b. Rabi'dan, o A'meş'ten, o Mücahid'den, o İbn Abbas'tan “mevkûf” olarak rivayet etmiştir.⁴⁴⁴ Ebû İshâk el-Harbî de bunu “mevkûf” olarak nakletmiştir.⁴⁴⁵ İbn Ebî Hâtim *el-İlel* kitabında babasından, o Fitr b. Halife'den, o Ebû Yahya el-Fetât'ten, o Mücahid'den “mürsel” olarak rivayet etmiştir.⁴⁴⁶

Cürcânî, Muhammed b. Ahmed b. Buhayt'tan, o Hasan b. Nâsîh'tan, o Ruh b. el-Ferec el-Attâr'den, o İsmâil b. Yahya'dan, o İbn ebî Zi'b'ten, o Nâfî'ten, o İbn Ömer'den “merfû” olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: “Bu rivayet Ebû Zi'b'in kanalıyla batıldır ve İsmâil dışında başka kimse bunu rivayet etmemiştir.”⁴⁴⁷ Sıddikî el-Hindî de bunu kitabında zikretmiş ve rivayetin hem “mevkûf” hem de “merfû” olarak rivayet edildiğini ama “mevkûf” rivayetin daha sahih olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁸

Beyhakî, bu rivayete yer vermiştir.⁴⁴⁹ Aynı şekilde Suyûtî İbn Lâl tarikiyle Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğini belirtmiş, Elbânî, “zayıf” demiştir.⁴⁵⁰

İbnü'l-Kayserânî Ahmed b. Muhammed b. el-Fazl'dan, o Nasr b. Ali'den, o İbn Uyeyne'den, o Zührî'den, o Enes'ten rivayet edildiğini belirtmiş ve Ahmed b. Muhammed b. el-Fazl'ın bu hadisi uyduran kişi olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵¹ İbn Hacer, İbn Hibbân'ın Ahmed b. Muhammed b. el-Fazl ile ilgili görüşünü şöyle nakletmiştir: “Ben Ahmed'in köyüne gittim ve ondan yaklaşık beş yüz hadis yazdım ki hepsi uydurma idiler.” İbn Hacer bu sözü zikrettikten sonra İbnü'l-Kayserânî'nin verdiği bilgileri zikretmiştir.⁴⁵² Aynı şekilde bazı münekkitler hadisin uydurma olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵³ Yapılan tahrice göre hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

⁴⁴³ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Zemmü'l-bağy*, 1/54; el-Harbî, *Ğarîbü'l-hadîs*, 2/603; İbn ebû Hâtim er-Râzî, *İlelü'l-hadîs*, 6/ 307; Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 1/497; Es-Sıddikî, *Tezkiretü'l-Mavduât*, 1/ 184; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 5/291; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 266; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, 1/289; Elbânî, *Zaifü'l-câmiu's-sağîr ve ziyâdâtihî*, 1/694; el-Hümeiyem, *el-Mevsûatü'l-hadisiyye*, 16/308.

⁴⁴⁴ İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû bekr Abdullah b. Muhammed, *Zemmü'l-bağy*, thk, Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlül, (Beyrut: Müessesetü'l Kütüb es-Sekâfiye, 1413/1992), 1/54.

⁴⁴⁵ El-Harbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk, *Ğarîbü'l-hadîs*, (Mekke-i Mükerrreme: Câmia ümmü'l-Kurâ, 1405/1985), 2/603.

⁴⁴⁶ İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *İlelü'l-hadîs*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts), 6/307.

⁴⁴⁷ Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk: Adil Ahmed Abdül-Mevcûd ve Ali Muhammed Meûz, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1418/1997), 1/497.

⁴⁴⁸ Es-Sıddikî, Muhammed Tahir b. Ali, *Tezkiretü'l-Mavduât*, (İdâre et-Tebâatü'l-Müniriyye, 1343/1924), 9, 1/ 184.

⁴⁴⁹ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 5/291.

⁴⁵⁰ Elbânî, *Zaifü'l-câmiu's-sağîr ve ziyâdâtihî*, (Beyrut: Mektebetü'l-İslami, ts), 1/694.

⁴⁵¹ İbnü'l-Kayserânî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Thk, Hamdi, Abdü'l-Mecid es-Selefi, (Riyad: Daru'l-Semiî, 1415/1994), 266.

⁴⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, (Beyrut: Müessesetü'l-Â'lemi, 1390/1971), 1/289.

⁴⁵³ El-Hümeiyem, Abdullatif, *el-Mevsûatü'l-hadisiyye*, (İrâk: Divâni'l-Vakfi es-Sünni, 1437/2016), 16/308.

Ebüs-suûd'un Yûnus suresinin 23. ayetinin açıklanmasında ele aldığı bir diğer hadis şudur:

«⁴⁵⁴ح قَتِ الْجَنَّةَ بِالْمَكَارِهِ وَح قَتِ النَّارَ بِالشَّهَوَاتِ»

80. “Cennet nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennem ise nefse hoş gelen şeylerle kuşatılmıştır.”⁴⁵⁵

Hadisin müttefekun aleyh olduğu görülmektedir.

26. Ayetle İlgili Rivayet

81. Ebü-s-suûd, Yûnus suresinin 26. ayetinin açıklanmasında

«وقد فسره رسول الله ﷺ بقوله أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك»⁴⁵⁶

hadisini nakletmiş ve Hz. Peygamber'in ayette geçen “أحسنوا” kelimesini şu sözüyle tefsir ettiğini söylemiştir: “İhsan; Allah'ı görecekmış gibi ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmüyorsan da o seni kesinlikle görür.”⁴⁵⁷

Buhârî ve Müslim Cibril hadisi olarak bilinen bu hadisi Hz. Cibrâil'in ihsan ile ilgili sorulan soruya verdiği cevabın yer aldığı kısımda zikretmişlerdir.⁴⁵⁸ Netice itibariyle hadisin müttefekun aleyh olduğu görülmektedir.⁴⁵⁹

58. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Yûnus suresinin 58. ayetinin açıklanmasında şu hadisi nakletmiştir:

«⁴⁶⁰وعن أبي بن كعب أن رسول الله ﷺ تلا : «قل بفضلِ الله وبرحمته» فقال : «بكتاب الله والإسلام»

82. Übey b. Ka'b şöyle rivayet etmiştir: “Resûlullah “قل بفضلِ الله وبرحمته” ayetini okudu. Bu Allah'ın Kitabı ve İslam'la, buyurdu.”⁴⁶¹

Beyhakî, bu rivayeti Ebû Nasr b. Katâde'den, o Ebû Mansur en-Nadravî'den, o Ahmed b. Necde'den, o Sa'id b. Mansur'dan, o Mücahid'den, o İbn Abbâs'tan yukarıdaki ayetle alakalı “mevkûf” olarak nakletmiş ve ayetin devamı olan “ه و خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ” kısmını da

⁴⁵⁴ Ebü-s-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/ 136.

⁴⁵⁵ Buhârî, “Rikâk”, 28; “Tefsir”, 266; Müslim, “Cennet”, 7308; Tirmizî, “Cennet”, 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/497; 14/507; 20/28; 21/427-448; el-İbn Hibbân, *Sahihi İbn Hibbân*, 2/492-494; Dârimî, *Sünen*, 2/437; Suyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/1314.

⁴⁵⁶ Ebü-s-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/ 138.

⁴⁵⁷ Buhârî, “İmân”, 36; Müslim “İmân” 5; Ebû Dâvud, “Sünnet”, 17; Tirmizî, “İmân”, 4; İbn Mâce, “İmân”, 9; Nesaî, “İmân”, 5; Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 6/157; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/353; Elbânî, *Sahihi't-tergibi ve't-terhîb*, 2/182.

⁴⁵⁸ Buhârî, “İmân”, 36.

⁴⁵⁹ Müslim, “İmân” 5.

⁴⁶⁰ Ebü-s-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/156.

⁴⁶¹ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 2/524; Niysâbü'rî, *Garâibu'l-Kur'an ve ragâibu'l-Furkân*, 3/592; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/353; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/25.

“والإسلام” ifadesinden sonra tekrar zikretmiştir.⁴⁶² Diğer hadis kitaplarında bu rivayet geçmemektedir ama Zemahşerî, Şirbînî ve Nisâbü'rî gibi kimi tefsirciler eserlerinde Ebüssuûd gibi Übey b. Ka'b'tan “mevkûf” olarak nakletmişlerdir.⁴⁶³ Neticede hadis mevkûftur.

63. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüssuûd, Yûnus suresinin 63. ayetinin açıklanmasında şu hadisi nakletmiştir:

«رَوَى عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سئلَ مَنْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ فَقَالَ هُمُ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ بِرُؤْيَتِهِمْ»⁴⁶⁴

83. Said b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre Resulullâh'a (s.a.v.) Allah'ın dost ve velilerinin kimler olduğu soruldu. Resulullâh'a (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “Görüldüklerinde Allah'ı hatırlatanlardır.”⁴⁶⁵

Nesâî, iki tarikle rivayet etmiştir.⁴⁶⁶ İbn Mübarek,⁴⁶⁷ İbn Ebî'd-Dünyâ⁴⁶⁸ ve Dûlâbî de rivayet etmişlerdir.⁴⁶⁹

Taberî tefsirinde iki senetle rivayet etmiştir.⁴⁷⁰ Taberî'nin naklettiği rivayetin “mürsel” olduğu görülmektedir. Bezzâr *Müsned*'inde Ali b. Harb er-Râzî'nin tarikiyle Muhammed b. Said b. Sâbık'tan, o Yakub b. Abdullah el-Aş'ârî el-Kummî'den, o Ca'fer b. Ebî'l-Mugire'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan rivayet edip ve rivayet ile ilgili şöyle demiştir: “Bu hadisin bu şekil dışında rivayet edildiğini bilmiyorum.” Ama Muhammed b. Said dışında Yakub'dan, o Ca'fer'den, o Said b. Cübeyr'den “mürsel” olarak bazı âlimler rivayet etmişlerdir.⁴⁷¹

Hakîm et-Tirmizî, İbn Abbas'ın senedini zikretmeden şu lafızla tahrîc etmiştir: “قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ قَالَ الَّذِينَ إِذَا رَأَوْا ذِكْرَ اللَّهِ”⁴⁷² Yani Allah'ın Resulü'ne Allah'ın velilerinin kimler olduklarını sorulunca o da, “Bunların görünüşleri -görenlere- Allah'ı hatırlatan kimselerdir.” buyurdu. Suyûtî, Tirmizî'den naklen bu rivayeti zikretmiş ve Elbânî “hasen”

⁴⁶² Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 2/524.

⁴⁶³ Nisâbü'rî, *Garâibu'l-Kur'an ve ragâibü'l-Furkân*, 3/592; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/353; Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/25.

⁴⁶⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/158.

⁴⁶⁵ Nesâî, “Tehârat”, 191; Mervezî, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâ'ik*, 1/72; İbn ebî'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, 1/14, 18; Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/324; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/210; Hekim et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fi ahâdisi'r-Resûl*, 2/39; Suyûtî, *Sirâcü'l-münîr*, 2/724; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 1/78; İbn Hacer, *el-Matâlibü'l-âliye bi zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, 1/458; 13/527; El-A'zamî, *el-Câmiu'l-kâmil fi'l-hadîsi's-sahîhi's-şâmil el-müretteb 'alâ ebvâbi'l-fikh*, 12/168; Elbânî, *Şahîhu'l-Câmi'i's-şagîr ve ziyâdâtüh*, 1/500, 5050; *Silsiletü'l-ehâdîsi's-şahîha*, 4/311-312.

⁴⁶⁶ Nesâî, “Tehârat”, 191.

⁴⁶⁷ Mervezî, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâ'ik*, 1/72.

⁴⁶⁸ İbn ebî'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, 1/14, 18.

⁴⁶⁹ Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/324.

⁴⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/210.

⁴⁷¹ El-Bezzâr, *el-Müsned*, 11/ 251.

⁴⁷² Hekim et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fi ahâdisi'r-Resûl*, thk, Abdurrahman Amire, (Beyrut: Daru'l-Ceyl, ts), 2/ 39.

hükmü vermiş bir başka yerde hadisin hükmüne “sahih” demiştir.⁴⁷³ Heysemî, Bezzâr’ın rivayeti hakkında şöyle demiştir. “Ali b. Harb er-Râzî’yi tanımıyorum ama senette yer alan diğer raviler güvenilirlerdir.”⁴⁷⁴ Kezâ Elbânî, Bezzâr’ın senedinde yer alan Ca’fer b. Ebü’l-Mugire dışındaki diğer ravileri “güvenilir” kabul etmiş ve Ca’fer hakkında da “sadûk” ifadesini kullanmıştır. Aynı şekilde Sehl Ebü’l-Esad tarikinden “mürsel” olarak nakledilen rivayetlerle ilgili, Sehl’i “güvenilir” ve Ebû Züra’yı “sadûk” olarak tanımlarken devamında Heysemî’nin “Ali b. Harb er-Râzî’yi tanımıyorum” sözüne de işaret etmiştir. Elbânî’nin dediğine göre: “Ali b. Harb Tâî Râzî olabilir; çünkü o bu tabakadan olup “sadûk fazıl”dır.”⁴⁷⁵ Dolayısıyla bahse konu olan rivayeti “sahih” hadislerin kategorisine almıştır. Sonuç olarak Bezzâr’ın zikrettiği senedin hükmünü Ebû Ahmed el-A’zamî, Ca’fer b. Ebü’l-Mugire’nin “hasenü’l-hadis” olması sebebiyle “hasen” olarak değerlendirmiştir.⁴⁷⁶ Netice itibariyle hadisin hasen olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Yûnus suresinin 63. ayetinin açıklanmasında şu hadisi de nakletmiştir:

«ر وي عن عمر رضي الله عنه أنه قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول إن من عباد الله عباداً ليسوا بأنبياء ولا شهداء يغبطهم الأنبياء والشهداء يوم القيامة لمكانهم من الله قالوا يا رسول الله خبرنا من هم وما أعمالهم فلعلنا نحبتهم قال هم قوم تحابوا في الله على غير أرحامٍ منهم ولا أموالٍ يتعاطونها فوالله إن وجوههم لنورٍ وإنهم لعلى منابرٍ من نورٍ لا يخافون إذا خاف الناس ولا يحزنون إذا حزن الناس»⁴⁷⁷

84. Hz. Ömer’den rivayet edildiğine göre Resûlullah’ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu işitmiştir: “Bazı insanlar vardır ki, peygamber değildirlere, şehit de olmamıştırlar. Ama kıyamet gününde hem peygamberler hem de şehitler onların Allah katındaki makamlarına gıpta ederler. (Bunun üzerine Hz. Peygamber’in ashâbı) dediler ki: Ey Allah’ın Resulü! Onların kim olduklarını ve neler yaptıklarını bize söyle ki biz de onları sevelim dediler. Hz. Peygamber de “Onlar diğer müminlerle akraba olmadıkları halde ve aralarında herhangi bir mal söz konusu olmadığı halde birbirlerini seven kimselerdir. Allah’a yemin olsun ki onların yüzleri nur gibi parlaktır. Onlar nurdan yapılmış minberlere otururlar. İnsanlar korktuklarında onlar korkmazlar ve insanlar üzüldüklerinde onlar üzülmezler.”⁴⁷⁸

⁴⁷³ Suyûtî, *Sirâcü’l-münîr*, 2/724; Elbânî, *Sahihu’l-Câmiu’s-sagîr ve siyâdâtâihi*, (Beyrut: Mektebetü’l İslami, ts), 1/500, 5050.

⁴⁷⁴ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 1/78.

⁴⁷⁵ Elbânî, *Silsiletü’l-eḥâdîsi’ş-şahîḥa*, 4/311-312.

⁴⁷⁶ El-A’zamî, *el-Câmiu’l-kâmil fi’l-ḥadîsi’s-sahîhi’ş-şâmil el-müretteb ‘alâ ebvâbi’l-fikh*, 12/168.

⁴⁷⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/159.

⁴⁷⁸ El-Mevsilî, *el-Müsned*, 10/495; İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 2/332; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 12/211; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 4/278; Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, 6/486; Heysemî, *Mevâridü’z-zam’ân ilâ zevâ’idi İbn Hibbân*, 1/621; Vâdî, *es-Sahihu’l-müsned mimmâ leyse fi’s-sahihayn*, 2/406; Elbânî, *Sahihu’t-tergîbi ve’t-terḥîb*, 3/93; el-Mellâh, *el-Aḥâdis’z-za’ifeti ve’l-mavdûati’l-leti hükime aleyhâ el-hafiz İbn Kesîr fir tefsîrihi*, 1/211.

Bu hadisi Ebû Ya'lâ, Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir.⁴⁷⁹ Taberî ve İbn Kesîr de hadisi bu senetle tefsirlerinde zikretmişlerdir.⁴⁸⁰

İbn Hibbân, Ebû Ya'lâ'nın senediyle aynı anlama gelecek şekilde rivayet etmiş ve devamında Hz. Peygamber'in, surenin 62. ayetini okuduğunu ilave etmiştir. Elbânî hadisin hükmüne "sahih" demiştir. Şuayb el-Arnâvût de hadisin isnadının "sahih" olduğunu söylerken isnadında bulunan Abdurrahman b. Sâlih el-Ezdî'yi "güvenilir" kabul etmiş ayrıca diğer ravilerini de Şeyhayn'ın ravilerinden sayar. Bununla birlikte Ebû Züra'nın güvenilir ve *Kütüb-i Sitte*'nin ravilerinden olduğunu söylemiştir.⁴⁸¹ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

64. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Yûnus suresinin 64. ayetinin açıklanmasında şu hadisi de nakletmiştir:

“ عن أبي ذر رضي الله عنه قلت : يا رسول الله الرجل يعمل العمل لله ويحبه الناس فقال عليه السلام : « تلك عاجل بشرى المؤمن »⁴⁸²

85. Ebû Zerr'den (r.a) şöyle rivayet edilmiştir: “Allah Resûlü'ne (s.a.v.) dedim ki: “Biri Allah rızası için çalışıyor ve insanlar onu seviyor (bunun sırrı nedir?)”. Allah Resulü (s.a.v.) de buyurdu ki: “İşte bu müminlerin dünyadaki müjdesidir.”⁴⁸³

Bazı rivayetlerde “النَّاسُ عَلَيْهِ” /kişi hayırlı bir iş yapar ve insanlar bunun için onu överler” ibaresi geçer. Mesela Müslim'in rivayetinde Yahya b. Yahya et-Temimî, Ebû Rabi', Ebû Kâmil Fudayl b. Hüseyin'in tarikiyle Hammâd b. Zeyd'den, o Ebû İmrân el-Cevnî'den... yukarıda zikredilen lafızla nakledilmiştir.⁴⁸⁴

Bu hadisi İbn Mübârek, dedesi kanalıyla Habbân'dan, o Abdullah'tan, o Şu'be'den, o Ebû İmrân el-Cevnî'den, o Abdullah b. Sâmit'ten, o Ebû Zerr (ra.)'den rivayet etmiştir.⁴⁸⁵

Ancak pek çok rivayette “إِنَّ الرَّجُلَ يَعْمَلُ لِنَفْسِهِ وَيُحِبُّهُ النَّاسُ” /kişi kendisi için çalışıyor ama insanlar onu seviyor” lafızıyla geçmektedir.

Ahmed b. Hanbel Muhammed b. Ca'fer'den, o Şu'be'den ...rivayet etmiş ve hadisin metninde “يَعْمَلُ لِنَفْسِهِ” ibaresi geçmiştir.⁴⁸⁶ Diğer rivayetinde Veki've ibn Ca'fer tarikiyle Şu'be'den... Müslim'in rivayetinin aynısını rivayet etmiş ve Şuayb el-Arnâvût isnadını “sahih”, Abdullah b. Samit dışından isnada geçen diğer ravilerin Müslim'in ravilerinden

⁴⁷⁹ Ebu Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Müsned*, 10/495.

⁴⁸⁰ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 12/ 211; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/278.

⁴⁸¹ İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbâb*, 2/332; Elbânî, *Sahihu't-tergibi ve't-terhîb*, 3/93.

⁴⁸² Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/160.

⁴⁸³ Müslim, “Adâb”, 166; Mervezî, *el-Müsned*, 1/8; İbn Hanbel, *Müsned*, 35/379; 35/317; İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrib sahih İbn Hibbân*, 2/88; 13/83; el-Bezzâr, *el-Müsned*, 9/375.

⁴⁸⁴ Müslim, “Adâb”, 166.

⁴⁸⁵ Mervezî, *el-Müsned*, thk, Sebhî el-Bedrî es-Samerânî, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1407/1986), 1/8.

⁴⁸⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, 35/379.

olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁷

İbn Hibbân, Ebû Halife'den, o Müsedded'den, o Yahya el-Kattân'dan, o Şu'be'den ... Ahmed b. Hanbel'in rivayetinin aynısını nakletmiştir. Şuayb el-Arnâvût hadisin yukarıda geçen her iki isnadının da Müslim'in şartıyla "sahih" olduğunu söylemiştir. Ayrıca Müsedded'in, Buhârî'nin ravilerinden; Abdullah b. Sâmit'in de Müslim'in ravilerinden olduğunu ve isnaddaki diğer ravilerin ise Şeyhayn'ın şartına muvafık olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁸ Diğer rivayetinde Ebû Ya'lâ tarikiyle Ubeydullah b. Amr el-Kavâirî'den, o Hammâd b. Zeyd'den, o Ebû İmrân el-Cevnî'den... Müslim'in rivayetinin aynısını nakletmiş ve Şuayb el-Arnâvût, Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği senedine verdiği hükmü buna da vermiştir. Yani isnadı "sahih"tir.⁴⁸⁹ Aynı şekilde Bezzâr hadisi iki senetle rivayet etmiştir. İlki Muhammed b. el-Müsennâ'nın tarikiyle Abdussamed'den, o Şu'be'den...; diğeri ise Muhammed b. beşşâr'dan, o Muhammed b. Ca'fer'den, o Şu'be'den... ki her iki senet yukarıda geçen lafızladır. Bezzâr en sonda bu hadisi Hz. Peygamber'den Ebû Zerr dışında başka kişinin rivayet ettiğini bilmediğini belirtmiştir.⁴⁹⁰ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Yûnus suresinin 64. ayetinin açıklanmasında şu hadise bir önceki hadisle alakalı olarak yer vermiştir:

«عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هي الرؤيا الصالحة يراها المؤمن أو ترى له»⁴⁹¹

86. "Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre: "بشرى/müjdelemek", mü'minin gördüğü yhut onun için görünen salih bir rüyadan ibarettir."⁴⁹²

Bu hadisi Tirmizî, Muhammed b. Beşşâr'dan, o Ebû Dâvud'dan, o Harb b. Şeddâd ve İmran b. el-Kattân'dan, onlar da Yahya b. Ebî Kesîr'den, o Ebî Seleme'den, o Ubâbde b. Sâmit'ten 64. ayeti hakkında rivayet etmiş ve bunu "hasen" demiştir. Elbânî ise buna "sahih" demiştir.⁴⁹³

Hâkim, de Tirmizî gibi rivayet etmiş ve hadise Şeyhayn'ın şartıyla "sahih" demiştir. Hadisin şâhidi, Ebû Derdâ'nın rivayetidir ki yukarıdaki hadisten sonra Hâkim de Ebû

⁴⁸⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, 35/317.

⁴⁸⁸ İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrib sahih İbn Hibbân*, 2/88.

⁴⁸⁹ İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrib sahih İbn Hibbân*, 13/83.

⁴⁹⁰ Bezzâr, *el-Müsned* 9/375.

⁴⁹¹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/160.

⁴⁹² Tirmizî, "Rüyâ", 3; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/433; Hatib el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l müfterik*, 1/608-609; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensur*, 4/375; Elbânî, *Sahihu ve zayıfı süneni't-Tirmizî*, 5/275; el-Batîlî, *Tefsiru'n-nebevî*, 1/417.

⁴⁹³ Tirmizî, "Rüyâ", 3; Elbânî, *Sahihu ve zayıfı süneni't-Tirmizî*, (İskenderiye: Merkez Nürü'l-İslam li-Abhas el-Kur'an ve Sünne, ts), 5/ 275.

Derdâ'nın rivayetini aynı sözlerle rivayet etmiştir. Zehebî de rivayet için “sahih” demiştir.⁴⁹⁴ Sonuç itibariyle hadisin hükmünün sahih olduğu görülmektedir.

87. Ebüssuûd, Yûnus suresinin 64. ayetinin açıklanmasında şu hadisi bir önceki hadisiyle alakalı olarak vermiştir: “*ذهبت النبوة وبقيت المبشرات*”⁴⁹⁵ Yani “*Peygamberlik dönemi sona erdi ama müjdelere kaldı.*”⁴⁹⁶

Temel hadis kitaplarında bu rivayeti Humeydî, İbn Hanbel, Dârimi, İbn Mâce, İbn Hibbân Ümmü Kürez el-Kuaybiye'den merfû senedle tahrîc etmişlerdir. Şuayb el-Arnâvût hadise “sahih ligayrihi” demiş ve Süfyân b. Uyeyne hadisin senedinde Ubeydullah ile Sibâ arasında Ebî Yazid'e yer vermesiyle çok yanıldığını dile getirmiştir. Hadis tabiriyle “vehim” yapmıştır. Çünkü Ubeydullah Sibâ'dan hadis işitmiştir⁴⁹⁷ Humeydî, Süfyân b. Uyeyne'nin bir müddet Ubeydullah'ın kanalıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v) “mürsel” olarak hadis naklettiğini daha sonra Babası'nın kanalıyla Sibâ'dan ve onun kanalıyla Ümmü Kürez'den “merfû” olarak rivayet ettiğini, “mürsel” olarak hadis rivayet etmesinin sebebinin, rivayet ettiği hadislerin isnadının tespit edilememesi olduğunu söylediğini belirtmiştir.⁴⁹⁸

Hüseyin Selim Esed, Dârimî'nin rivayetini “sahih” kabul etmiştir.⁴⁹⁹ Elbânî, hadise “sahih li gayrihi” derken⁵⁰⁰ *Sahihu ve Zaifü Süneni İbn Mâce*'de onu sahih olduğunu belirtmiştir.⁵⁰¹ Busayrî, kendi kitabında hadisin isnadını “sahih” ve ravilerini “güvenilir” olduklarını, Buhârî'nin *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den rivayet etmesi ve Tirmizî *Sünen*'inde Enes'ten rivayet edip ona “hasen sahih” demesini hadisin “şâhidi” olarak belirtmiştir.⁵⁰²

Şuayb el-Arnâvût, *Sahihu İbn Hibbân*'ın tahkikinde şu değerlendimeyi yapmıştır: “Bu hadis, şâhidleri olması sebebiyle sahihtir.”⁵⁰³ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

⁴⁹⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/433.

⁴⁹⁵ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/160.

⁴⁹⁶ İbn Mâce, “Rüyâ”, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, 45/116; İbn Hibbân, *el-İhsân fî takribi sahihi İbn Hibbân*, 13/411; el-Humeydî, *el-Müsned*, 1/341; Dârimî, *es-Sünen*, 4; el-Bûsîrî, *Mişbâhu'z-züccâce fî zevâ'idi İbn Mâce*, 4/153; Elbânî, *et-Te'likâtu'l-hisân 'alâ sahihi İbn Hibbân*, 8/428; *Sahihu mevâridi'z-zalm'ân*, 2/197; *Sahihu ve zaifü İbn Mâce*, 8/396.

⁴⁹⁷ İbn Mâce, “Rüyâ”, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, 45/116.

⁴⁹⁸ El-Humeydî, Ebû bekr Abdullah b. Zübeyr, *el-Müsned*, thk-thr, Hasan Selim Esed ed-Durânî, (Dimaşk: Daru Sıkâ, 1417/1996), 1/341.

⁴⁹⁹ Dârimî, *es-Sünen*, 4.

⁵⁰⁰ Elbânî, *et-Te'likâtu'l-hisân 'alâ sahihi İbn Hibbân*, 8/428; *Sahihu mevâridi'z-zalm'ân*, (Riyad: Daru'l Semî, 1422/2001), 2/197.

⁵⁰¹ Elbânî, *Sahihu ve zaifü İbn Mâce*, 8/396.

⁵⁰² El-Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl, *Mişbâhu'z-züccâce fî zevâ'idi İbn Mâce*, thk, Muhammed el-Munteki el-Keşnavî, (Beyrut: Darü'l-Arabi, 1403/1983), 4/153.

⁵⁰³ İbn Hibbân, *el-İhsân fî takribi sahihi İbn Hibbân*, 13/411.

94. Ayetle İlgili Rivayet

88. Ebüssuûd, Yûnus suresinin 94. ayetinin açıklanmasında şu hadise yer vermiştir: “ قال ۞ لا أشك ولا أسأل ”⁵⁰⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “(Bu konu hakkında) ne şüpheye düşerim ne de soru sorarım.”⁵⁰⁵

Bu hadisi Abdürrazzâk, Mamer'den, o Katâde'den, sûnenin 94. ayetiyle ilgili nakletmiştir.⁵⁰⁶ Taberî de tefsirinde Bişr'den, o Yezid'den, o Said'den, o Katâde'den; Muhammed b. Abdila'lâ tarikiyle Muhammed b. Sevr'den, o Muammer'den, o Katâde'den yukarıdaki ayet hakkında “mürsel” olarak iki tarikten zikretmiştir.⁵⁰⁷ İbn Kesîr de tefsirinde Katâde'nin isnadını zikretmeksizin bu rivayetini “mürsel” olarak nakletmiştir.⁵⁰⁸ Zeylâî bu hadise “mu'dal” derken⁵⁰⁹ Sekkâf ve Elbânî buna “mürsel” ve isnadı “zayıf” demişlerdir.⁵¹⁰ Sonuçta hadis zayıftır.

1.4. HÛD SURESİ

Hûd suresi Mekkî olup 123 ayetten oluşmaktadır. Ebüssuûd bu surede 8 hadis zikretmiştir.

7. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüssuûd, Hûd suresinin 7. ayetinin açıklanmasında «لِيَبْلُوكَ مَا أَيُّكَ أَحْسَنُ عَمَلًا» ifadesiyle bağlantılı olarak şu hadisi zikretmiştir:

«فسره ۞ بقوله أي كم أحسن عقلاً وأورع عن محارم الله وأسرع في طاعة الله»:⁵¹¹

89. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ayeti şu sözüyle açıklamıştır: “Daha fazla akleden, Allah'ın haramlarından daha çok sakınan ve Allah'a daha çabuk itaat eden hanginiz...”⁵¹²

Bu hadisi İbn Ebî Üsâme el-Bağdadî, Taberî ve İbn Ebî Hatim, merfû senedle tahrîc

⁵⁰⁴ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/ 160.

⁵⁰⁵ San'ânî, *el-Musannef*, 6/125; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/288; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/296; Zeyleî, *Tahrîcü'l-ahâdisi ve'l-âsâri'l-vâkıati fi tefsiri'l-keşşâf*, 12/140; Elbânî, *Difâun 'ani'l-hadisi'n-nebevî ve's-sire*, 1/15; el-Mağrâvî, *Mevsûatü mevâkıfi's-selef*, 1/34; Lecentü'l-Fetâvâ bi's-Şebeketi'l-İslâmiyye, *Fetâvâ eş-şebeketi'l-islâmiyye*, 2/2439; es-Sekkâf, *Tahrîcü ahâdisi ve âsâri kitabın fi zilâli'l-Kur'an*, 1/23, 285.

⁵⁰⁶ Es-San'ânî, *el-Musannef*, 6/125.

⁵⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/288.

⁵⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/ 296.

⁵⁰⁹ Zeyleî, *Tahrîcü'l-ahâdisi ve'l-âsâri'l-vâkıati fi tefsiri'l-keşşâf*, 12/140.

⁵¹⁰ Es-Sekkâf, *Tahrîcü ahâdisi ve âsâri kitabın fi zilâli'l-Kur'an*, 1/23, 285; Elbânî, *Difâun 'ani'l-hadisi'n-nebevî ve's-sire*, 1/15.

⁵¹¹ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/187-188.

⁵¹² İbn Ebî Hâtim er-Râzi, *Tefsîri'l Kur'âni'l-Azîm*, 6/2006; İbn Ebî Üsâme el-Bağdadî, *Beğyetü'l-bâhis an zevâid müsnedi Hâris*, 2/809; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/251; el-Dînverî, *El-Mecâlise ve vevâhiri'l-ilim*, 2/125; el-Kirmânî, *Lübâbü't-tefâsîr*, 1/726; İbn Hacer el-Askalânî, *Takreîb et-tehzîb*, 1/200; Fâlûcî, *Mû'cemu's-şuyuh et-teberî*, 1/777.

etmişlerdir.⁵¹³ İbn Hacer, yukarıdaki rivayeti zayıf görüp isnadındaki Dâvûd b. Muhabber'in metruk olduğunu çoğu hadisin uydurma olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁴ Netice itibariyle hadisin mevzû olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Hûd suresinin 7. ayetinin açıklanmasında şu hadisi zikretmiştir:

«رَوَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ لَا تَفْضَلُونِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَإِنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ لَهُ كُلَّ يَوْمٍ مِثْلَ عَمَلِ أَهْلِ الْأَرْضِ»:⁵¹⁵

90. Peygamber'in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Beni Yunus b. Mettâ'dan üstün görmeyin. Zira O'nun her gün bütün dünya ehlinin ameli kadar ameli yükseltilir.*”⁵¹⁶

Hadisin müttfekun aleyh olduğu görülmektedir.

77. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Hûd suresinin 77. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«رَوَى أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ لِلْمَلَائِكَةِ لَا تَهْلِكُوهُمْ حَتَّى يَشْهَدَ عَلَيْهِمْ لَوْ طَّ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ فَلَمَّا مَشَى مَعَهُمْ مَنْطَلِقًا بِهِمْ إِلَى مَنْزِلِهِ قَالَ لَهُمْ أَمَا بَلَّغْتُمْ أَمْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ قَالُوا وَمَا أَمْرُهَا قَالَ أَشْهَدُ إِنَّهَا لَشَرٌّ قَرْيَةٌ فِي الْأَرْضِ عَمَلًا يَقُولُ ذَلِكَ أَرْبَعُ مَرَاتٍ فَدَخَلُوا مَعَهُ مَنْزِلَهُ وَلَمْ يَعْلَمْ بِذَلِكَ أَحَدٌ فَخَرَجَتْ امْرَأَتُهُ فَأَخْبَرَتْ بِهِ قَوْمَهَا وَقَالَتْ فِي بَيْتِ لَوْطٍ رَجُلًا مَا رَأَيْتُ مِثْلَ وَجُوهِهِمْ»:⁵¹⁷

91. Rivayet edildiğine göre Cenab-ı Hak meleklerle, Lût onların kötülükleri hakkında dört defa şahitlik etmedikçe, onları helak etmemelerini emretmiştir. Ardından Lût onlarla birlikte yürüyerek evine gittiğinde dedi ki: “Size bu köyden bahsetmediler mi?” Onlar da “Nedir bu köyün durumu?” dediler. Lût “Bunların yeryüzünün en şerli insanları olduğuna şahitlik ederim” dedi ve bunu dört defa tekrarladı. Onunla birlikte evine gittiler ve bundan kimsenin haberi olmadı. Ancak karısı dışarı çıkıp bu olayı kavmine anlattı ve şöyle dedi: “Lût'un evinde yüzlerini daha önce hiç görmediğim adamlar var.”⁵¹⁸

Bu rivayet hadis kaynaklarında tespit edilmemiştir. Fakat Taberî *Tarih*'inde aynı ifade ile Bişr b. Muâz tarikiyle Yezid'den, o Said'den, o Kâtâde'den, o Huzeyfe'den ve ayrıca Hamid tarikiyle Hakem b. Beşir'den, o Amr b. Kays'tan, o Said b. Beşir'den, o Kâtâde'den nakletmiştir. Berzencî, Taberî rivayetinin her iki senedinin de zayıf olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁹ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

⁵¹³ İbn Ebî Hâtîm er-Râzi, *Tefsiri'l Kur'âni'l-azim*, 6/2006; İbn Ebî Üsâme el-Bağdâdî, *Beğyetu'l-bâhis an zevâid müsnedi Hâris*, 2/809.

⁵¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Takreîb et-Tehzîb*, (Haleb: Daru'r-Reşid, 1406/1989), 1/200.

⁵¹⁵ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/188.

⁵¹⁶ Buhârî, “Enbiya”, 26; “Enbiya”, 36; “Tefsir”, 79; “Tefsir”, 123; Müslim, “Fezâilü's-Sahâbe”, 6309; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/61; 6/235; Süyûtî, *Menâhilü's-şafâ' fî tahrici ehadîsi's-Şifâ*, 75.

⁵¹⁷ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/227.

⁵¹⁸ Taberî, *Tarih-i Taberî*, 1/298-299; el-Berzencî, *Sahih ve zayıf- târihu't- taberî*, 6/213-214.

⁵¹⁹ Taberî, *Tarih-i Taberî*, 1/298-299; el-Berzencî, *Sahih ve zayıf- Târihu't- Taberî*, 6/213-214.

80. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Hûd suresinin 80. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«روي عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجِمَ اللهُ أَخِي لَوْطاً كَانَ يَأْوِي إِلَى رَكْنٍ شَدِيدٍ»:⁵²⁰

92. Hz. Peygamber'den (s.a.v) şöyle rivayet edilmiştir “Allah, kardeşim Lût’a rahmet eylesin! O sağlam bir yere dayanmıştı.”⁵²¹

Hadisin müttefekun aleyh olduğu görülmektedir.

83. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Hûd suresinin 83. ayetiyle ilgili ve «وما هي من الظالمين ببعيد» tabiriyle bağlantılı olarak şu rivayete yer vermiştir:

«عن رسول الله ﷺ أنه سأل جبريل عليه السلام فقال يعني ظالمي أمتك ما من ظالم منهم إلا وهو بعرض حجر

يسقط عليه من ساعة إلى ساعة»:⁵²²

93. Rasulullah (s)’tan nakledildiğine Cibril (a.s) O’na sordu ...⁵²³

Münâvî, hadisle ilgili Irakî’den alıntı yaparak şöyle demiştir: Bu hadisi Sa’lebî senedsiz şekilde rivayet etmiştir ve ben de senedlerini bulamadım.⁵²⁴ Zeylaî, Sa’lebî’nin bunu Enes’ten senedsiz aktardığını belirtmekle birlikte, onun hükmünü garib bulmuştur.⁵²⁵

Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

112. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Hûd suresinin 112. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«قال رسول الله ﷺ شيبتي سورة هود»:⁵²⁶

94. Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Hûd suresi beni yaşlandırdı.”⁵²⁷

Tirmizî, *Sünen*’inde Ebû Kureyb’den, o Muaviye b. Hişâm’den, o Şeybân’dan, o Ebî İshâk’tan... merfû olarak nakletmiş ve hadisin hasen-garîb olduğunu beyan etmiştir. Elbânî onu sahih bulmuştur.⁵²⁸ İbn Ebi Şeybe, Ebû Hafs’tan, o Ebî İshâk’tan, o İkrime’den, o İbn Abbas’tan, o Ebû Bekir’den (r.a.) rivayet etmiştir.⁵²⁹ Mervezî de Ebû Bekir Sıddık’ın

⁵²⁰ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/229.

⁵²¹ Buhârî, “Enbiyâ”, 21; “Enbiyâ”, 13; “Tefsir”, 178; Müslim, “İman”, 399; “Fezâil”, 6291; İbn Mâce, “Fiten”, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/259; 14/75; Elbânî, *Şahîh ve Za’ifü Süneni İbn Mâce*, 9/26.

⁵²² Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/230.

⁵²³ Münâvî, *el-Fethu’s-semâvî bi(fî)-tahrîci ehadîsi Tefsîri’l-Kâdı’l-Beyzâvî*, 2/720; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 14/432; Zeylaî, *Tahrîcü’l-ehadîs ve’l-âşâri’l-vâkı’a*, 2/148.

⁵²⁴ Münâvî, *el-Fethu’s-semâvî bi(fî)-tahrîci ehadîsi Tefsîri’l-Kâdı’l-Beyzâvî*, 2/720.

⁵²⁵ Zeylaî, *Tahrîcü’l-ehadîs ve’l-âşâri’l-vâkı’a*, 2/148.

⁵²⁶ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/244.

⁵²⁷ Tirmizî, “Tefsir”, 56; Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 6/152; Mervezî, *el-Müsned*, 1/88; Mevsilî, *el-Müsned*, 1/102; 2/184; 1/149-150; 2/215-216; İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *İlelü’l-hadîs*, 5/88-89; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 22/123; Dârekutnî, *İlelü’l-hadîs*, 1/209-211; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 2/374; eş-Şecerî, *Tertibu’l-emâlî’l-hamisiyye li-Şecerî*, 2/334; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Me’âlibü’l-‘âliye*, 14/733-736.

⁵²⁸ Tirmizî, “Tefsir”, 56.

⁵²⁹ Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 6/152.

Müsned'inde Tirmizî'nin senediyle nakletmiştir.⁵³⁰ Ebû Ya'lâ, *Müsned*'inde hem «شَيْبَتِي ه» hem de «وَأَخَوَاتِهَا» ile üç senetle nakletmiştir. Hüseyin Selim Esed ve Senârî üç senedinin de zayıf olduğuna hükmetmişlerdir.⁵³¹ Senârî, hadisin zayıflığı hakkında hükmü zikretmenin yanı sıra, alimlerin ihtilaflarını da nakletmiştir. İbn Ebi Hatim de *İlel*'inde senedi sahih bulmuştur.⁵³² Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr* adlı eserinde bu hadisi rivayet etmiştir.⁵³³ Hâkim en-Nisâbûrî de Tirmizî'nin senediyle nakletmiş ve Buhârî'nin şartına uygun olduğunu söylemiştir. Zehebî talikinde hadisin Buhârî'nin şartına uygun olduğunu söylemiştir.⁵³⁴

Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

114. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Hûd suresinin 114. ayetindeki «إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِنُ بِهَا وَجْهَ الْمُؤْمِنِ وَإِنَّ السَّيِّئَاتِ تُجْهِدُ وَجْهَهُ» tabiriyle bağlantılı olarak şu rivayete yer vermiştir:

«إِنَّ الصَّلَاةَ إِلَى الصَّلَاةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا مَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ»:⁵³⁵

95. “Büyük günahlardan sakınmak şartıyla, her namaz iki namaz arasında işlenen günahlara kefarettir.”⁵³⁶

Müslim, bu hadisi iki senedle rivayet etmiştir. Biri Nasr b. Ali الجهضمی tarikiyle Abdul A'lâ'dan, o Hişâm'den, o Muhammed'den, o Ebû Hüreyre'den bu lafızla «الصلوات الخمس والأج» / «الصلوات الخمس والأج م عة إلى» rivayet etmiş ve diğer senedinde «إلى» / «الصلوات الخمس والأج م عة إلى» lafızıyla rivayet nakletmiştir.⁵³⁷

Ahmed b. Hanbel iki tarikle bu hadisi nakletmiştir; birinci senette Ebu Cafer'den, o Abbâd b. Avvâm'dan..., Şuayb el-Arnâvut bu hadisin sahih ve isnadının hasen olduğunu belirtmiştir. İkinci isnadı, Müslim'in rivayetiyle aynıdır. Şuayb el-Arnâvut bu isnadı zayıf olarak nitelendirmiş, Ömer b. İshâk'ın meçhul olduğunu söylemiştir. Müslim bu hadisi mütâbi olarak nakletmiştir.⁵³⁸ İbn Hacer el-Askalânî *Fethu'l-bârî*'de bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.⁵³⁹ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd Efendi, Hûd suresinin 114. ayetinin iniş sebebiyle ilgili rivayete yer

⁵³⁰ Mervezî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, thk, Şuayb el-Arnâvut, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, ts), 1/88.

⁵³¹ Mevsilî, *el-Müsned*, 1/102; 2/184.

⁵³² İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *İlelü'l-ḥadîs*, 5/88-89.

⁵³³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 22/123.

⁵³⁴ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/374.

⁵³⁵ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/246.

⁵³⁶ Müslim, “Tehârat”, 573; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/333; 15/106; Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/207; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 8/357.

⁵³⁷ Müslim, “Tehârat”, 573.

⁵³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/333; 15/106.

⁵³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 8/357.

vermektedir:

«قيل نزلت في أبي اليسر الأنصاري إذ قبل امرأة ثم ندم فأتى رسول الله ﷺ فأخبره بما فعل فقال ﷺ أنتظر أمر ربي فلما صلى صلاة العصر نزلت قال ﷺ نعم اذهب فإنها كفارة لما عملت أو يمنغن من اقترافها»:⁵⁴⁰

96. Hûd suresinin 114. ayetinin Ebû'l-Yüsr el-Ensari hakkında nazil olduğu ifade edilmiştir. Bir kadını öptükten sonra pişman olmuş ve Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek yaptıklarını haber vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Rabbimin emrini bekleyeceğim”. İkinci namazı kıldığında ise ayet nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) de ona “Evet git, bu namaz yaptıklarının kefaretidir veya günahların işlenmesine mani olur.” demiştir.⁵⁴¹

Bu hadis aynı lafızla hadis kaynaklarında gelmemiştir. Benzer lafızlar Tirmizî'nin *Sünen*'inde yer almaktadır. Elbânî bu hadisin hasen olduğunu belirtmektedir.⁵⁴² Netice itibariyle hadisin hasen olduğu görülmektedir.

1.5. YUSUF SURESİ

Yusuf suresi Mekkî olup 111 ayetten oluşmaktadır. Ebüssuûd bu surede on üç hadis zikretmiştir.

4. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüssuûd, Yusuf suresinin 4. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«روي عنه ﷺ إن الكريم بن الكريم بن الكريم بن يوسف بن يعقوب بن إسحق بن إبراهيم»:⁵⁴³

97. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet edildmiştir: “*Kerim b. Kerim b. Kerim b. Kerim, Yusuf b. Yakub b. İshâk b. İbrâhim'dir.*”⁵⁴⁴

Buhârî, bu hadisi İshâk b. Mansur ve Abda tarikiyle Abdulsamet'ten, o Abdurrahman b. Abdüllah'tan, o babasından, o İbn Ömer'den rivayet etmiştir.⁵⁴⁵ Hadisin sahih olduğu görülmektedir.

Ebüssuûd, Yusuf suresinin 4. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

: «روي عن جابر رضي الله عنه أن يهودياً جاء إلى رسول الله ﷺ فقال أخبرني يا محمد عن النجوم التي رآهن

⁵⁴⁰ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/246.

⁵⁴¹ Tirmizî, “Tefsir”, 12; Elbânî, *Şahîh ve Za'îfu Süneni't-Tirmizî*, 7/115.

⁵⁴² Tirmizî, “Tefsir”, 12; Elbânî, *Şahîh ve Za'îfu Süneni't-Tirmizî*, 7/115.

⁵⁴³ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/251.

⁵⁴⁴ Buhârî, “Enbiya”, 19; Tirmizî, “Tefsir”, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9/523; 14/121; 15/223; el- İbn Hibbân, *el-İhsan*, 13/92; Taberânî, *el- Mu'cemu'l evsat*, 3/116; el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, 4/298; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/623.

⁵⁴⁵ Buhârî, “Enbiya”, 19; 4/149-151.

يوس ف عليه السلام فسكت النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فنزل جبريل عليه السلام فأخبره بذلك فقال ﷺ إذا أخبرتك بذلك هل تسلم فقال نعم قال ﷺ جريان والطراق والذيال وقابس وعمودان والفليق والمصبح والضروح والفرع ووثاب وذو الكتفين رآها يوسف عليه السلام والشمس والقمر نزلن من السماء وسجدن له فقال اليهودي إي والله إنها لأسمائها».⁵⁴⁶

98. Cabir'den (r.a.) rivayet edildiğini göre, bir Yahudi Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelerek şöyle demiştir: “Ey Muhammed, bana Yusuf'un rüyasında gördüğü yıldızları anlat!” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) biraz sustu. Ardından Cebrail geldi ve O'na bunu bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.v) de Yahudi'ye “Sana isimlerini söylersem Müslüman olur musun?” dedi. Yahudi “Evet Müslüman olacağım.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) “O yıldızların isimleri Cereyan, Târik, Zeyyâl, Kabis, Amûdan, Felîk, Mısbâh, Darûh, Fera, Vesâb, Zâlkefiteyn'dir. Yusuf rüyasında bu yıldızların, Güneş'in ve de Ay'ın semâdan inerek kendisine secde ettiklerini görmüştü.” buyurdular. Bunun üzerine Yahudi, “ Allah'a yemin olsun ki isimleri bunlardır.” dedi.⁵⁴⁷

Rivayet hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Bazı tefsir eserlerinde yer verildiği görülmektedir. Ukaylî, Hz. Peygamber'den (s.a.v) böyle bir rivayet bilinmediğini söylemiştir. İbn Hibbân da bu hadisin Resûlullah'tan sabit bir sünnet olmadığına inanmaktadır. Ayrıca İbnü'l-Cevzî de onun mevzu olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁸ Ebû Şehbe *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzuât fi Küttübi't-Tefsir*'inde bu rivayeti nakleder ve “bildiğim kadarıyla bu rivayet, yalan olarak Peygamber'e isnad edilen bir İsrailiyattandır” demiştir.⁵⁴⁹ Ebû Abdurrahman el-Mellâh da *el-Ehâdîsi'd-Daife ve'l-Mevzûâ* adlı eserinde bu rivayeti aktarır ve Hakem b. Zahîr'in zayıf, metruk ve sakıt olduğunu vurgular.⁵⁵⁰

Netice itibariyle rivayetin mevzu olduğu görülmektedir.

24. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 24. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«قول ه ﷺ ح فَتِ الْجَنَّةَ بِالْمَكَارِهِ وَح فَتِ النَّارَ بِالشَّهَوَاتِ»:⁵⁵¹

99. “Cennet nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennem ise nefse hoş gelen şeylerle kuşatılmıştır.”

Hadisin tahrîci, Yunus suresi hadislerinin tahrîcinde geçmiş olup orada verilen bilgiye

⁵⁴⁶ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/252.

⁵⁴⁷ er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 7/2101-2102; İbn ebû Hâtîm er-Râzî, *İlelü'l-hadîs*, 6/513; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/10; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/438; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/197-198; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/370; Ebû Şühbe, *İsrâiliyyât*, 1/219; el-Mellâh, *el-Ehâdîsi'l-zayıfa ve'l-mezua*, 1/217.

⁵⁴⁸ İbn ebî Hâtem er-Râzî, *İlelü'l-hadîs*, 6/513.

⁵⁴⁹ Ebû Şühbe, *İsrâiliyyât* 1/219.

⁵⁵⁰ el-Mellâh, *el-Ehâdîsi'l-zayıfa ve'l-mezua*, 1/217.

⁵⁵¹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/266.

göre hadis sahihtir.

26. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 26. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«رَوَى أَن النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَكَلَّمَ أَرْبَعَةً وَهَمَّ صَغَارَ ابْنِ مَاشِطَةَ بِنْتِ فِرْعَوْنَ وَشَاهَدَ يَوْسُفَ وَصَاحِبَ جَرِيحٍ وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ»:⁵⁵²

100. “Peygamber’in (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: Küçük yaşta dört kişi konuştu: Firavun’un kızının hizmetçisinin (Maşıta) oğlu, Yusuf’un şahidi, Cüreyc’e iftira eden bir kadının oğlu ve İsa (a.s.).”⁵⁵³

Bu rivayet musannifin kitabında, kaynağını belirttiği tek hadistir: “Bu hadisi Hâkim, Ebu Hüreyre’den rivayet etmiş ve Şeyhayn’ın şartına uygun olduğunu beyan etmiştir”. demiştir. İfade ettiği gibi Hâkim, Muhammed b. Salih b. Hani tarikiyle Hasan b. Fazl el Becelî’den, o Affan b. Müslim’den, o Hammâd b. Seleme’den, o Ata b. Sâib’den, o Said b. Cübeyr’den, o İbn Abbas’tan (r.a.) Firavun’un kızı hakkında rivayet etmiştir. Bu hadisin isnadının sahih olduğunu açıklamış, Zehebî de sahih hükmü vermiştir.⁵⁵⁴ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

31. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 31. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermiştir.

«عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ رَأَيْتُ يَوْسُفَ لَيْلَةَ الْمَعْرَاجِ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ»:⁵⁵⁵

101. Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Ben Yusuf’u (a.s) miraç gecesinde on dördüncü gecenin dolunayı gibi gördüm.”

Bu rivayet, hadis kaynakları yahut Taberî ve İbn Kesîr’in *Tefsir*’lerinde de zikredilmemektedir, sadece Beyzavî *Tefsir*’inde senedsiz şekilde nakletmiştir.⁵⁵⁶ İsnadı olmadığı için sıhhat tespiti yapılamamıştır.

42. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 42. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir:

«رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَحِمَ اللَّهُ أَخِي يَوْسُفَ لَوْ لَمْ يِقُلْ لَأَذَكُ رُزِّي عِنْدَ رَبِّكَ لَمَا لَبِثَ فِي السَّجْنِ سَبْعًا بَعْدَ الْخَمْسِ»:⁵⁵⁷

102. Peygamberimiz’den (s.a.v) rivayet edildiğine göre: “Kardeşim Yusuf’a Allah

⁵⁵² Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/268.

⁵⁵³ Bezzâr, *el-Müsned*, 11/279; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 16/55; *Târihu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1/339; Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, 2/538; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 14/578; el-Berzencî, *Sahih ve zayıf- târihu’t- taberî*, 6/248; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 4/384.

⁵⁵⁴ Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek*, 2/538.

⁵⁵⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/272.

⁵⁵⁶ Beyzavî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/162.

⁵⁵⁷ Ebüsuûd, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 4/280.

rahmet eylesin, eğer beni efendine hatırlat demeseydi, beş senenin ardından yedi yıl daha hapiste kalmazdı.⁵⁵⁸

Bu hadisi Kirmânî ve Beyzavî tefsirlerinde senedsiz olarak nakletmiş, Kirmânî'nin tefsirini inceleyen muhakkikler hadisin mürsel olduğunu Kâtâde, Hasan ve İkrime'den nakledildiğini ifade etmişlerdir.⁵⁵⁹

Netice itibariyle hadisin mürsel olduğu görülmektedir.

67. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 67. ayetiyle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir.

«قد ورد عنه ﷺ إن العين حق»⁵⁶⁰:

103. Hz. Peygamber'den (s.a.v) şöyle rivayet edilmiştir: “Göz değmesi (nazar) haklıdır.”⁵⁶¹

Rivayet müttefekun aleyh'tir.

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 67. ayetiyle ilgili diğer bir hadisi şöyle nakleder:

«وعنه ﷺ إن العين لتدخل الرجل القبر والجمل القدر»⁵⁶²

104. Rasûlullah buyurur ki: “Şüphesiz nazar, insanı mezara, deveyi de kazana koyar.”⁵⁶³

İbn Adî, bu hadisi *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl* adlı eserinde “Süfyân Sevrî'nin Muhammed b. el-Münkedir'den rivayet ettiği hadisi Muâviye b. Hişâm'dan başka kimse rivayet etmemiştir.” demiştir.⁵⁶⁴ İbn Kayyim'in *Medâricü's-sâlikîn* adlı eserinin haşiyesinde muhakkikler, bu hadisin zayıf olduğunu, sahih olarak sabit olmadığını aktarmışlardır. Fakat İbn Kesîr yukarıdaki hadiste yer alan ravilerin hepsini sika olarak değerlendirmiştir. Elbânî ise zikredilen rivayeti hasen olarak görmektedir. Rivayet incelendiğinde hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. İbn Kesîr'in düşüncesinin aksine Şuayb ve Muâviye sika değildir. Ayrıca Ebû Nuaym, söz konusu hadisin Süfyân es-Sevrî kanalıyla garîb olarak nakledildiğini ve bu hadisin rivayetinde Muâviye'nin tek kaldığını belirtmiştir. Muhaddisler, Hatib el-

⁵⁵⁸ El-Kirmânî, *Lübâbü't-tefâsîr*, 1/847; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/165; el-Hemedânî, *Kitabü'l-ferid fî i'râbü'l-Kur'âni'l-Mecid*, 3/591; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî*, 6/437.

⁵⁵⁹ El-Kirmânî, *Lübâbü't-tefâsîr*, 1/847; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/165.

⁵⁶⁰ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/292.

⁵⁶¹ Müslim, “Selam”, 5830; Buhârî, “Tip”, 35; İbn Mâce, “İlim” 32; Ebî Dâvûd, “Tip”, 15.

⁵⁶² Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/292.

⁵⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 8/148; Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 2/140; ed-Dekkâk el-İsbahânî, *Mu'cem-i meşâih-i Muhammed b. Abdülvâhid ed-Dekkâk*, 1/292; Cerrâr, *el-Îmâ' ilâ zevâidi'l-emâli ve'l-eczâ'*, 2/168; Es-Sâmit, *Sifâtu rabbi'l-'alemîn*, 5/276; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 2/5.

⁵⁶⁴ Cürçânî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 8/148.

Bağdâdî'den naklen yukarıdaki senetle hadisin hatalı olduğunu, doğrusunun Muâviye'nin Ali b. Ebî Ali el- Hâşimî'den, o Muhammed b. el- Münkedir'den, onun da Câbir'den rivayet ettiğini bildirmişlerdir. Ali b. Ali'nin rivayetleri metruk ve münkerü'l-hadis'tir. Sehâvî de onu zayıf olarak değerlendirmiştir.⁵⁶⁵ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 67. ayetiyle ilgili başka bir hadisi şöyle nakleder:

وقد كان ﷺ يعوذ الحسنين رضي الله عنهما بقوله أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة ومن كل عين
« لامة وكان ﷺ يقول كان أبوكم يعوذ بها إسماعيل وإسحاق عليهم السلام »⁵⁶⁶

105. Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i (korumak için) şu sözlerle Alla'a sığınmırdı: Her türlü şeytandan, rahatsızlık veren zehirli hayvanlardan ve bütün kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimeleriyle sığınırım. Hz. Peygamber sözlerine şöyle devam ediyordu: Sizin babanız (İbrâhim) İsmâil ve İshâk'a bu kelimelerle (Allah'a) sığınmırdı.⁵⁶⁷

Buhârî, bu hadisi Osman b. Ebî Şeybe tarihiyle, Cerîr'den, o Mensûr'dan, o el-Minhâl'dan, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan merfu olarak rivayet emiştir. Musannifin rivayetiyle Buhârî'nin rivayeti arasındaki tek fark, Buhârî'nin rivayetinde baş kısmını sona ve son kısmını ise başa alınmasıdır.⁵⁶⁸ Ancak İbn Mâce *Sünen*'inde Muhammed b. Süleyman b. Hişâm el- Bağdâdî tarihiyle Veki've Ebû Bekir b. Hallâd el- Bâhilî'den, o Ebû Âmir'den, o ikisi (Veki' ile Hallâd) Süfyân'dan, o Mensûr'dan... musannifin tertibiyle rivayet etmiş olup ancak rivayetinde "ebûkümâ" kelimesi yerine "ebûnâ" kelimesine yer vermiştir. Aynı şekilde râvi, sözü geçen şahısların İsmâil ile İshâk mı yoksa İsmâil ile Yakub mu olduğunda şüpheye düşmüştür. Şuayb el-Arnâvut ve Elbânî hadisi "sahih" olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁶⁹ Netice itibariyle hadisin sahih olduğu görülmektedir.

84. Ayetle İlgili Rivayetler

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 84. ayetiyle ilgili şu hadise yer vererek şöyle buyurmaktadır:

«وعن رسول الله ﷺ أنه سأل جبريل عليه السلام ما بلغ من وجد يعقوب عليه السلام على يوسف قال وجد

⁵⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*, araştırmacılarından bir grup, (Riyad: Darü'l-Atâ'atü'l-İlm, 1440/2019), 2/5.

⁵⁶⁶ Ebüs-suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/292.

⁵⁶⁷ Buhârî, "Enbiyâ", 12; İbn Mâce, "Tip", 36; Elbânî, *Sahih ve zayıf-ı İbn Mâce*, 8/25.

⁵⁶⁸ Buhârî, "Enbiyâ", 12.

⁵⁶⁹ İbn Mâce, "Tip", 36; Elbânî, *Sahih ve zayıf-ı İbn Mâce*, 8/25.

سبعين تكلى قال فما كان له من الأجر قال أجر مائة شهيد وما ساء ظنّ ه بالله ساعة قط»⁵⁷⁰

106. Resullah'tan rivayet olduğuna göre kendisi Cebrâil'e (a.s.): “Yakub'un Yusuf'a duyduğu sevgisinden dolayı yaşadığı üzüntü ve kederi ne kadardı?” diye sormuş ve Cebrâil de: Bir annenin yetmiş evladının ölüsünü görmesinin üzüntüsü kadardır” diye cevap vermiştir. Resulullah (s.a.v): “Peki, onun mükâfatı ne kadardır?” diye sormuş ve Cebrâil de: Yüz şehidin mükâfatı kadardır. Bu müddet içinde bir an olsun, Yakub'un Allah Teâla hakkındaki iyi zannı bozulmadı” demiştir.⁵⁷¹

Taberî, kendi bu rivayeti İbn Humejd tarikiyle Hasan'dan mürsel olarak rivayet etmiştir.⁵⁷² Ayrıca Taberî *et-Tarih*'inde de bu rivayete yer vermiştir. Berzencî, Taberî'nin her iki rivayetini de zayıf olarak değerlendirmiştir.⁵⁷³ Zemahşerî, tefsirinde bu hadise senetsiz bir şekilde yer vermiştir. *Keşşâf*'a haşiye yazan İskenderî bu hadis ve senedini merfu olarak bulamadığını, sadece mevkuf veya mürsel olarak Taberî'nin rivayet ettiğini belirtmiştir.⁵⁷⁴ Netice itibariyle hadisin mürsel olduğu görülmektedir.

Ebüs-suûd, Yusuf suresinin 84. ayetiyle ilgili diğer bir hadise yer vererek şöyle buyurmaktadır:

« ولقد بكى رسول الله ﷺ على ولده إبراهيم وقال القلب يحزن والعين تدمع ولا نقول ما ي سخط الرب وإنا «
عليك يا إبراهيم لمحزونون»⁵⁷⁵

107. Resullah (s.a.v) da oğlu İbrâhim için ağlamış ve şöyle buyurmuştur: “ Kalp, hüzünlenir; göz de yaş döker; fakat rabbimizi kızdıracak bir şey söylemeyiz. Ey İbrâhim! Biz gerçekten senin için hüzün içindeyiz!”⁵⁷⁶

Bu hadisi Buhârî, Hasan b. Abdülaziz tarikiyle, Yahya b. Hassân'dan, o Kureyş'ten (İbn Hayyân), o Sâbit'ten, o Enes b. Mâlik'ten merfu olarak “ إن العين تدمع والقلب يحزن ولا نقول « إلا ما يرضى ربنا وإنا بفراقك يا إبراهيم لمحزونون « göre bu hadis ittifakla sahihtir.⁵⁷⁸ Sonuçta hadis sahihtir.

⁵⁷⁰ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/301-302.

⁵⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/307; *Târihu'r rusûl ve'l-mülûk*, 1/358; el-Berzencî, *Sahih ve zayıf- Târihu't-Taberî*, 6/ 258; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/498.

⁵⁷² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/307.

⁵⁷³ Taberî, *Târihu'r rusûl ve'l-mülûk*, 1/358; el-Berzencî, *Sahih ve zayıf- târihu't- taberî*, 6/258.

⁵⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/498.

⁵⁷⁵ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/302.

⁵⁷⁶ Buhârî, “Cenâiz”, 42; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 5/429;

⁵⁷⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 42.

⁵⁷⁸ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 5/429.

Ebüs-suud, Yusuf suresinin 84. ayetiyle ilgili başka bir hadis daha söylemiştir:

«عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ بَكَى عَلَى وَلَدٍ بَعْضِ بَنَاتِهِ وَهُوَ يَجُودُ بِنَفْسِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ تَبْكِي وَقَدْ نَهَيْتَنَا عَنِ الْبَكَاءِ فَقَالَ مَا نَهَيْتُكُمْ عَنِ الْبَكَاءِ وَإِنَّمَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ صَوْتَيْنِ أَحْمَقَيْنِ صَوْتٍ عِنْدَ الْفَرْحِ وَصَوْتٍ عِنْدَ التَّرْحِ»

579

108. Peygamber'den (s.a.v) rivayet olduğuna göre, kendisi bazı kızlarının çocukları için ağlayıp gözyaşı dökmüş; fakat itidali bozmamıştı. Bunun üzerine kendisine: Ey Allah'ın Resülü! Sen kendin ağlıyorsun; oysaki bizi ağlamaktan men etmiştin, dediler O da buyurdu ki: Ben sizi ağlamaktan men etmedim; ben sizi iki ses yani sevinç halindeki aşırı ses ve hüznün halindeki aşırı sestten men etmiştim.⁵⁸⁰

Tirmizî, *es-Sünen* adlı eserinde benzer lafızlarla Ali b. Heşram tarikiyle İsa b. Yunus'tan, o İbn Ebî Leyla'dan, o Atâ'dan, o Câbir'den şu lafızlarla rivayet etmiş hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. İbn Ebî Şeybe *el-Musannef* adlı eserinde uzun şekliyle rivayet etmiş ancak rivayet zincirinde İbn Ebî Leyla bulunduğu için zayıf olarak görülmüştür.⁵⁸¹ Yukarıda geçen bütün rivayetlerde «أَنَّهُ بَكَى عَلَى وَلَدٍ بَعْضِ بَنَاتِهِ» lafzı geçmemektedir. Bezzâr, *el-Müsne'd* adlı eserinde Tirmizî'nin lafızlarıyla rivayet etmiş, bu rivayetin Abdurrahman b. Avf'ın tarikiyle geldiğini ve rivayetinin bu tarik ve senetten başka bir rivayetinin bulunduğunu bilmediğini eklemiştir.⁵⁸² İbn Abdilber de *et-Temhîd* adlı eserinde Tirmizî'nin senediyle bazı farklılıklarla birlikte rivayet etmiştir.⁵⁸³ Netice itibariyle hadisin zayıf olduğu görülmektedir.

111. Ayetle İlgili Rivayet

Ebüs-suud, Yusuf suresinin son ayeti olan 111. ayetiyle ilgili aşağıda yer alan hadise yer vermiştir:

«عن رسول الله ﷺ عَلِمُوا أَرْقَاءَكُمْ سُورَةَ يُوسُفَ فَإِنَّهُ آيٌ مَا مَسَلِمٌ تَلَاهَا وَعَلِمَهَا أَهْلُهُ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُهُ هَوْنٌ اللهُ»⁵⁸⁴ «عَلَيْهِ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ وَأَعْطَاهُ الْقُوَّةَ أَنْ لَا يَحْسُدَ مُسْلِمًا»

109. Rivayet olduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kölelerinize Yusuf suresini öğretiniz; zira hangi müslüman onu okuyup da ailesine ve kölelerine de

⁵⁷⁹ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/302.

⁵⁸⁰ Tirmizî, “Cenâiz”, 24; Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/257; el-Bezzâr, *el-Müsne'd*, 3/214; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/498; en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd fi hadîsi Resûlillah*, 16/ 402.

⁵⁸¹ Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/257.

⁵⁸² El-Bezzâr, *el-Müsne'd*, 3/214.

⁵⁸³ En-Nemerî, Ebû Ömer b. Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd fi hadîsi Resûlillah*, 16/402.

⁵⁸⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/311.

öğretirse mutlaka Allah Teâla ölüm anındaki zorlukları ona kolaylaştırır ve hiçbir müslümana haset etmeme gücünü ona bahşeder.”

Bu hadis, Kur’ân surelerinin fazileti hakkında varid olan uzun hadisin bir kısmı olup tahrîci Enfâl, Tevbe, Yunus ve Hûd surelerinin son hadislerinde yapılmış olup mevzû olduğu belirtilmiştir.

DEĞERLENDİRME

Ebüs-suûd Efendi’nin tefsirinde yer verdiği rivayetin sıhhat durumları tespit edilebildiği kadarıyla aşağıdaki tablolardaki gibidir.

Enfâl Suresi					
1.Hadis	Sahih	7.Hadis	Sahih	12.Hadis	Sahih
2.Hadis	Sahih	8.Hadis	Hasen Ligayrihi	13.Hadis	Zayıf
3.Hadis	Sahih	9.Hadis	Zayıf	14.Hadis	Zayıf
4.Hadis	Sahih	10.Hadis	Hasen	15.Hadis	Hasen
5.Hadis	Zayıf	11.Hadis	Tespit edilmemiştir	16.Hadis	Mevzu
6.Hadis	Hasen				

Tevbe Suresi					
17.Hadis	Sahih	36.Hadis	Zayıf	55.Hadis	Sahih
18.Hadis	Zayıf	37.Hadis	Zayıf	56.Hadis	Tespit edilmemiştir
19.Hadis	Sahih	38.Hadis	Zayıf	57.Hadis	Sahih
20.Hadis	Sahih	39.Hadis	Sahih	58.Hadis	Sahih
21.Hadis	Tespit edilmemiştir	40.Hadis	Müttefekunaleyh	59.Hadis	Zayıf
22.Hadis	Mevzû	41.Hadis	Müttefekunaleyh	60.Hadis	Zayıf
23.Hadis	Zayıf	42.Hadis	Zayıf	61.Hadis	Hasen

24.Hadis	Zayıf	43.Hadis	Tespit edilmemiştir	62.Hadis	Zayıf
25.Hadis	Zayıf	44.Hadis	Hasen	63.Hadis	Sahih
26.Hadis	Mevzû	45.Hadis	Müttefekunaleyh	64.Hadis	Sahih
27.Hadis	Zayıf	46.Hadis	Zayıf	65.Hadis	Zayıf
28.Hadis	Sahih	47.Hadis	Zayıf	66.Hadis	Zayıf
29.Hadis	Zayıf	48.Hadis	Müttefekunaleyh	67.Hadis	Müttefekunaleyh
30.Hadis	Zayıf	49.Hadis	Hasen	68.Hadis	Sahih
31.Hadis	Sahih	50.Hadis	Zayıf	69.Hadis	Zayıf
32.Hadis	Sahih	51.Hadis	Zayıf	70.Hadis	Zayıf
33.Hadis	Sahih	52.Hadis	Zayıf	71.Hadis	Sahih
34.Hadis	Zayıf	53.Hadis	Müttefekunaleyh	72.Hadis	Zayıf
35.Hadis	Zayıf	54.Hadis	Zayıf		

Yunus Suresi

73.Hadis	Sahih	79.Hadis	Zayıf	84.Hadis	Sahih
74.Hadis	Zayıf	80.Hadis	Müttefekunaleyh	85.Hadis	Sahih
75.Hadis	Zayıf	81.Hadis	Müttefekunaleyh	86.Hadis	Sahih
76.Hadis	Zayıf	82.Hadis	Zayıf	87.Hadis	Sahih
77.Hadis	Zayıf	83.Hadis	Hasen	88.Hadis	Zayıf
78.Hadis	Sahih				

Hûd suresi					
89.Hadis	Mevzû	92.Hadis	Müttefekunaleyh	95.Hadis	Sahih
90.Hadis	Müttefekunaleyh	93.Hadis	Zayıf	96.Hadis	Hasen
91.Hadis	Zayıf	94.Hadis	Sahih		

Yusuf Suresi					
97.Hadis	Sahih	102.Hadis	Zayıf	106.Hadis	Zayıf
98.Hadis	Mevzû	103.Hadis	Müttefekunaleyh	107.Hadis	Sahih
99.Hadis	Sahih	104.Hadis	Zayıf	108.Hadis	Zayıf
100.Hadis	Sahih	105.Hadis	Sahih	109.Hadis	Mevzû
101.Hadis	Tespit edilmemiştir				

Ebüs-suûd Efendi Enfal, Tevbe, Yunus, Hûd ve Yusuf surelerini tefsir ettiği kısımda yukarıda zikredildiği üzere yüz dokuz rivayete yer vermiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, tespit edilebildiği kadarıyla bu rivayetlerin 11 tanesi müttefekunaleyh olmak üzere 45 tanesi “sahih”, 9’u “hasen”, 44’ü ise zayıf hadislerden oluşmaktadır. Ebüsuûd Efendi eserde altı adet mevzu olduğu tespit edilen rivayete yer vermiş, 5 rivayetin durumu ise tespit edilememiştir. Bu veriler ışığında onun tefsirinde yarıdan fazla makbul rivayetleri kullandığı söylenmelidir.

SONUÇ

Bu çalışmada Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-'akli's-selîm* isimli meşhur tefsirinin, Enfâl, Tevbe, Yunus, Hûd ve Yusuf surelerini içeren dördüncü cildinde yer alan rivayetlerin tahrîc ve değerlendirmesi yapılmıştır. XVI. asır Osmanlı'sının önemli simalarından olan Ebüssuûd Efendi, devrinin önde gelen ilim adamlarının tedrisinden geçmiş ve çok sayıda talebe yetiştirmiş müfessir ve fakih bir âlimdir. Ebüssuûd Efendi, şahsiyet sahibi ve ilmî geleneği olan bir ailede doğmuştur. Babası, Ali Kuşçu'nun yeğeni ve damadı olan Şeyh Yavsî de ilim ile meşgul olmuş ve Ebüssuûd Efendi'nin yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Birçok medresede müderrislik yapan ve ömrünün büyük bir kısmını ilim yolunda harcayan Ebüssuûd Efendi, kabiliyetli bir genç olmasından dolayı devrin pâdişâhlarının da ilgisini çekmiş ve taltiflerine mazhar olmuştur. Uzun süre yargıda görev yapan müellif, şeyhülislâmlık görevini deruhte etmiş ve bu görevi yaklaşık 30 yıl liyakatle sürdürmüştür.

Farklı dilleri kullanmadaki behresine sıklıkla vurgu yapılan Ebüssuûd Efendi, velûd bir âlimdir. Tefsir, kelam, fıkıh, Arap dili ve menakıba ilişkin kıymetli eserler telif etmiştir. Onun, adından en çok söz ettiren eseri konumuzu da teşkil eden *İrşadü akli's-selim ila mezâyâ Kitabi'l-kerim* isimli tefsir çalışmasıdır. Müellif bu eser üzerine fazlaca emek vermiş ve Kanûnî Sultan Süleyman döneminde tamamlayıp ona takdim etmiştir.

İncelemler neticesinde Ebüssuûd Efendi'nin, Enfâl, Tevbe, Yunus, Hûd ve Yusuf surelerini tefsir ettiği dördüncü ciltte yüz dokuz rivayete yer verdiği görülmüştür. Bu rivayetlerin; 11 tanesi müttefekunaleyh olmak 45 tanesini "sahih", 9'unu ise hasen hadisler oluşturmaktadır. Toplamda 54 adet rivayetin makbul hadisler olduğu tespit edilmiştir. Ebüssuûd Efendi eserinde 44 zayıf hadise yer vermiştir. Naklettiği rivayetlerden altı tanesini mevzu hadisler oluşturmaktadır. 5 rivayetin ise sıhhat durumuna ilişkin herhangi bir tespit bulunulamamıştır. Hadisleri naklederken hangi kaynaklardan istifade ettiğine ilişkin tespitlerde bulunulamayan Ebüssuûd Efendi, hadis eserleri ile kıyaslandığında nisbî metinsel farklılıklarla nakillerde bulunmuştur. Birkaç sahabi kavli dışında hemen hemen bütün rivayetler merfu hadislerden oluşmaktadır. Zikrettiği rivayetlerin kendisinden önce telif edilen tefsir kaynaklarında da yer aldığı görülmüştür. Otantik durum göz önüne alınca Ebüssuûd Efendi'nin tefsirde yarıya yakın makbul, %40 zayıf ve %6,5 mevzu rivayetlerden istifade ettiği neticesine ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak es-San'ânî**, Ebû Bekir Abdürrezzâk, *Musannef-i Abdürrezzak*. thk. Mehmud Muhammed Abde. Beyrut: Daru'l-Kütübî'-İlmiye, 1419/1998.
- _____, *el-Musannef*. thk. Habib Rahman el-Âzami. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel**, *el-Müsned*, thk, Şuayb el-Arnaut, Âdil ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421/2000.
- Ahmed b. Muhammed**. *Müsnedü Abdurrahman b. Avf*, thk, Salah b. Eyâz eş-Şelacî. Beyrut: darı ibn Hazm, 1414/1993.
- Ali el-Müttakî el-Hindî**, Alî b. Hüsâmiddîn. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1410/1989.
- Âlûsî**, Şehâbeddin Mehmud b. Abdullah. *Rûhu'l-meânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-Seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdulbarî Atiyye. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1415/1994.
- Amarî**, Sâlih b. Ahmed. *Mevkif el-İmam Ebüssuûd min kirâati'l-verâ fî tefsî, dirâse vesfîyye nakdîyye*, Mecelletü'l- Dirâsâtu'l-Arabiyye, Külliye Darü'l-Ulûm, Camiatü'l-Minye, ts.
- Azamî**, Ebû Ahmed Muhammed Abdullah. *el-Camiü'l-kâmil fî'l-hadisi's-sahihi's-şamil el murtab alâ ebvâî'l-fikha*. Riyad: Daru's-Selam, 1437/2016.
- Begavî**, Ebû Muhammed el Hüseyin b. Mesûd. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsiri'l kur'ân*. thk. Abdürrezzâk el-Hüdâ. Beyrut: Daru'l-Ehya et-Turas el-Arabi, 1420/1999.
- _____, *Şerhu's-sünne*, thk, Şuayb el-Arnaut ve Muhammed Zehîr eş-Şaviş. Dımaşk: el-Mektebetü'l İslami, 1403/1983.
- Berzencî**, Muhammed b. Tahir. *Sahihu ve zaifu tarihi Taberi*. Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1428/2007.
- Besyûnî**, Hâlid Said Ahmed. *Menhecü'l-İmam Ebüssuûd fî't-tefsir*. Kahire: Camiatu'l el-azhâr, Külliye Usûlüddin, ts.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l kübra*. Hederâbad: Dairetu'l-Maarif Nizâmiyye, 1344/1925.
- _____, *Şu'abü'l-îmân*, thk, Muhammed es-Saîd Besyûnî. Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiye, 1421/2000
- Beyzâvî**, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Abdurrahman el-Murşili. Beyrut: Daru'l İhya et-Turasu'l Arabi, 1418/1997.
- Bezzâr**, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsnedü'l-kebîr ve el-Bahrü'z-zehhâr*.

- thk. Mehfüz er-Rahman Zeynu'llah, Âdil b. Sa'ad ve Sabrî Abdul'Hâlîk eş-Şafii. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve Hikem, 1409/1988.
- Buhâri**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Edebu'l-müfred*, thk. Samir b. Emin el-Züheyri. Riyad: Mektebetü'l Meârif, 1419/1998.
- _____, *et-Tarihu'l-kebir*. thk. Sayyed Haşim en-Nedvî. Beyrut: Daru'l Fikir, ts.
- _____, *Sahihu'l Buhârî*. Beyrut: Daru't-Tavk en-Nicah, 1422/2001.
- _____, *ed-Duafâ*. thk. Ebû Abdullah Ahmed b. Ebî Uyeyn. Mektebetü ibn Abbas, 1426/2005.
- Bûsîrî**, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl. *Mişbâhu'z-zücâce fi zevâ'idî İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Munteki el-Keşnavî. Beyrut: Darü'l-Arabi, 1403/1983.
- Büveytî**, Muhammed b. Abdullah. *Murşidü Zevî'l hecâ ve'l hâce 'alâ Süneni İbn Mâce ve'l kavlu'l-müktefâ 'alâ süneni'l-Mustafa*. Cidde: Daru'l Minhâc, 1439/2018.
- Cevherî**, Ebu Kâsim Abdurrahman b. Abdullah. *el-Müsnedü'l-Muvatta*. thk. Lutfî b. Muhammed es-Seğir ve Taha b. Ali bû'Sirih. Beyrut: Darü'l-Garb el-İslami, 1418/1997.
- Cürcânî**, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdül-Mevcûd ve Ali Muhammed Meûz. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1418/1997.
- Dârekutnî**, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer. *el-İlelü'l-vâride fi'l-eḥâdîsi'n-nebeviyye*. Riyad: Daru Tayyibe, 1405/1985.
- _____, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*. thk. Müveffek b. Abdullah. Beyrut: Daru'l-Garb el-İslami, 1406/1986.
- _____, *En-Nüzûl*. thk. Ali b. Muhammed el-Fıkıhî, 1403/1983.
- _____, *Sünen*, thk, Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 1424/2003.
- Dârimî**, Abdullah b. Abdurrahman. *Süneni Daremî*. Beyrut: Daru'l Kütübi Arabi, 1407/1986.
- Davûdî**, Ebû Abdurrahman Yusuf b. Cevde. *el-Câmi'u's-sahîh fîmâ kâne 'alâ şartu's-şeyhayn ev ahadihimâ ve lem yuharricâhu*. Kahire: Daru Kubâ Li'l-Tabâa, 1429/2008.
- Dekkâk el-İsbahânî**, Muhammed b. Abdülvâhid, *Mu'cem-i meşâih-i Muhammed b. Abdülvâhid ed-Dekkâk*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997.
- Derviş Hût**, Muhammed b. Derviş. *Esne'l-meḥâlib fi eḥâdîs muhtelifeti'l-merâtib*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, ts
- Dîneverî**, Ebû Bekir Ahmed b. Mervan. *El-Mecâlîse ve cevâhiri'l-ilim*. thk. Ebû Ubeyde Mşhur b. Hasan Ale Selman. Bahreyn: Ceatü'l-Terbiyetü'-İslamiyye, 1419/1998
- Dimeşki**, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali. *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitab*. thk. Şeyh Âdil Ahmed

- Abdu'l-Mevcud ve Şeyh Ali Muhammed Meûz. Beyrut: daru'l Kütübi'l-İlmiye, 1419/1998.
- Dûlâbî**, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd. *el-Künâ ve'l-esmâ*. thk. Ebû Kuteybe Nezer Muhammed el-Faryabî. daru İbn Hazm, 1421/2000.
- Ebu Davud et-Tayâlisî**, Ebû Dâvud Süleyman b. Dâvud. *Müsned Ebî Dâvud et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdu'l-Mühsin et-Türki. Mısır: Daru'l-Hicr, 1419/1998.
- Ebu'l Mecd el-Makdisî**, Yusuf b. Mâcid. *el-Mukarrer âlâ ebvabi'l muharrer*. thk. Hüseyin İsmail el Cemel. Dımeşk: Daru'l Risale el-Âlimiyye, 1433/2012.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî. *Ahbârü İşbahân*. thk. Sayyed Kesrevî Hasan. Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiye, 1410/1989.
- _____, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1409/1987.
- _____, *Müsnedü'l İmam Ebî Hanîfe rivâye Ebî Nuaym*. thk. Nazar Muhammed el Faryabî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994.
- Ebüsuûd Efendi**, Muhammad b. Muhamma el-İmadî. *İrşadül-akli's-selim İiâ mezaya'l-kitabi'l-kerim*. Beyrut: Daru'l İhyâe't-Turasi'l-Arâbî, 1411/1990
- Ebû Şühbe**, Muhammed b. Muhammed. *İsrâîliyât ve'l mevzûât fî kütübi't-tefsir*. Mektebetü's-Sünne, ts.
- Elbânî**, Muhammed Nâsurüddin. *es-Semerü'l-müstetâb fî fikhi's-sünne ve'l-kitâb*. Kuveyt: Gerâs li'n-Neşr ve'l Tevzî, ts
- _____, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha ve şey'ün min fikhihâ e fevâ'idihâ*. Riyad: Mektebetü'l Mearif, 1422/2001.
- _____, *İrvâ'ü'l-galîl fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl*. Beyrut: el-Mektebu'l İslami, 1405/1985.
- _____, *et-Ta'likâtü'l-hisân 'alâ sahihi İbn Hibbân ve temyîzü sakîmihi min sahîhihi ve Şâzzîhi min mahfûzzihi*. Cidde: Daru Vezir li'n-Neşr ve'l Tevzi, 1424/2003.
- _____, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü-fi'l-ümme*. Riyad: Mektebetü'l Maarif, 1412/1991.
- _____, *Sahih tergîb ve't-terhîb*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1421/2000.
- _____, *Za'ifü't-tergîb ve't-terhîb*. Riyad: Mektebetü'l Mearif, ts
- _____, *Zaifü'l-Câmiu's-sağîr ve ziyâdâtîhi*. Beyrut: Mektebetü'l-İslami, ts
- _____, *Sahihu ve zaifü süneni't-Tirmizî*. İskenderiye: Merkez Nûr'l-İslam li-Abhas el-Kur'an ve Sünne, ts
- _____, *Sahihu mevâridi'z-zalm'ân*, Riyad: Daru's-Semiî li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1422/2001.
- _____, *Sahih ve zayıf süneni İbn Mâce*.

- _____, *Sahihu mevâridi 'z-zalm 'ân*. Riyad: Daru'l Semiî, 1422/2001.
- Fâkihî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Ahbâru mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsîh*. thk. Abdu'l-Melik Abdullah Dehîş. Beyrut: Darı Hizr, 1414/1993.
- Fâlûcî**, Ekrem b. Muhammed Ziyâd, *Mû'cemu's-şuyuh et-Teberî el-lezin revî anhum fi kütübi'l-müsne*. Kahire: Daru İbn Affân, 1426/2005.
- Fâsî**, Ebû Medîn b. Ahmed. مستعذب الإخبار بأطيب الأخبار. Beyrut: daru'l Kütübi'l İlmiye, 1425/2004.
- Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhya-i 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Daru'l Marife ts
- Hâkim el- Kebir**, Ebû Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Esamî ve'l künâ*, thk, Yusuf b. Muhammed ed-Dehil. Mektebetü'l-Gurbât'l-Eseriyye, ts.
- Hâkim en-Neysaburi**, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullah en- Nisâbûrî. *el-Müstedrek al's sahiheyn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Daru'l Kütübi İlmiye, 1411/1990
- Hakîm et-Tirmizî**, *Nevâdirü'l-usûl fî ahâdisi'r-Resûl*. thk. Abdurrahman Amire. Beyrut: Daru'l-Ceyl, ts.
- Hamuş**, Memûn, *Tefsiru'l-memûn alâ mânhec et-tenzîl ve's-sahihu'l masnün*. 1428/2007.
- İbrahim el-Harbî**, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk, *Ġarîbü'l-hadîs*. Mekke-i Mükerrreme: Câmia ümmu'l-Kurâ, 1405/1985.
- Hasenî**, Ebü'l Abbas Ahmed b. Muhammed, *el-Bahru'l medîd fî tefsiri'l kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî Reslan. Kahire: el-Doktor Hasan Abbas Zeki, 1419/1998.
- Hatîb el-Bağdâdî**, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, ts.
- Hemedânî**, el-Müntehab. *Kitabü'l-ferid fî I'râbü'l-Kur'ani'l-Mecid*. thk. Muhammed Nizamü'd-Din el-Fetih. Medine: Daru'z-Zaman, 1427/2006.
- Heysemî**, Ebu'l Hasen Nuruddîn Ali. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hisâmuddin el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1993.
- _____, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*. thk. Muhammed Abdu'r-Razzâk Hamze. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, ts.
- Humeydî**, Ebû bekr Abdullah b. Zübeyr. *Müsne'dü'l-Humeydî*, thk. Hasan Selim Esed ed-Durânî. Dimaşk: Daru Sıkâ, 1417/1996.
- Hümeym**, Abdullatif, *el-Mevsûatü'l hadisiyye*. Irâk: Divâni'l-Vakfi es-Sünni, 1437/2016.
- Irakî**, Ebu'l Fadl Zinuddin Abdurrahim, ibn Sebkî, Abdul Vehab b. Ali ve Murteza Zibdî, Muhammed b. Muhammed. *Tahrîcü ahâdisi ihyâü ulûmiddîn*, İstihrâc Ebî Abdullah Mehmud b. Muhammed el-Hedad. Riyad: Darü'l Asime li'n-Neşr, 1408/1987.

- İrakî**, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-aḥbâr*. Beyrut: Daru ibn Hazım, 1426/2005.
- İbn Abdilber**, Ebü Ömer b. Abdülber. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd fi hadîsi Resûlillah*. thk. Beşar Avad Marûf ve diğerkler. Landan: Müessesetü'l-Fûrkan li't-Turas el-İslami, 1439/2018.
- İbn Asâkir**, Ebü'l Kâsım Ali b. Hasen. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Gurame el-Umravî. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1415/1994.
- İbn Atıyye el-Endülüsi**, Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-aziz*. thk. Abdü'l-Selam Abdu'l-Şafii Muhammed. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1422/2001.
- İbn Ebî'd-Dünyâ**, Ebü bekr Abdullah b. Muhammed. *Zemmü'l-bağy*. thk. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlül. Beyrut: Müessesetü'l Kütüb es-Sekâfiye, 1413/1992.
- İbn Ebî Hâtım er-Râzî**, Ebü Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Esâd Muhammed et-Teyyib. Sudi: Mektebetü'n-Nizar Mustafa el-Baz, 1419/1998.
- _____, *İlelü'l-hadîs*. thk. Sa'd b. Abdullah el-Hamid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006
- İbn Ebî Şeybe**, Ebü Ca'fer Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe. *Kitâbü'l-'arş ve mâ ruviye fih*. thk. Muhammed b. Halife b. Ali b. Temimi. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997.
- İbn Ebî Üsâme el-Bağdadî**, Ebü Muhammed el-Hâris b. Muhammed. *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâid-i müsnedi'l-hâris b. Muhammed*. thk. Hüseyin Ahmed salih el-Bakiri. Medine: Merkez Hedemehu'l-Sünne ve'l-Siretü'n-Nebeviyye, 1413/1992.
- İbnü'l-Esîr**, Ebü'l Hasan İzzeddin Ali b. Ebî'l-Kerem, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-şahâbe*. Thk. Ali Muhammed Meûz ve Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1415/1994.
- İbn Ebî Şeybe**, Ebü Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988; thk. Sad b. Nasir el-Şeserî. Riyad: Darı Kunuz İşbilyâ, 1436/2015.
- İbn Hacer el-Askalânî**, Şihâbüddîn Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Telhîşü'l-ḥabîr fi tahrîci eḥâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1419/1998.
- _____, *ed-Dirâye fi tahrîci eḥâdîsi'l-Hidâye*. thk. Seyyed Abdul'-Haşim el-Yemânî el-Medini, (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- _____, *el-Meṭâlibü'l-'âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*. thk. Muhakkikler'den bir

- grup. Riyad: Daru'l Âsime, 1419/1998.
- _____, *Fethi'l-bârî*. Beyrut: Daru'l-Marefe, 1379/1960.
- _____, *Lisânü'l-mizân*. Beyrut: Müessesetü'l-Â'lemi, 1390/1971.
- _____, *Takreîb et-tehzîb*. thk. Muhammed Avvame. Haleb: Daru'r-Reşid, 1406/1986.
- İbn Hibban**, Muhammed b. Hibbân. *Şahîhu İbn Hibbân, bi- tertibi İbn-i balaban*. thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1414/1993.
- _____, *el-İhsan fî takribi sahih-u İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1408/1987.
- İbn Huzeyme en-Nisâbü'rî**, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk. *eş-Şahîh*. Dımaşk: Mektebetü'l İslami, 1424/2003.
- İbn Kayyim el-Cevziyye**, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Zâdü'l-me'âd fî heydi hayri'l- 'ibâd*, araştırmacılarından bir grup. Riyad: Darü'l-Atâ'atü'l-İlm, 1440/2019.
- İbn Kesîr ed- Dimaşkî**, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. *Siretu'l- Nebeviyye*, thk, Mustafa Abdu'l-Vahid. Beyrut: Daru'l-Marefe, 1395/1975.
- _____, *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li-akvemi sünen*. thk. Abdul'-Melik Dehîş. Beyrut: Darı Hızır Li't-Tebâa, 1419/ 1998.
- _____, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/80. thk, Sâmi b. Muhammed Selame. Kahire: Daru Teyyebe, 1420/1999.
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezid, *Süneni İbn Mâce*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Daru Risale el Alimiyye, 1430/2009.
- İbn Mende el-Abdî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk. *el-İmân*. Beyrut: Müessestür'r-Risale, 1406/1986.
- İbn Râhûye**, Ebû Ya'kûp İshâk b. İbrâhîm, *el-Müsned*. thk. Abdulgafür b. Abdu'l-Hak el-Buluşi. Medine: Mektebetü'l-İman, 1412/1991.
- İbn Sad**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî. *Tabakâti'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Daru Sâdir, 1968/
- _____, *Tefsir-i Yahya b. Selâm*. thk. Hind Şelbî. Beyrut: daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1425/2004.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Câmi'u'l- mesânîd*,. thk. Ali Hüseyin el-Bevab. Riyad: Mektebetü'r-Eüşd, 1426/2005.
- İbnu'l Melek el-Hanefî**, Muhammed b. İzzüddin Abdullatif. *Şerhu Mesabihu's- Sünne li'l İmami'l Begavî*. thk. Nureddin Tâlib ve diğerleri. İdâre es-Sekafetü'l İslamiyye, 1433/2012.
- İbnü'l-Esîr**, Mecdüddin Ebû Seâdet el-Mübarek b. Muhammed. *Câmi'u'l-uşûl li-eḥâdîsi'r-*

- Resûl*. thk. Abdulkadir Arnavut. Mısır: Mektebetü'l-Hilvâni, 1389/1970.
- İbnü'l-İmâd**, Abdul'Hay b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Mehmud Arnavut. Dimaşk: Daru ibn Kesir, 1406/1986.
- İbnü'l-Kayserânî**, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Hamdi Abdü'l-Mecid es-Selefi. Riyad: Daru'l-Semiî, 1415/1994.
- İbnü'l-Mülakkm el-Mısırî**, Sirâcüddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali. *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci ehâdisi's-Şerhi'l-kebîr*. thk. Mustafa Ebü'l-Gayt, Abdullah b. Süleyman ve Yasır b. Kemal. Riyad: Daru'l-Hicre, 1425/2004.
- İbn Zencûye el Horasânî**, Ebû Ahmed Hamid b. Mahled. *el-Emvâl*. thk. Şâkir Zîb Feyaz. Riyad: Merkezu'l Mülk Faysal lil buhus ve'd-Dirasatü'l-İslamiyye, 1406/ 1986.
- İsyûbî**, Muhammed b. Ali. *Şerhu süneni'n-Nesâi (Zehiretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ)*. Daru'l-Mirac ed-Devliyye, 1416/1995.
- İzzet Derveze**, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*, Kahire: Daru İhya el-Kütübi'l-Arabiyye, 1383/1963.
- Kelâbâzî**, Ebû Bekir Muhammed b. Ebî İshâk, *Bahru'l-fevâid*. thk. Muhammed Hasan İsmail ve Ahmed el-Ferid el-Mezidi. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1420/1999.
- Kirmânî**, Ebü'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmûd b. Hamza b. Nasr, *Lübâbü't-tefâsîr*. thk. Muhakkikler'den bir grup. Riyad: Camiatü'l İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1429/2008.
- Kudâî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâm, *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdi b. Abdu'l-Mecid Selefî. Beyrut: Müessestü'r-Risale, 1407/1986.
- Kurtubî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kurân*. thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrahim Etfîş. Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Mısırî, 1384/1964.
- Malik b. Enes**. *el-Muvatta*. thk. Beşşar Avâd Marûf ve Mehmud Halil. Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 1412/1991.
- Nebil b. Mensur**, *Enîsü's-sârî fî tahrîci ve tahkîki'l-ehâdisi'l-letî zekerehâ el-hâfız İbn Hacer el-Askalânî fî fethi'l-bârî*. Beyrut: Müessestü'-Semâha, 1426/2005.
- Meâfirî**, Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sikâ, İbrahim el-Ebyarî ve Abdulhafız eş-Şelbî. Mısır: Şirke Mektebe ve Metbeâ Mustafa Elbâbî el-Halebî, 1375/1956.
- Mağrâvî**, ebû Sehl Muhammed b. Abdirrahman. *Mevsûatü mevâkifi's-selef fî'l-akideti ve'l-menheci ve 't-terbiye*. Kahire: el-Mektebetü'l İslamiyye, ts.
- Mellah**, Ebû Abdurrahman Mehmud b. Muhammed. *el-Ehâdisi'l-zayıfa ve'l-zezua elleti hükm aleyha el-hafız İbn Kesir fî tefsir*. el-Medinetü'l-Munavvara: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-

Hikem, 1431/2010.

Merkezül dirasat vel ma'lumat el Kur'ânîyye, *Mevsuatüt 'Tefsiri'l masur*. Beyrut: Daru ibn Hazm, 1439/2018.

Mervezî, Abdullah b. Mübarek. *Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâ'ik*. thk. Habib Rahman el-Azâmi. Beyrut: Daru'l Kütübi İlmiye, ts.

_____, *Müsnedü'l-İmâm Abdullah b. Mübârek*. thk. Sebhî el-Bedrî es-Samerânî. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1407/1986.

Mervezî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Müsnedi Ebî Bekir*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, ts.

Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali. *Müsned-i Ebî Ya'lâ*, thk, Hüseyin Selim Esad. Dimeşk: Daru'l Me'mun et-Turas, 1404/1984.

Moğoltay b. Kılıç, Alâüddîn. *Şerhu sünen-i İbn-i Mâce*. thk. Kâmil Avîze. Sudi: Mektebe'n-Nizar Mustafa el-Bâz, 1419/1998

Muhyiddîn Abdülkâdir, *en-Nûr es-sâfir an ahbari'l-karni'l-aşir*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l İlmiyye, 1405/1985.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *el-Fethu's-semâvî bi(fi)-tahrîci ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdi'l-Beyzâvî*. thk. Ahmed Mucteba. Riyad: Daru'l-Âsime, ts.

Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî. *et-Tergîb ve't-terhib mine'l-hadîsi's-şerîf*. Beyrut: daru'l Kütübi'l İlmiye, 1417/1996.

Müslim, Ebul'Hüseyin Müslim b. Hacac. *el-Camiu's sahih*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. Beyrut: Darul Celil, ts.

Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *Süneni Nisâî*. Beyrut: daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Nesefî, Ebû'l Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevî. daru'Kelem et-Teyyeb, 1419/1998.

Nesefî el-Hanefî, Necmüddîn Ömer b. Muhammed, *et-Teysîr fî ('ilmi)'t-tefsîr*. Thk. Mahir Âdîb Hebbuş ve diğeri. İstanbul: Daru'l-Bab li'd-Derâsat ve tahkik et-Turas, 1440/2019

Nisâbü'rî, Necmeddin Mehmud b. Ebî'l-Hasan, *İcâzü'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân*. thk. Henîf b. Hasan el-Kâsimi. Beyrut: Daru'l-Garb el-İslami, 1415/1994.

Nisâbü'rî, Nizâmeddin el Hasen b. Muhammed, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İslamiyye, 1416/1995.

Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l gayb*. Beyrut: daru'l İhya et-Turasul Arabi, 1420/1999

_____, *Tefsîru'l kebîr*. Beyrut: Daru İhyai't-Turas el-Arabi, 1420/1999

- Reşid Rıza**, Muhammed Reşid b. Ali Rizâ. *Tefsirü'l-menâr*. Mısır: Heyatü'l-Mısriyye el-Âmetü'l-Kitap, 1411/1990.
- Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhim. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'an*. thk. Salah b. Osman ve diğçerleri. Cedde: Daru'l-Tefsir, 1436/2015.
- Sâmit**, Şemsüddîn İbn Muhib, *Sifâtu rabbi'l- 'alemîn*, araştırmacılarından bir grup. Mekke: Câmiu'l-Kura, ts.
- San'ânî**, Ebû İbrâhim İzzüddîn Muhammed b. el-İmam, *et-Taḥbîr li-izâḫi me'âni't-Teysîr*. thk. Ebû Mesâb Muhammed Sabhî b. Hasan Hallah. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1433/2012.
- Sicistâni**, Ebû Davûd Süleyman b. Aş'as. *Sünen Ebî Davûd*. thk. Şuayb el-Arnayut ve Muhammed Kamil. Dımaşk: Daru Risaletü'l İlmiye, 1430/2009.
- Seḫâvî**, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed , *el-Makâşidü'l-ḥasene fî beyâni keşîrin mine'l-eḫâdişi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. Thk. Muhammed Osman el-Hişt. Beyrut: Daru'l Kitabi'l-Arabi, 1405/1985.
- _____, *Fetu'l-muğis bi-şerhi elfiyyeti'l-hadis*. thk. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sekkâf**, Alevî b. Abdulkadir, *Tahricu ehâdis ve âsâru kitab fî zilali'l Kur'an*, Kahire: Daru'l-Hicr, 1416/1995.
- Sindî**, Ebû Muhammed el-Kâdir b. Habibullah. *el-Mesbûk fî tahkiki rivâyati gazvetü Tebük*. Medine: Mütâbi'r-Reşid, ts.
- Sıddîki**, Muhammed Tahir b. Ali, *Tezkiretü'l-Mavduât*. İdâre et-Tebâatü'-Münîriyye, 1343/1924.
- Sübki**, Mahmud Muhammed Hattâb, *ed- Dînu'l-hâlîs ev irşâdü'l-halk ilâ dîni'l-hak*. Thk. Emin Mehmud Hattâb. Mektebetü'l-Mehmudiyye es-Sübkiyye, 1397/1977.
- Sübki**, Tacüddin b. Ali. *Tabakâtü'ş-şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mehmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdu'l-Fetah Muhammed el-Helv. Beyrut: Daru'l-Hicr, 1413/1992.
- Süyûtî**, Celaleddin Abdurrahman. *Sirâcü'l-münîr fî tertîbi ehâdisi sahihi'l-Câmi' s-sagîr*. thk. Muhammed Nasirruddin Elbânî ve İssam Musa Hadî. Beyrut: Daru's-Sıddık, 1430/2009.
- Sûyânî**, Ebû Ömer Muhammed b. Hamd, *Sahih min ehâdis el-sîretü'n-nebevî*. Riyad: Medâru'l-Vatan, 1432/2011.
- Şâfiî**, Muhammed b. İdris. *Müsnedü'ş Şâfiî*. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1370/1951.
- Şecerî el-Cürcânî**, Yahyâ el-Mürşid Billâh b. Hüseyin el-Muvaffak, *Tertibu'l-emâli'l-hamisiyye li-Şecerî*. thk. Muhammed Hasen İsmâil. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye,

1422/2001.

Şelâhî, Hâlid b. Zayfullah. *et-Tibyân fî tahrîci ve tebvîbi ehâdîsi bulûği'l-merâm*. Daru'l-Risale el Âlimiyye, 1433/2012.

Şinkitî, Muhammed el-Hadr b. Sayyed Abdullah. *Kevserü'l me'âni el-dirâri fî keşfi hibaya sahihü'l Buhârî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.

Şirbini, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *es- Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne 'alâ ma'rifeti baz'zı me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*. Kahire: Mebeatü'l Bulâk, 1285/1868.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedrü't-tâli bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi*. Beyrut: Daru'l-Mârefe, ts.

_____, *el- Fevâ'idü'l-mecmû'a fî'-ehâdîsi'l-mevzû'a*. Beyrut: el-Mektebetü'l İslami, 1407/1986.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l- kebîr*. thk. Hamdî b. Abdulmecid Selefî. Kahire: Mektebetü ibn Teymiye, ts.

_____, *el-Mu'cemü'l evsat*. thk. Târik b. Avzullah b. Muhammed ve Abdul'-Mühsin b. İbrâhim el-Hüseyini. Kahire: daru'l Harameyn, ts.

_____, *el-Mu'cemü's-sağir*. thk. Muhammed Şükür Mehmed el-Hac Emrir. Amman: Daru İmâr, 1405/1985.

_____, *Müsnedü'ş-şâmiyyîn*. thk. Hamdî b. Abdul'Mecid es-Selefi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.

Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l beyan a'n te'vilü'l- Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdul'-Muhsin et-Türkiy. Kahire: Daru'l-Hicr, 1422/2001; thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1420/1999.

_____, *Tarihu't Taberî*. Beyrut: Daru't-Turas, 1387/1967.

_____, *Tehzîbü'l-âsâr ve tafsîlü's-sâbit 'an Resûlillâhi sallallâhu 'aleyhi e sellem mine'l-ahbâr*. thk. Mehmed Muhammed Şakir, (Kahire: Metbeatü'l Medenî, ts.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu me'âni'l âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1415/1994.

Tirmîzî, Muhammed b. İsa, *Sünen*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Mustafa Elbabî el-Halebi, 1395/1975.

Tîbî, Şerefüddîn el- Hüseyin. *Futuhu'l-gayb fî'l keşf'an kınâ'i'r- rayb*. thk. İyâd Muhammed el Gûc ve diğeri. Dübey: ed-Deviliyye li'l-Kur'ni'l-Kerim, 1434/2013.

Tûsî, Ebî Ali el-Hasan b. Ali, *Muhtasarü'l-Ahkâm müstahrec et-Tûsî ala Cami'li-ahkâm*. thk. Anis b. Ahmed b. Tâhir el-Endelüsî, Medine-i Münevvere: Mektebetü'l Gurba el-Eseriye, 1415/1994.

Vâdiî, Ebû Abdirrahman Mukbil b. Hâdi. *es-Sahihu'l-müsned mimmâ leyse fi's-sahihayn*. San'â: Darü'l-Âsâr, 1428/2007.

Vahidî, en-Nisaburî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed. *Tefsiru'l-besit*. Cameatu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiye, İmâde el-Behsu'l-İlmî, 1430/ 2009.

_____, *el-Vasit fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*. thk. Şeyh Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcud ve diğeri. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiye, 1415/1994.

Zehebî, Muhammed Sayyed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-mufesserûn*, Kahire: MektebetüVehebe, ts.

Zehebî, Şemsu'd-Din Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut: Darü'l Kütübi'l-İlmiye, 1419/1998.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Amr. *el-Keşşâf'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. Beyrut: Daru'l Kitabu'l-Arabi, 1407/1986

Zeylaî, Cemaluddîn Ebû Muhammed Abdullah. *Tahrîcu'l ehadîs ve'l âsâri'l vakiâ fi tefsiri'l keşşaf liz Zamehşerî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd. Riyad: Dari ibn Hüzeyme, 1414/1993.

_____, *Nasbü'r-râye li ehâdîsi'l-hidâye me'â hâşiyetihî büğyetü'l- elmeâ'î fi tahrîci'z-Zeylaî*, thk. Muhammed Avâme. Beyrut: Müessestü'r-Riyan, 1418/1997.